

AXESS

AXESS MAGASIN • IDEÉTSKRIFT PÅ KLASSISK GRUND – NR 4 MÅJ 2010 PRIS: 75:-

STIG-BJÖRN LJUNGGREN, DICK
ERIXON, TORBJÖRNELENSKY och
JENS LILJESTRAND om hur staden
har tagit över den politiska debatten.

När staden har segrat

ÄMNHÄLLE

TOMMY MÖLLER

lös ideologiernas
erkomst i svensk
ortpolitik.

TRADITION

HANS RUIN

om hur Paulus lade
grunden för den kristna
teologin.

RECENSION

CAMILLA LUNDBERG

om Franz Liszt – den
europeiska musikens första
superstjärna.

KulturResor

SVENSKA KULTURRESOR AB

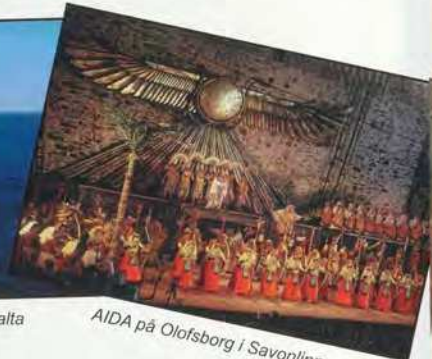
Svansjön på Mariinskiteatern
St Petersburg

Sucevita klosterkyrka, Rumänien

Ukraina - "Svalnästet" på Jalta

AIDA på Olofsborg i Savonlinna

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Reguljärflyg/buss: 20/7-25/7

Historia – Vinterpalatset, Peterhof, Jusupovpalatset, Tzarbyn Tsarskoje Selo och Katarinapalatset med Bärnstensrummet

Konst – Eremitaget och Ryska muséet

Opera och Balett – Mariinskijoperan, Musorskijoperan och Eremitageteatern

Svenskspråkig färdledning och svenskspråkig lic. kulturguide.

RIGAS INTERNATIONELLA OPERAFESTIVAL

Reguljärflyg: 9/6-12/6 och 16/6-19/6

RIGA – kulturstad med unik Jugendarkitektur, dramatisk historia och långvarig musikkultur. Elegant Operahus och internationellt uppmärksammas operaföreställningar.

Vid vårt besök spelas operorna: "Lady Macbeth of Mtsensk", "L'elisir d'Amore", "Werther" och "Don Giovanni".

Utflykter till barockslottet i Rundale och badorten Jurmala

HELSINGFORS OCH OPERAFESTIVALEN I SAVONLINNA / NYSLOTT

Reguljärflyg/buss: 1/7-4/7 och 13/7-16/7

Helsingfors – stor stadssightseeing, utmärkt boende och gourmémiddag

Savonlinna – svensktidens Nyslott med fästningen Olofsborg.

Retrtretti – internationellt omtalat konstcentrum!

Finska sjöplatån – en naturupplevelse!

Operaföreställningarna sker på Olofsborgs borggård.

Vid vårt besök: 1/7-4/7: "Tosca" och "Carmen"

13/7-16/7: "Madama Butterfly" och "Lucia di Lammermoor".

ITALIENSK OPERARESA

I samarbete med Operakonstens Vänner i Skåne

Reguljärflyg / buss: 5/8-11/8 2010

Operafestivalen i Torre de Lago

- "Turandot" och "La fanciulla del West",

Operafestivalen i Macerata - "I Lombardi och "Attila"

Musik, Kultur och Natur i samförstånd!

OPERAFFESTIVALEN I VERONA KONST I VENEDIG OCH RAVENNA

Reguljärflyg/buss: 10/8-15/8

Verona – Romarstad med magnifik arena, medeltidsfästningen Castelvecchio och historisk skådeplats för bl a familjen della Scala.

Ravenna – mosaikernas stad, Dante Alighieries stad

Venedig – kanalernas, kyrkornas, konstens och musikens stad.

OPERA på arenan i Verona: "AIDA", "Il Travatore".

RUNDRESA I RUMÄNIEN

Reguljärflyg/buss: 21/8-29/8

Bukarest – "Östeuropas Paris" med aktat Nationalmuseum, omtalad parlamentsbyggnad, konstmuseum, konserthus och opera.

Transylvanien – mäktiga naturupplevelser, flod- och berglandskap
Donau-deltat – unikt växt- och djurliv

Moldavien – kloster och kyrkor med världsberömda freskomålningar

Constanta – ledande hamnstad, arkeologiskt museum, akvarium med stö

Sinaia – "Karpaternas pärla", Peles slott och 1600-tals kloster.

Licensierad engelskspråkig lokalguide. Svensk färdledning

RUNDRESA I UKRAINA MED OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Reguljärflyg/nostalgiskt tåg: 17/9-26/9

Kiev – landets historiska huvudstad med omtalade Sofiakatedralen och klostret Petjerskaja Lavra och vackert operahus – *Taras Shevchenkooperan*

Poltava – det svenska stormaktsväldets fall. Dramatisk historia!

Gammalsvenskbyn – en minoritet av utvandrare svenskbybor

Krim – med Örlogshamnen Sevastopol, den grekiska kolonin

Chersonesus, Livardiapalatset – platsen för **Jaltakonferensen**

1945, och tartarkolonin i **Baktiseraj**.

Odesa – känd för Potemkintrappan, sitt glansfulla operahus och tiden då Alexander Pushkin bodde här och skrev de första kapitlen i "Eugen Onegin".

Vi färdas i eget nostalgitåg med sovagnar, restaurangvagn och musikkapell.

4-stjärniga hotell i Kiev och Jalta! Helpension! Alla utflykter ingår!

Engelskspråkig guidning! Svensk färdledning!

NYÅRSFIRANDE I WIEN!

Reguljärflyg: 28/12 2010-02/01 2011

Boka nu för att säkra biljetter till

Wienerfilharmonikernas

TV-sända nyårskonsert

i Gyllene salen på

Musikverein!

Kejsarbalen på slottet

Hofburg! Staatsoper!

Volksoper!

Spanska Ridskolan!

Grinzing!

Svenska Kulturesor AB

Davidshallsg 21, Box 17554, 200 10 Malmö Tel 040-10 35 70 Fax 040-30 33 45

www.kulturesor.se info@kulturesor.se

FORTSÄTT TITTA PÅ AXESS TV OCH FÅ 7 KANALER TILL

Den 1 februari flyttar Axess TV in i Boxers utbud. För att fortsätta se på kanalen behöver du därför teckna Boxer Mini. Då får du inte bara Axess TV utan även ytterligare sju kanaler fullspäckade med faktagprogram och dokumentärer. Du får Discovery, TV4 Fakta, TV4+, Kanal 9, Canal 7, CNN och BBC World News.

SPECIALERBJUDANDE

BOXER **79:-/MÅN**

DESSA KANALER GÅR ATT SE UTAN PROGRAMKORT

MINI

**INGEN START-
AVGIFT!**
SPARA 595:-

Kanalerna för dig som tycker om nyheter, dokumentärer och faktagprogram.

* Total abonnemangskostnad är 2 793 kr vid beställning av Boxer Mini (varav 79:-/mån samt kortavgift 299:-/halvår) i 24 månader. Ordinarie startavgift om 595:- debiteras inte vid detta erbjudande (kortavgift för första halvåret ingår i startavgift). Erbjudandet gäller tom 31/3 2010. För detaljerade avtalsvillkor, priser m m se www.boxer.se. (BBC World News har ännu inte full hushållstäckning i Sverige.) Det kräver även en digitalbox med stöd för MPEG-4. Kontrollera och registrera dig för MPEG-4 kanalerna på www.boxer.se/MPEG4. Med reservation för pris- och programförändringar.

Så här gör du för att fortsätta se Axess TV:

Beställ på boxer.se/axess eller via Boxer Kundservice på : 020- 21 20 20

BOXER

Nya tider kräver ny medial kultur

Det har på sistone skrivits mycket om att den svenska demokratin är avhängig en livaktig opinionsbildning. Att det finns olika arenor, där företrädare för olika ideologier, vetenskapliga hållningar och estetiska och filosofiska skolbildningar har möjlighet att framföra intellektuellt kvalificerade argument för sin sak, har mycket riktigt framställts som en förutsättning för ett vitalt debattklimat, vilket i sin tur är en förutsättning för en väl fungerande demokrati.

Allt detta är nog de flesta överens om. Jag tror också att de flesta håller med om att vi under de senaste tio, tjugo åren kunnat notera rätt omfattande försämringar av den intellektuellt kvalificerade opinionsbildningen.

När jag började arbeta som kritiker i *Svenska Dagbladet* i början av 1990-talet, fanns det fortfarande frilanskontrakt, som gjorde att åtminstone några av tidningens kritiker kunde försörja sig hyfsat på sin verksamhet. En framgångsrik kritiker tjänade runt 12 000–15 000, vilket var ungefär hälften av kulturchefens inkomst.

Kultursidorna hade i sin tur sinsemellan olikartade profiler vad gäller ideologisk, estetisk, filosofisk och vetenskaplig profil. Detta sammantaget medförde att skribenter generellt sett hade en förhållandevis trygg bas, vilket var en förutsättning för att kritisera dominerande strömningar, ifrågasätta tidsbundna trender och tillfälliga sanningar. Detta skapade ett förhållandevis vitalt debattklimat, där företrädare för olika ideologier, idétraditioner och estetiska hållningar ideligen drabbade samman.

IDAG, TJUGO ÅR SENARE, tjänar få frilansande kritiker 12 000–15 000 på sina uppdrag i morgontidningarna, alltmedan kulturchefernas löner har stigit till det fjerdubbla. Dessa kritiker har sällan, som tidigare, regelbundna inkomster från sina tidningar utan är beroende av att få utföra så många bisysslor som möjligt, som att moderera debatter, skriva i olika tidskrifter och vara redaktörer för antologier. Denna utveckling har på sikt skapat en rädslans och anpasslighetens kultur, där få eller inga vågar gå emot strömmar och trender, där få vågar ifrågasätta och kritiskt granska maktstrukturerna inom den bransch som de är satta att bevaka.

För att ge berättigande åt sitt eget anpassliga beteende förlöjligar och kritiserar man dock den motsatta attityden. Den kritiker som ifrågasätter framträdande inlägg i samtida vetenskap, estetik och filosofi, löper således stor risk att bli karakteriserad som "kulturhatare", "reaktionär", "tokhöger" och så vidare.

Det märkliga är dock att just den sorts skri-

benter som flitigast använder en term som "kulturhatare" i syfte att strypa debatten, på sistone har varit väldigt flitiga med att påstå att det är ett hot mot demokratin när exempelvis *Dagens Nyheter* har tvingats avskeda ett stort antal kulturskribenter och -redaktörer. Det kan måhända låta cyniskt men det tycks icke desto mindre behöva inskärpas, att demokratin inte är avhängig de djupsinniga skribenterna som sådana, utan att det viktiga faktiskt är hur dessa skribenter och redaktörer uppfattar sitt uppdrag: om det består i att utesluta avvikande röster eller att öppna upp för att meningsmotståndare ska få komma till tals.

DEN SOM VERKLIGEN ÄR intresserad av att skapa en medial kultur som kan gynna demokratin kan inte nöja sig med svepande beklaganden över att tidningar som går med hundratals miljoner i förlust tvingas dra ner på tjänster – i synnerhet när de redaktörer som försvinner är just de som mest ihärdigt eftersträvat ideologisk och estetisk likriktning och homogenitet. Nej, den som vill ha ökad åsiktspluralism inser förstås att problemen är betydligt mer komplexa och mångfasetterade.

Inte minst handlar det om att motverka de ovan beskrivna tendenserna till anpasslighet. Och ifråga om just detta tror jag att det på sikt enda rimliga alternativet, för den som på allvar vill värna om en journalistik i demokratis och allmännyttans tjänst, är stiftelsefinansierad journalistik av just den sort som Axess erbjuder.

Genom journalistiska stiftelser kan man finansiera en viss sorts ekonomiskt kostsam journalistik. Som redan skett i USA med till exempel Pro Publica kan man tänka sig ett slags pooler som gör det möjligt för skribenter att stå ideologiskt fria i relation till diverse dominerande kottier i samtiden, och där man tillika har möjlighet att fördjupa sig i olika intellektuella verksamheter som är på engångsamtidsrelevanta och samtidskritiska. Där skulle det alltså finnas möjlighet att ägna sig åt en undersökande och djupborrande kritik som inte är samtidsbortvänd och renodlat knappologiskt museal, men som inte heller ser det som sin uppgift att bejaka och entusiastiskt presentera varje ny intellektuell och kulturell trend. Att även staten kan ligga bakom stiftelser finner jag rimligt, men samtidigt är en viktig poäng att ett sådant system rymmer en rad olika, från varandra fristående aktörer. Det är nämligen på sikt bara så som pluralismen – och därmed demokratin – kan garanteras.

Johan Lundberg

Genom journalistiska stiftelser kan man finansiera en viss sorts ekonomiskt kostbar journalistik.

Johan Lundberg

240 s, hft

Tore Nordenstam

The Power of Example

All understanding is example-based. Examples are the cornerstones of understanding. This is one of the most important ideas in this book. The author demonstrates the fundamental role that examples play in concept formation and cultural understanding by using examples from art, literature, ethics and law.

248 s, hft

Allan Janik

Assembling Reminders

Studies in the Genesis of Wittgenstein's Concept of Philosophy

»Janik's book is a wonderful achievement, filling an obvious and long-neglected gap in Wittgenstein scholarship. The plan of the book is simple and straightforward.«

Newton Garver in *Journal of the History of Philosophy*

Santérus
Academic Press

Du kan läsa mer om
våra böcker på
www.santerus.se

JUDISK

KRÖNIKA

» ...en av
Sveriges
viktigaste och
bästa tidskrifter
om politik
och kultur. «

Dagens Nyheter (25 jan. 2008)

Beställ prenumeration: judisk.kronika@swipnet.se • 08-660 38 72 • Pris 350 kr/år (6 nr)

Jönköpings-Posten är en 6-dagars morgontidning som sedan 1865 utkommer i Jönköping med angränsande kommuner och läses av 96 000 läsare varje dag. Tidningen är den största i tidningskoncernen Hallpressen AB som utger nio lokala morgontidningar i Småland och Västergötland med sammanlagt 331 000 läsare. Hallpressen AB ägs av Hencen AB, en familjeägd tidningsindustri- och handelskoncern med 1667 anställda och 2,9 miljarder kronor i omsättning.

För att förstärka och utveckla det idéburna materialet samt utveckla den lokala journalistiken i Jönköpings-Posten söker vi nu

Politisk redaktör

Tidningen är en utpräglad lokaltidning och det gäller också åsiktsmaterialet som blir den politiske redaktörens huvuduppgift att arbeta med. Av hävd spelar tidningen också en aktiv roll i den lokala debatten och meningen med denna förstärkning är att vi skall bli ännu bättre inom detta område. Därför är också ett synligt redaktörskap viktigt, det vill säga att man bor på orten och kan delta i för tidningen aktuella sammanhang och ibland också av representativ karaktär. Tidningen betraktar sig som obunden och har en icke socialistisk samhällssyn. Det är viktigt att den politiske redaktören omfattas av dessa värderingar. Näringsliv och företagsfrågor ägnas stor uppmärksamhet såväl på ledarplats som i det dagliga nyhetsarbetet.

Kulturredaktör

Jönköpings-Posten har en kultursida med mycket egenproducerat material om lokala kulturfrågor. Att beskriva och delta i denna kulturdebatt är en stor del av tjänstens innehåll. JP:s kulturredaktion är känd för sina många frilansmedarbetare med stora kunskaper inom sina specifika ämnesområden. Deras medverkan har oftast sin bas i kulturlivet där folkrörelserna spelar en viktig roll. Därför är det viktigt med ett gott redaktörskap som kan stimulera, utveckla och idémässigt bistå skribenterna i deras medverkan.

Kultursidan ger också utblickar i såväl den regionala- som den nationella kulturverksamheten. Tidningen betraktar sig som obunden och har en ickesocialistisk uppfattning vilket är viktigt att kulturredaktören också omfattas av.

Eventuella frågor kan ställas till:
Lovisa Hamrin, telefon 036-30 41 81,
e-post: lovisa.hamrin@herenco.com

Skriftlig ansökan med personligt brev
och CV ställs till: Chefredaktören,
c/o Gunilla Nordström, Jönköpings-Posten,
551 80 JÖNKÖPING

Vi vill ha din ansökan märkt med aktuell tjänst snarast, dock senast 31 maj.

Jönköpings-Posten
SMÅLANDS ALLRHANDA

10 SAMHÄLLE

- Inrikespolitik* Tommy Möller konstaterar att ideologierna lever **10**
Mellanöstern Arne Lapidus om makt som går i arv **12**
Österrike Andreas Danielsen ser risker i att sopa bort diktatorers äreminnen **14**
Yttrandefrihet Krister Thelin om FN:s bräckliga stöd för det fria ordet **15**
Krönika Theodore Dalrymple om Pinochets verkliga brott **16**
Notiser Utblick, företagsminnen, Tony Judt håller stilen **17**

18 FRIZON

Nathan Shachar berättar om rättegången mot Adolf Eichmann och dess efterdyningar.

24 OPINION

- Konst* Anna Brodow Inzaina om Lars Vilks rondellhund **24**
Politik Claes Arvidsson och Nathan Shachar diskuterar ideologiska strider på 70-talet **25**

44 INTERVJU

Rian Malan samtalar med Tor Billgren.

48 TRADITION

Hans Ruin fördjupar sig i de senaste årens förändrade bild av Paulus.

52 KULTUR

- Konst* Tancredi Valeri fascinerar av den brittiske konstnären Glenn Brown **52**
Filosofi Per Bauhn funderar över sanningsbegreppet **54**
Språk Lars Melin är skeptisk till ordet "värdegrund" **55**
Journalistik Anna Ekström frågar sig varför religioner behandlas olika i mediebevakningen **56**
Filosofi Isabelle Ståhl begrundar tanken om det medvetna jagets död **57**
Krönika Tanja Bergkvist tycker att grundskolan borde sluta att skrämma sina elever **58**
Notiser Danmark, South Park och rapport från landsbygden **59**

60 RECENSIONER

Lennart Berntson upptäcker glömda kopplingar mellan nazism och radikal islam i 1900-talets historia, Camilla Lundberg läser om Franz Liszt som pianist, Max Edling berättar om varför vi alla är amerikaner och Dick Harrison förklarar varför vi alla talar engelska.

82 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

Landet är en del
av vårt självför-
verkligande lika
mycket som en
reproduktion av
svensk tradition.

Stig-Björn Ljunggren, sid 30

28 Stad och land hand i hand

Livet i staden och på landet flyter ihop. Centrum och periferi handlar om vår subjektiva upplevelse.

Av Stig-Björn Ljunggren

33 Två politiker – två skilda världar

Under 1970- och 80-talen dominerades svensk politik av Olof Palme och Thorbjörn Fälldin. Deras skilda ideologiska perspektiv bidrog till en bred samhällspolitisk debatt. **Av Dick Erixon**

36 Pånyttfödelsens land

Latinos är USA:s största minoritetsgrupp. Deras inflytande över politik, ekonomi och kultur blir alltmer påtagligt. **Av Torbjörn Elensky**

40 Förnedringens stad

Vilhelm Mobergs och Maria Sandels skildringar av stadens utmaningar och möjligheter är fortfarande aktuella. Mönstret går igen om hur kvinnor och män förhåller sig till urbaniseringen. **Av Jens Liljestrand**

AXESS

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund.
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Redigering: Fredrik Sandberg
Vinjetbilder: Fredrik Tjernström
Porträtteckningar: Johan Patricny
Korrektur: Hans Strömberg
Omslagsbild: Scanpix
Nästa nummer: 15 juni 2010
Annonser: Ardeo 040-16 54 80
Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som

skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 499 kr. Studerande 249 kr
Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31
E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer
ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Lena Nordlund
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50

Claes Arvidsson
Ledarskribent i *Svenska Dagbladet*.

Per Bauhn
Professor i praktisk filosofi vid
Linnéuniversitetet i Kalmar.

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik.

Lennart Berntson
Universitetslektor i historia
vid Roskilde universitet.

Tor Billgren
Journalist bosatt i
Stellenbosch, Sydafrika.

Anna Brodow Inzaina
Konstkritiker.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Andreas Danielsen
Skribent och diplomat.

Max Edling
Universitetslektor i historia
vid Uppsala universitet.

Anna Ekström
Frilansskribent.

Torbjörn Elensky
Författare.

Dick Erixon
Författare, skribent och debattör.

Eva Faye-Wevle
Lärare i litteraturvetenskap
på Handelshögskolan i Stockholm.

Carl Johan Gardell
Fil dr i historia och kulturjournalist.

Johan Hakelius
Skribent.

Dick Harrison
Professor i historia vid
Lunds universitet.

Mattias Hessérus
Doktorand i historia vid Uppsala
universitet och redaktör på *Axess*.

Kristian Karlsson
Redaktör på *Neo*.

Ola Klippvik
Författare.

Arne Lapidus
Frilansjournalist i Mellanöstern.

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap
och journalist.

Jens Liljestrand
Fil dr, författare och fri skribent.

Stig-Björn Ljunggren
Fil dr i statsvetenskap och författare.

Camilla Lundberg
Kulturjournalist och projektledare på SVT.

Peter Luthersson
Docent i litteraturvetenskap
och vd för Atlantis förlag.

Lars Melin
Författare och professor
i nordiska språk vid Stockholms universitet.

Tommy Möller
Professor i statsvetenskap
vid Stockholms universitet.

Bengt Nilsson
Journalist och författare.

Thomas Nydahl
Författare.

Hans Ruin
Professor i filosofi vid
Södertörns högskola.

Nathan Shachar
Journalist och författare.

Isabelle Ståhl
Chefredaktör på *Nöjesguiden* —
och studerande.

Krister Thelin
Jurist.

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus i ekologisk zoologi.

Tancredi Valeri
Konstnär och frilansskribent.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på *Axess*.

Tack för en tidning som kräver tankeförmåga

Jag vill bara kort tacka för en helt lysande recension av Håkan Arvidsson med anledning av Evans tre böcker om det tredje riket.

På några sidor fångar han ett komplicerat skede – och en för Tyskland olycklig period – på ett nyanserat sätt. Själv har jag inte läst Evans böcker – men en lika god översikt ges av Golo Mann.

Även i övrigt vill jag tacka för en tidskrift som ställer krav på tankeförmåga, vilket inte betyder att man, det vill säga jag, alltid håller med. **Herbert Jacobson**

P.S. Theodor Fontane heter inte "Fontaine" i efternamn – det är skillnad mellan en fransman, "fabulör" och upplysningsman, och Fontane, en klok tysk man men inte heltigenom gallisk. Har ni läst *Reisen durch die Mark Brandenburg*? En ljuvligt lättسام reseskildring. D.S.

SVAR: Tack för tillrättaläggandet gällande Theodor Fontane och för det trevliga lästipset. **Red.**

I Medelklass-Tensta

Medelklass-Tensta är en mycket träffande beskrivning av Hammarby Sjöstad. Där skapar man sitt eget hem med personligt uttryck genom att bläddra i samma livsstils- och inredningsmagasin och på givet kommando förverkliga sig själv genom fondvägg och köksrenovering. Gallerierna homogeniserar affärsutbudet och fylls av butikskedjor. Medel- eller arbetarklass fyller ut respektive homogeniserade områden. Hemmen homogeniseras och fylls av det uttryck för personligheten som inspireras av inredningsmagasinen. Dessa kan med fördel inhandlas på Ikea eller dess ännu mer personliga lite lyxigare och autentiska versioner inom tullarna.

Gemensamt för dessa medelklass-getton och hem är att man dricker italienskt kaffe på italienskt vis. Man gör det på ett förmodligen formellt riktigt sätt men man missar själva essensen i vad en kopp kaffe i Italien är. Precis som fitnessfantomerna på sina power-yoga-mattor helt missförstått vad yoga och meditation handlar om. Ett ytterligare exempel på homogeniseringen av staden är de antikvariat som nu slutligen ger upp då de tvingas inhandla större och dyrare kassasystem för att staten skall kunna kontrollera och indriva varje krona som dessa outhärdligt skatteflyttande affärsidkare tidigare gömde i skatteparadis. Aldrig kommer det öppna ett antikvariat i Hammarby Sjöstad. **Maria**

Ett multikulturellt samhälle är möjligt

Tack för Heléne Lööws artikel (Axess 3/2010). Jag håller med om komplexiteten i frågan; det är ofta svårt att hålla två bollar i luften samtidigt. Vi måste hålla stånd mot rasismen, inte tal om annat. Jag tror fortfarande att ett fungerande multikulturellt samhälle är möjligt. Inte så att det kommer utan problem, men alla samhällsbyggen får ju problem. De ser bara olika ut. I Väst tror jag att vi ofta haft en övertro på politiska lösningar, att vi kan lagstifta bort rasism och fram integration. Men det kräver uppoffringar och engagemang av oss individer. Det räcker inte med att lägga en valsedel i en låda och betala skatt. Och jag undrar för övrigt fortfarande vad "en svensk värdering" är. **Anders**

Kolla fakta om Arena

Med all respekt: Det snackas mycket skit på Axess blogg. Arena och Arenagruppen är så vitt jag förstår inte finansierat av LO. Det är bara att kolla på deras lista över finansiärer. LO är en av många, många bidragsgivare och flera av dem kommer inte alls från LO-sfären. Upplägget är det samma som för exempelvis SNS. Är det för mycket begärt att man kollar fakta innan man bloggar? **Carl Remmel**

SVAR: Bland dem som stöder Arena med ett så kallat guldabonnemang (500 000 kr) återfinns bland annat SKTF och LO. Enligt Arenas hemsida innebär guldabonnemang "insyn i och möjlighet att påverka verksamheten i tankesmedjan Arena Idé genom Arena Idés kärngrupp och fackliga råd, möjlighet att inom Arenagruppens kompetensområde skraddarsy fyra seminarier per år tex för förbundets styrelse och/eller kanslipersonal". Bland bronsabonnenterna (150 000 kr) återfinns Kommunal och Unionen, vilket innebär "insyn i och möjlighet att påverka verksamheten i tankesmedjan Arena Idé genom Arena Idés kärngrupp och fackliga råd, möjlighet att inom Arenagruppens kompetensområde skraddarsy fyra seminarier per år tex för förbundets styrelse och/eller kanslipersonal". Bland abonnenter som betalar 75 000 återfinns ST och IF Metall. Och så vidare.

Den massiva övervikten bland "abonnenterna" av organisationer, företag och grupper som ligger socialdemokratin och LO nära förklarar sannolikt varför Arena i så hög grad driver socialdemokratiska och fackföreningsmässiga frågor.

Tankesmedjan Arena Idé beskrivs på Arenas hemsida på följande sätt: "Arenagruppen står nära fackföreningsrörelsens värderingar. I fackliga rådet ingår representanter för de fackliga organisationer som samarbetar med Arena Idé. Rådet diskuterar Arena Idés verksamhetsinriktning, kommer med idéer och uppslag till projekt, samt bidrar med perspektiv från den fackliga världen". Detta "fackliga råd" består av 15 personer från LO, TCO, IF Metall, Kommunal, Unionen, Transportarbetarförbundet, SKTF, ST, Handels och så vidare.

Johan Lundberg

Diktaturernas gossar

12 Arne Lapidus om makt som går i arv

Öppna sår i gemytets Wien

14 Andreas Danielsen ser risker i att sopa bort diktatorers äreminnen

Yttrandefriheten testas

15 Krister Thelin om FN:s bräckliga stöd för det fria ordet

Därför hatas Pinochet

16 Theodore Dalrymple om Pinochets verkliga brott

Notiser

16 Utblick, företagsminnen, Tony Judt håller stilen

Inrikespolitik

Ideologierna

Uppfattningen att svensk politik är samlad i mitten bygger på en felaktig analys. Grundvärderingarna består och ideologiska konflikter existerar fortfarande.

Av Tommy Möller

DET ÄR NU MER än ett halvsekel sedan Herbert Tingsten formulerade sin tes om ideologiernas död. Tingsten var för tidigt ute. Strax efter att diagnosen utfärdats kom ATP-debatten, där Socialdemokraternas vision om det "starka samhället" ställdes mot de borgerligas försvar av den individuella friheten. Sedan kom den nya vänsterns anstormning, som kulminerade med det mytomspunna året 1968, därefter kom Meidnerförslaget om löntagarfonder vars syfte var att en gång för alla fasa ut det kapitalistiska systemets mest centrala komponent: det privata ägandet. Kärnkraftsmotståndet under 1970-talet inrymde en tydlig civilisationskritik. Under 1980-talet utmanades välfärdsstaten av nyliberalismen.

De tre-fyra decennier som följde efter det att Tingsten dödförklarade ideologierna präglades alltså av djupgående ideologiska konflikter. Motsättningarna tycks därefter ha klingat av.

Tingsten var alltså för tidigt ute, men var han fel ute? Fick han inte rätt till slut? Utrymmet för "stora frälsningsläror" är mindre nu än då han gjorde sin analys, och den "utveckling från politik till förvaltning" som kunde iaktas när han under efterkrigstiden formulerade sin tes innebar förvisso inte att politiken var befriad från konflikter men det var "tävlande partibyråkrater" som kämpade om makten snarare än företrädare för "stridande åskådningar". Tingsten träffade nog ändå huvudet på spiken i en del avseenden.

Även om Tingstens tes nog stämmer betydligt bättre idag, då vi bevittnar en "avideologisering", kvarstår ändå ideologiska skillnader mellan partierna. Men de finns mer på ett latent än ett manifest plan. Åke Ortmark argumenterar övertygande i essän "Hvad vilja socialdemokraterna? Kanske en studie i politisk schizofreni" (publicerad i en vänbok till Sten Westerberg) för att So-

cialdemokraterna, i motsats till gängse uppfattning, är trogna sina socialistiska ideal. Han stöder sig på det partitest jag själv varit med och tagit fram och som använts under åren 2002-2008 i Ortmarks intervjuprogram i TV8 och Axess TV. Frågorna är genomgående av ideologisk karaktär. 18 ledande socialdemokrater har när de medverkat i programmet gjort testet och nästan alla visar sig stå nära Vänsterpartiet i sin övertygelse. Ortmark summerar: "Jag förstår inte hur man kan hävda att partierna i Sverige har samlats i mitten, att socialdemokraterna är ett borgerligt vänsterparti eller att ideologierna är döda. Tabellen krossar sådana föreställningar. Om socialdemokratin hade några drag av 'borgerlighet' så borde åtminstone två eller tre ledande socialdemokrater ha placerat något alliansparti på prispallen."

ORTMARK MENAR också att Socialdemokraterna förverkligat mycket av sina socialistiska ambitioner under sin långa maktutövning. Det främsta belägget för tolkningen är det svar Tage Erlander, fem år efter sin avgång, gav på frågan om Sverige blivit ett socialistiskt land. Frågan ställdes i polemiskt syfte, av en journalist på LO-organet Fackföreningsrörelsen, men Erlander betonar att en form av socialism faktiskt har genomförts med framgång, nämligen en "inkomstsocialisering": "Idag går 50 procent av nationalprodukten till medborgarna över den gemensamma sektorn. Det innebär att 50 procent av produktionen har undandragits den kapitalistiska hushållningen. Kan vi driva upp den till 60-70-80 procent så blir välfärdssamhället en form av socialism."

Det är ett grovkornigt mått att mäta graden av socialism i skattetrycket, men det är värt att konstatera att Sverige under det långvariga socialdemokratiska styret blev

snar aldrig dött

Lars Ohly till vänster, Mona Sahlin till höger.

FOTO: CLAUDIO BRESCHIANI/SCANPIX

ett avvikande fall i det avseendet. 1989 låg skattetrycket på 56,5 procent av BNP, idag,

20 år senare, ligger det på 47,1 procent, den lägsta nivån sedan intervjun med Erlander

gjordes. Efter snart fyra år av borgerlig regering har skatten på arbete sänkts med 100 miljarder kronor, vilket är mer än vad någon annan demokratiskt vald regering lyckats göra under så kort tid. Den röd-gröna oppositionen har motsatt sig denna politik med enfaset, och är tydlig med att en annan inriktning väntar efter ett regeringsskifte. Ideologierna är nog inte helt stendöda.

MEN VARFÖR ÄR DEN etablerade bilden av svensk politik att partierna samlats i mitten? En förklaring är att de som kommenterar svensk politik oftast anlägger ett statiskt perspektiv. Socialdemokraterna må ha frångått sin forna retorik och har definitivt manövrerat sig mot mitten under de senaste 15–20 åren.

I den ekonomiska politiken genomgick partiet ett paradigmskifte i slutet av 1980-talet, då inflationsbekämpningen blev viktigare än arbetslöshetspolitiken. Därefter omprövades inställningen till EU-medlemskap och med viss ambivalens gick partiet med på ett antal avregleringsreformer som genomfördes under 1990-talet, och den krispolitik som bedrevs då innebar ökade klyftor och att fler hamnade i utanförskap. Men detta betyder inte att Socialdemokraterna träffat ett val mellan olika system, och därmed naturligtvis inte heller att detta val kommer att bli bestående. Den förda politiken var nödvändig snarare än önskvärd. Handlingsutrymmet var ringa.

En mer dynamisk analys av hur partier utvecklas ideologiskt tar fasta på att partierna bär på en uppsättning grundvärderingar men att den politik som förs i en given situation bestäms av yttre krafter som ekonomi, kultur, globalisering – och inte minst opinionsvindar.

Handlingsutrymmet kan vara begränsat, och varje parti som vill undvika marginalisering måste inrymma ett mått av pragmatism. I socialdemokratins fall finns nog fortfarande en socialistisk glöd under ytan, även om den inte är märkbar.

Å andra sidan: att inte ens den globala finanskrisen blåste liv i denna glöd talar emot tesen. När det för första gången på decennier öppnades ett politiskt möjlighetsfönster för anti-kapitalistisk opinionsbildning skedde inte någon ideologisk vitalisering in- »

om vänstern, däremot passade den moderate finansministern på att låxa upp gärriga bankdirektörer.

Bilden att partierna samlas i mitten av det politiska kraftfältet, att de blir alltmer lika, att de ideologiska skiljelinjerna är på väg att bli uttraderade, är således inte felaktig.

Men den bygger på en statisk uppfattning om partiernas politik och blir därmed missvisande. Ideologierna lever, men just nu på sparlåga. Frågan är vilka konsekvenser som följer av att vi uppfattar politiken som avideologiserad, samtidigt som konflikter av ideologisk karaktär fortfarande existerar, om än i det fördolda.

EN UPPENBAR KONSEKVENNS är att intresset för politik minskar. Politiken upplevs som meningslös eftersom det är svårt att uppfatta skillnaderna, särskilt om partiernas företrädare använder ett hästsk tonfall och misstänkliggör varandras avsikter.

I en undersökning jag genomförde för några år sedan om den politiska miss-trons beskaffenhet fanns just en sådan alienation. Den politiska debatten upplevdes av dem som misstrodde politikererna som ett spel för gallerierna: politikererna "kåblade" trots att de nog egentligen var ganska överens.

En annan sannolik konsekvens är att nya partier får lättare att etablera sig när de gamla uppfattas stå varandra nära. Det är detta som nu håller på att ske med Sverigedemokraterna, vars existensberättigande är just alternativlösheten, särskilt i de frågor där partiet har en tydlig profil.

En tredje konsekvens, också den fullt sannolik, är att vi kommer att få bevittna en ideologisk renässans. Vad händer när vi får en finanskris som på ett genomgripande sätt sprider sig till den reala ekonomin, och som påverkar opinionen i anti-kapitalistisk riktning? I en analys av vad som är bestämmande för partiets utveckling är sådant som nya aktörers inträde på scenen av betydelse: Vad händer om Sverigedemokraterna blir en betydande parlamentarisk kraft i svensk politik?

Men även i de etablerade partierna sker alltså ideologiska förändringar. Vad händer inom Moderaterna om partiet gör ett dåligt val och förlorar regeringsmakten? Kommer näste moderatledare att vara "nymoderat" eller "klassisk moderat"? Och vad händer inom socialdemokratin om partiet inte längre är Sveriges största parti, och den pragmatism som legitimerats av partiets långvariga särställning som statsbärande parti inte längre är självklar? ✎

Mellanöstern

Pappas pojkar tar snart över

Förhoppningar om att republikanska ideal och demokratiska principer etableras i arabvärlden har grusats. Istället sätts familjestyren och arvriken i system.

Av Arne Lapidus

ALLT FLER ARABISKA härskare vill att makten ska stanna i familjen. Presidenter försöker förvandla sina republiker till vad som i praktiken blir arvriken. Denna "dynastiska republikanism" är ännu en motgång för alla som hoppas på demokrati i arabvärlden.

I en lång rad länder i Mellanöstern och Nordafrika lanserar ledarna sina söner eller andra nära släktingar som efterträdare. De arabiska republikerna sågs en gång som symboler för modernitet och framsteg; de ersatte ofta monarkier och välkomnades som ett steg mot en demokratisk utveckling. De blev som bekant aldrig några demokratier – och nu verkar också de republikanska idealen vara på upphällningen.

Det mest uppmärksammade exemplet är Egypten. Landet är republik sedan 1952 då kungen störtades i en militärkupp. Nu är Egypten på god väg att få en ny regering dynasti. President Hosni Mubarak, 81, slussar sedan flera år fram sonen Gamal till nyckelposter i regimen.

DEN POLITISKA oppositionen och landets intellektuella protester är häftigt mot planerna på att utse presidentsonen till tronföljare. De ser det som förödmjukande att Egypten, det största arablandet med sitt utvecklade civila samhälle, har hamnat i samma position som klanstyrda Jemen och Libyen där också kronprinsar är på väg att ta över. Ett familjestyre i Kairo skulle slutgiltigt slå hål på den förljugna "progressiva" retorik som präglat den egyptiska regimen under snart 60 år.

Därför söker oppositionella krafter efter ett alternativ till Gamal Mubarak, 46. Nu tar de till atomkraft för att stoppa honom. Mohamed ElBaradei, mottagare av Nobels fredspris som chef för FN:s atomenergior-

gan (IAEA), har återvänt till hemlandet och startat en kampanj för reformer och grundlagsändringar. Den ryktbare FN-mannen är idag den internationellt mest kände egyptiern efter president Mubarak. Han utesluter inte idén om att ställa upp som motkandidat i presidentvalet nästa år, men kräver grundlagsförändringar och garantier för rättvisa val.

VI ÄR INTE SYRIEN, brukar Hosni Mubarak säga och syftar därmed på den syriske presidenten Bashar Assad som övertog posten efter sin far.

– Vi är inte en monarki där makten övergår direkt från kungen till en av sönerna, säger Mubarak och förnekar alla planer på ärftlig tronföljd.

Men få tror honom mot bakgrund av sonen Gamals kometkarriär i det styrande Nationaldemokratiska partiet (NDP). Det står klart att presidenter i arabvärlden ofta sneglar avundsjukt på kungarikena i grannskapet där tronen stannar i familjen. Familjen Assad i Syrien var den första som grundade en "republikansk dynasti". Också Saddam Hussein i Irak hade liknande idéer för sina söner, men hans planer fick som bekant ett abrupt slut.

Nu står släktingar till mer eller mindre åldriga härskare i begrepp att ta över makten i en rad länder i regionen. I Jemen bereder president Ali Abdullah Saleh vägen för sin son Ahmed, som har en viktig militär befattning och redan verkar beredd att ta över.

Hela Nordafrika kan inom några år bestå av arvriken. Förutom den riktiga monarkin Marocko i väster är också Algeriet, Tunisien. Libyen och Egypten på god väg.

I Libyen är Saif al-Islam Gaddafi, 37, re-

Egyptens president Hosni Mubaraks son Gamal är redo för att ta makten

dan landets näst mäktigaste person. Pappa Muammar, 67, har styrt sitt land sedan 1969 och även om den excentriska ledaren inte visar några ålderstecken är han angelägen om att hålla makten inom familjen. Saif har konkurrens av yngre brodern Mutasim, som är chef för säkerhetstjänsten. I Tunisien har president Zine El Abidine Ben Ali, 73, just blivit omvald för femte gången. Men hans hälsa är inte den bästa och hustrun Leila Trabelsi styr redan bakom kulisserna.

Utpekad tronföljare är svärsonen Sakhr el-Materi, nyvald parlamentsledamot och inflytelserik affärsman. I Algeriet har president Abdelaziz Bouteflika, 72, drivit igenom en grundlagsändring som innebär att presidenten kan sitta på livstid. Samtidigt lanserar han sin yngre bror Said som efterträdare. En nystartad rörelse med namnet "Fri generation" ses som början till en politisk maktbas för brodern. USA och västvärlden ser genom fingrarna med de styrande familjernas manipulationer.

De hoppas att de ska leda till stabilitet. Särskilt som den politiska oppositionen är så svag att islamister med största sannolikhet skulle vinna fria val i de olika länderna.

I EGYPTEN HAR SONEN Mubarak åtminstone av tidigare amerikanska administrationer setts som en framtidsman som kanske kan rädda den USA-stödda regimen från de allt starkare islamisterna. Han är som vice generalsekreterare nyckelfigur i styrande NDP och ordförande i partiets policykommitté. Han omger sig med en skara yngre män som vill upp; de är alla dugliga teknokrater och ekonomer – och skiljer sig därmed fördelaktigt från de ålderstigna

na partigångarna som på tvivelaktiga meriter suttit på sina topposter i decennier. USA satsar på att Gamal ska kunna räd- da pappans förstelnade parti och regim – och därmed bli ett bålverk mot det mäktiga Muslimska brödrskapet. Hosni Mubarak vann presidentvalet för femte gången 2005 och har styrt i snart 30 år. Hans hälsa är vacklande och det är oklart om han ställer upp i valet nästa år. Så länge Mubarak lever kan han utan större problem se till att sonen får jobbet.

Om han däremot skulle hinna dö före Gamals tillträde, blir läget mera oklart. I Egypten finns redan en informell "Stoppa Gamal"-kampanj. Aktivister och intellektuella i olika politiska läger vill inte att den regionala stormakten Egypten förvandlas till en simpel familjediktatur. Många stödjer den mäktige chefen för säkerhetstjänsten, general Omar Suleiman, som annars anses vara Gamals särskilde beskyddare.

De kan till och med tänka sig att militären genom en "mjuk" kupp utser Suleiman till president. Andra förordar Amr Moussa, tidigare utrikesminister och idag generalsekreterare i samorganisationen Arabförbundet, eller Ahmed Zewi, Nobelpristagare i kemi. Men med Mohammed ElBaradei, 67, har en verklig tungviktare trätt in på scenen. Han kan bli den förste som lyckas ena den kroniskt splittrade egyptiska oppositionen med alla dess liberaler, vänstermän och övervintrande nasserister; han är deras stora hopp.

ELBARADEI ÄR AVSIKTLIGT vag om sina planer. Han förnekar att han är politiker, men uppträder redan som en presidentkandidat med uppmärksammade handsakningstur-

néer och besök i stora moskéer och synagogor. Och han har bildat den landsomfattande Nationella fronten för förändring. Nuvarande lagar gör det nästan omöjligt för en oberoende kandidat att ställa upp utan stöd från regeringspartiet NDP, så han kräver lagändringar, reformer och mänskliga rättigheter.

TIDIGARE HAR REGIMEN lyckats neutralisera oberoende kandidater. Så till exempel dömdes oppositionskandidaten i förra presidentvalet till ett flerårigt fängelsestraff för "förfalskning" efter en farsartad rättegång. Men ElBaradei är skyddad av sitt internationella anseende och av att ha varit borta så länge från hemlandet att han inte hunnit kompromettera sig i den lokala politiken. Den regimtroga pressen gör dock sitt bästa för att förtala honom.

Än så länge är det mycket oklart om ElBaradei på allvar kan utmana familjen Mubarak, som verkar fast besluten att överföra makten till nästa generation.

Precis som de styrande familjerna i grannländerna.

– När den arabiska republikanismen framträdde i början av 1900-talet ... ledde den till förväntningar på en ny era i de nybildade arabiska republikerna ... modernisering, sekularisering, välfärdspolitik. Men under 2000-talet verkar arabisk republikanism lida av en frånvaro av genuina republikaner, kommenterar Larbi Sadiki, statsvetare och specialist på demokrati och mänskliga rättigheter i Mellanöstern.

Han ser utvecklingen som en farlig tillbakagång till populism och stamstyre – och som ett fortsatt "sammanbrott" för republikanska ideal och demokratisering i arabvärlden. ✨

Öppna sår i gemytets Wien

Att sopa bort spåren efter diktatorer och repressiva politiker i det offentliga rummet låter rätt och rimligt. Men bevarade äreminnen över den som gått totalitära regimers ärenden utgör en viktig erinran om deras förbrytelser.

Av Andreas Danielsen

I UTLANDET ÄR han ökad för att ha inspirerat Hitlers antisemitism. Men i Wien är han ihågkommen som tidernas mest populära borgmästare. Karl Lueger var 1897–1910 den kejsarliga huvudstadens okronade kung, eller snarare folktribun. I en tid när jättestaden höll på att spricka av invandring och industrialisering visade sig den charmante vaktmästarsonen ha ett utsökt väderkorn för småborgerlighetens farhågor. I Luegers demagogi utmålades judarna – från de assimilerade storfinansiärerna till de kaftanklädda gatuförsäljarna från öst – som plågoriset på den "lille mannens" rygg. "Vackre Karls" diaboliska konststycke var att göra masspolitik av judehatet: det blev själva fundamentet för hans kristligt-sociala parti. Därmed blev han Hitlers banbrytare och förebild.

Lueger erövrade makten genom att egga upp wienarnas primitiva instinkter. Men han vann sitt bejublade eftermäle tack vare konkreta bedrifter: han bespade fattiga barn, förbättrade stadens gas- och vattenförsörjning, elektrifierade spårvagnarna, byggde broar, kanaler, barnhem och sjukhus. Luegers politik vann honom anhängare i alla läger: hans främsta minnesmärke – en majestätisk staty i helfigur från 1920-talet – uppfördes av en av hans socialdemokratiska efterträdare.

MEN LUEGER ÄR inte okontroversiell i Wien. En politiskt korrekt kampanj rasar som bäst för att demolera statyn och döpa om paradgatan som bär hans namn. Spåren efter Lueger skall sopas bort för att statuera ett exempel: rasism och antisemitism skall inte tolereras eller förhållas i det offentliga rum-

met. Det är lätt att känna sympati för denna behjärtansvärda kamp. Varför inte avlägsna en motjudande antisemit från stadens gator och torg när tillfälle bjuds? Men ämnet är – tyvärr – mer komplicerat än så. Inte för att

Luegers judehat förenades med ett socialt patos. Utan för att Wien kantas av dubiösa gestalter som förhålligats i granit och marmor. Om Lueger skall vältras omkull, borde inte andra minnesmärken också raseras?

Den socialdemokratiska förbundskanslern och presidenten Karl Renners figur kan beskådas på otaliga minnesmärken i Wien. Han var den österrikiska republikens fader. Men han var också en anhängare av landets Anschluss till Nazityskland 1938, då det redan var väl känt hur judar, socialdemokrater och andra behandlades i Hitlers rike. Följderna för Österrikes judar blev ödesdigra.

Ett av Wiens mest hejdundrande monument är en staty i klassisk totalitär stil av en sovjetisk soldat. Den "skänktes" av Moskva innan de ryska trupperna drog sig tillbaka

1955. Mastodonten hugfäster Röda arméns befrielse av det nazistiska Wien, men är också ett ohöjligt glorifierande av ett tyranni vars offer kan räknas i tiotals miljoner.

I Wien, som i resten av västvärlden, förekommer Che Guevaras anletsdrag på T-shirts och affischer, men också på en byst i Donauparken. Guevara var en totalitär teoretiker, förhålligade våld, utövade diktatoriskt förtryck och beordrade massavrättningar. Ett avståndstagande från det förflutnas demoner måste rimligen inkludera Guevara. Men bysten invigdes – av den nuvarande socialdemokratiska borgmästaren – för två sedan!

MINNESVÅRDARNA ÖVER Renner, sovjetso-l-daten och Guevara står ostörda i sin förljuga-
na ärbarhet, men inga rättsinnade medborgare tycks för den skull vrida sig av obehag. Det är svårt att hålla tillbaka misstanken att Lueger egentligen får sota för att han varken var socialdemokrat eller kommunist. Ett socialt patos har alltid serverats som fikonlöv för vänsterns förbrytare, men avfärdas som förmildrande omständighet för

den konservativa borgmästaren som aldrig hann ägna sig åt mer än retorisk förföljelse.

Ideologistyr toleransen för historiska gestalter och fenomen. Inga monument borde därför lättvindigt raseras, inte heller Luegers. Vi bör inte försöka uttradera den historia vi finner anstötlig. Det är inte så vi drar lärdom av det förflutna. Frågan är snarare hur vi bäst håller människans syndaregister levande i minnet. I Budapest efter kommunismen förstördes inte de jättelika statyerna av Marx och Lenin: de forslades istället till en oansenlig liten park. Myllret av totalitära gubbar skapar ett komiskt och kusligt intryck på samma gång, och kastar ett skoningslöst ljus över kommunismens omänsklighet.

På flera håll i centrala Wien står tiotals meter höga betongklumpar. De är luftvärns-torn från det andra världskriget – så massiva att de inte kan sprängas sönder utan att jämna hela kvarter med marken. Likt öppna sår i gemytets Wien erinrar de om österrikarnas rysliga förflutna: om att västmakterna en gång ansåg sig ha goda skäl att bomba staden. Av samma skäl bör Luegers staty stå kvar, kompletterad med en inskrift om hans judehat. Låt betraktare påminnas om att denne omåttligt populära borgmästare – som förärades en granitkoloss av sina politiska motståndare – också var en vämjelig antisemit, medskyldig till förra seklets moraliska haveri. ❁

FN testar det fria ordet

Åtskilliga länder delar inte den västerländska, liberala synen på yttrandefriheten. FN får därför svårt att omsätta dess grundläggande principer i praktiken.

Av Krister Thelin

I ARTIKEL 19 I FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (MR-konventionen) från 1966 läggs den enskildes rätt till opinions- och yttrandefrihet fast på global nivå. Möjligheterna för staten att begränsa den är små: endast för att skydda andras rätt, statens ordnings- eller säkerhetsintresse och förhindra krigspropaganda eller "hate speech".

Som en av 170 stater (av FN:s 192 medlemsstater) har Sverige erkänt denna konvention. 120 av de anslutna staterna, inklusive Sverige, har också gett sina medborgare rätt att klaga på den inhemska behandlingen av exempelvis yttrandefriheten.

Men det finns ingen världsdомstol för mänskliga rättigheter. Det närmaste är en kommitté för mänskliga rättigheter, MR-kommittén. Den består av 18 ledamöter (varav jag sedan 2008 är en), valda av konventionsstaterna på fyra år, och satta att övervaka konventionens tillämpning. Mina 17 kolleger kommer från Afrika (fem), Asien (tre), Latinamerika (tre) och Väst, inklusive EU (sex). Det är alltså denna grupp som i en domstolsliknande ordning har att överpröva vad konventionsstaterna tillämpat på bland annat yttrandefrihetsområdet. Om Sveriges högsta domstol sagt en sak, kan alltså MR-kommittén i princip komma till ett annat slut. Sverige har också "fällts" ett antal gånger i MR-frågor. Men kommitténs största nytta ligger förstås i att granska andra än "hyggliga" MR-länder som Sverige.

MR-KOMMITTÉN SKALL väl skiljas från FN:s råd för mänskliga rättigheter där stater, många av dem knappast några demokratiska föredömen, och inte individer är medlemmar. En femtedel av MR-rådets medlemmar har antingen inte anslutit sig till MR-konventionen eller har inte klarat av att fullgöra sina mest grundläggande skyldigheter enligt den. Likväl anses dessa stater lämpliga att övervaka och granska andra staters förehavanden på MR-området.

Det allmänna klimatet för yttrandefrihet i FN-sfären är inte särskilt gott. FN:s Durbankonferens (i Durban 2001 och i Genève

2009) var vikt åt kampen mot rasism, intolerans och främlingsfientlighet men togs till intäkt för att dels inskränka yttrandefriheten med hänvisning till behovet att ingripa mot "smädelse av religion", dels anta allhands antisemitiska uttalanden och angrepp på väst med hänvisning till Mellanösternkonflikten. Med stor möda lyckades väst få till stånd ett slutdokument som tvättade bort de värsta avarterna och markerade yttrandefrihetens värde. Nästan hälften av de 47 staterna i MR-rådet ansåg dock i mars i år, att hädelse (läs "Muhammedteckningarna") var mera angeläget att beivra än att upprätthålla yttrandefriheten.

Medan kulturelit och allmänhet här hemma har hygglig kunskap om vår tryck- och yttrandefrihet är denna globala FN-reglering mindre känd. Journalisterna behärskar som regel de svenska bestämmelserna bättre än den genomsnittlige juristen. Området är "deras" och bevakas svartsjukt. Varje politisk tanke att förändra grunderna i ensamansvaret eller urholka meddelarfriheten är dömt att misslyckas, om inte mediekåren är med på noterna.

UNDER ÅREN HAR Tryckfrihetsförordningen och Yttrandefrihetsgrundlagen dock underkastats översyner för att möta de krav som ny teknik och persondataskydd ställer. Yttrandefrihetskommittén grubblar för närvarande på hur vår från 1700-talet stammande (och internationellt unika) struktur på konstitutionellt skydd för åsiktsproducenter skall förenas med EU:s mera ändamålsinriktade syn på avvägningen mellan opinionsfrihet och integritetsskydd (se Nils Funcke i Axess 2/2010).

Till skillnad från artikel 19 i MR-konventionen är artikel 10 om yttrandefrihet i Europakonventionen och Europadomstolen i Strasbourg mera kända i Sverige. I åtalet mot pingstpastorn Ake Green för hets mot folkgrupp lutade sig Högsta domstolen just mot Europakonventionen, när den fann att Greens utfall mot homosexuella föll inom den skyddade sfären och inte kunde straffas.

Europakonventionen är dock en del av

svensk rätt, vilket MR-konventionen inte är. En omfattande inrikes och partipolitiskt skiljande strid stod också under 80-talet om Europakonventionen skulle bli en del av svensk rätt, vilket skedde först 1994. De borgerliga var för, medan vänstern var emot. Den senares hållning speglar vänsterns allmänna motvilja mot rättslig prövning och konstitutionell maktindelning. Politikens primat är odelbart och majoriteten styr, är vänsterns paroll. Samtidigt präglas, också i vårt land, frågan om värdet av opinions- och yttrandefrihet av en betydande samsyn. Vad de borgerliga vill ha är enbart instrument för att också se till att rättigheterna efterlevs i praktiken. För det krävs det rättskipning och oberoende domstolar.

SETT I DET LJUSET är MR-kommittén ett bräckligt stöd, eftersom den inte är en "riktig" domstol, men dess rättstillämpning har lång räckvidd. I oktober förra året började kommittén i Genève ett arbete med att anta "allmänna kommentarer" avseende artikel 19. De får stor betydelse som normutfyllnad på yttrandefrihetens område vid MR-kommitténs framtida avgöranden av bland annat enskildas klagomål. Arbetet fortsatte i New York i mars i år och kommer att sträcka sig över ett antal sessioner framöver under detta och nästa år. Arbetet följs av ett antal NGO:s, men ännu inga med svensk anknytning.

MR-kommitténs ledamöter kommer, som framgått, från olika regioner och kulturer. Den svenska (västerländska liberala) synen på yttrandefriheten delas förvisso inte av alla. Att på ett allmänt plan bekänna sig till yttrandefrihet som ett universellt värde är en sak. Att omsätta det i praktisk normativ handling en annan. Redan nu, under den första läsningen av två, bryts meningarna kraftigt inom kommittén, när centrala begrepp skall ringas in. Och då har vi inte börjat med "defamation of religion" eller "historierevisionism" ännu. Här finns således mycket att göra för alla dem som vill värna yttrandefriheten i klassisk liberal mening också på global nivå. 🌱

Därför blev Pinochet så hatad

När jag fick veta att den internationella rättens Torquemada, domare Garzon, hade hamnat i svårigheter i sin egen jurisdiktion, Spanien, kände jag inte någon större sympati för honom, snarare tvärtom. Han tycks mig utsöndra självträffadighet nästan som ett klibbigt fysiskt sekret, och de självträffadiga är sällan tilltalande ens när de har rätt.

Domare Garzon blev känd världen över när han lyckades få general Pinochet arresterad i London på en internationell häktningsorder. Jag är ingen anhängare av universell jurisdiktion, av flera skäl, men arresteringen av Pinochet hjälpte mig att bli klar över något för egen del. Det var frågan om varför general Pinochet var så hatad.

Jag kan naturligtvis utan vidare förstå varför offren för hans förtryck hatade honom, liksom släktingar och vänner till dessa offer; här finns inget gåtfullt. Nej, jag menar alla de människor som hatade honom så lidelsefullt utan något personligt skäl att göra det, och som inte hade någon särskilt anknytning till Chile.

De svarar kanske att de hatade honom eftersom de hatar förtryck överallt. Men de hatar inte diktatorer i rimlig proportion till hur förtryckande dessa diktatorer är. Så hatar de till exempel inte Mengistu eller Sekou Toure eller Macias Nguema hundra gånger mer än de hatar Pinochet, trots att de var hundra gånger värre än han.

Här är den verkliga gåtan: Varför hatar de inte medlemmarna av den argentinska juntan lika mycket som Pinochet? Omfattningen av juntans förtryck liknade trots allt i hög grad hans; i detta avseende fanns det ingen större skillnad mellan dem. De tycker inte om juntan, men de hatar Pinochet.

Den slutsats jag kom fram till är denna: medan den argentinska juntan var helt misslyckad i nästan alla avseenden, så lade Pinochet grunden för landets nuvarande blomstrande ekonomi. Även om kontrafaktiska påståenden om historien utan tvivel är svåra att bevisa, så är det så säkert som sådant kan vara att om Allende, som Pinochet störtade, hade fortsatt styra, så skulle Chile idag inte vara det överlägset rikaste landet i Sydamerika – rikare, per capita, än Argentina.

Det var naturligtvis oförlätligt av en militärdiktator att ha gjort något sådant som att förbättra sitt lands ekonomiska tillstånd till oigenkännlighet; men det sätt han gjorde det på var, om något, ännu värre. Hans framgångsrika politik gick stick i stäv med all ortodoxi som torgförts av utvecklingsteoretiker de senaste trettio åren, däribland Raul Prebisch vid den Ekonomiska kommissionen för Latinamerika. Han fick en person som Nobelpristagaren Gunnar Myrdal att se ut som en fullständig idiot. Och ingen förväxlade någonsin Pinochet med en intellektuell gigant; därav vreden. Ingen vrede är värre än den hos en intellektuell som överbevisats om att ha fel.

Han gjorde förstås även andra misstag som minskade hans popularitet bland intellektuella. Han anordnade en folkomröstning om sitt eget styre och när han förlorade den fann han sig i resultatet och avgick (givetvis inte utan att ge sig själv och sina medbrottslingar amnesti). Detta ledde till den smärtsamma misstanken att hade det inte varit för den uppenbara återvändsgränd som Allende höll på att leda in Chile i, så skulle världen aldrig ha hört talas om general Pinochet. Han skulle långt dessförinnan ha dragit sig tillbaka på sin militärpension för att odla sin trädgård i fullständig obemärkthet. Med andra ord, Pinochet var en konsekvens av Allende, och en konsekvens som man inte hade behövt vara en Nostradamus för att kunna förutsäga.

Mord är mord, tortyr är tortyr, och försvinnanden är försvinnanden; Pinochet var skyldig till allt detta. Men hans verkliga brott var att dra löje över Gunnar Myrdal och dennes meningsfränder. ✱

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *Second Opinion: A Doctor's Notes from the Inner City*, kom ut hösten 2009. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

Utblick

✱ Paul Krugman skriver i *New York Times* om vad USA kan lära av euro-krisen: "När

The New York Times

regeringarna i Grekland, Portugal och Spanien anslöt sig till euron fränhände de sig möjligheten att missköta sig, som att trycka för mycket pengar, men också att reagera flexibelt på händelseutvecklingen.

När krisen slog till behövde regeringarna handla. Det var vad eurons arkitekter glömde – och vad vi andra bör minnas."

✱ Timbroskriften *Folkhemspopulismen* uppmärksammas av Lars Tier Mogensen i

POLITIKEN.DK

Politiken: "Enligt (rapportförfattaren) Erik Meier Carlsen ska Framskrittpartiets, Dansk Folkepartis och Sverigedemokraternas utveckling förstås som en reaktion mot folkomröstningarna om EU. Sedan omröstningarna i Norge och Danmark 1972 har socialdemokraterna varit kluvna mellan det moderna och det traditionella. Anledningen till att Sverigedemokraterna först nu går fram beror på att svenskarna lyckades trycka ned EU-debatten fram till omröstningen om euron 2003. Därefter gick mönstret från Danmark och Norge igen."

✱ Hundra år efter den norske dramatikern Bjørnstjerne Bjørnsons död hävdar Tone

KLASSEKAMPEN

Dahle, vice vd på Nationalbiblioteket, i en intervju i *Klassekampen* att han ännu är relevant: "Kom ihåg att Björnson skrev historiens första pjäs om självmordsbombare, *Over Aevne II*, 1895. Han var också en av våra första feministiska aktivister, och i Slovakien är han fortfarande mycket stor."

✱ Hendrik Hertzberg i *New Yorker* fann den första tv-sända brittiska partiledardebatten

THE NEW YORKER

överlägsen dess amerikanska motsvarighet. Han fäste sig särskilt vid att debatten var så redig och klar, att programledaren David Dimbleby höll sig i bakgrunden och att åhörarna var respektfulla och inte avbröt med applåder och visslingar. "Ingen av kandidaterna framstod som en sociopat, verklighetsförnekare, demagog eller djupt neurotisk. De verkade samtliga relativt anständiga."

På Hornsgataspuckeln i Stockholm kan man ovanför en port läsa "Otto Halldéns Fabriks o Handels AB". Namnet är framhugget ur portalens sten. Det är något både gripande och tankeväckande i denna inskription: så fast trodde man alltså förr på sina affärers och företags stabilitet och framtid att man ville bevara deras namn för evigheten.

I vår tid av fusioner, konglomerat, konkurser, namnbyten, ägarbyten och lättflyktiga dotcom-bolag inom företagsvärlden verkar det i det närmaste obegripligt. Hur såg tankevärlden och synen på ekonomi och företagande ut hos dessa småföretagare och entreprenörer som på detta sätt reste stenmonument över sig själva? De måste ju ha föreställt sig att deras bolag skulle fortleva och verka under väldiga tidsrymder, med samma namn och i samma lokaler.

Vår tids självklara medvetenhet om ständiga och snabba förändringar av alla aspekter av tillvaron, inte minst inom ekonomi och näringsliv, tycks ha saknats. Detta kan förvåna något eftersom Otto Halldéns bolag var verksamt från senare delen av 1800-talet och några decennier in på 1900-talet, en period som sannerligen präglades av dynamik och förändring i alla avseenden också inom det ekonomiska livet. Industrialiseringen, massproduktionen av varor och de nya kommu-

nikationsmöjligheterna, järnväg, telegraf och telefoni ställde den gamla världen på huvudet tillsammans med nya svenska revolutionerande uppfinningar. Detta kan inte ha gått den gode Otto Halldén förbi, men uppenbarligen levde han ännu delvis kvar i en äldre mera oföränderlig värld, därom vittnar hans stolta inskription.

Och nog är han representativ för de flesta av oss. Vi som nu lever i ett ännu snabbare förändringstempo där gårdagens sanningar är dagens skämt, vi hänger med och anpassar oss så gott vi kan med andan i halsen. Men under den anpassade ytan har väl också vi föreställningar, idéer, värderingar och perspektiv som vi skulle vilja hugga i sten och som kanske i själva verket på ett djupare plan egentligen styr våra beslut och handlingar. Men tidsandan i förening med vår egen blygsamhet och pragmatism avhåller oss i de flesta fall därifrån.

Vad sysslade då Otto Halldéns Fabriks o Handels AB med? Manufaktur, textil och damkonfektion. Och trots det stolta evighetsperspektivet är företaget nu endast nämnt i memoarerna av en kvinnlig missionär som innan hon fick sin kallelse och reste till Indien på 1920-talet, i tolv år arbetade i broderiverkstanen i Otto Halldéns Fabriks o Handelsaktiebolag.

Eva Faye-Wevle

Likt andra former av mänskligt beteende genomgick finansväsendet under det 20:e århundradet en förändring fullt jämförbar med uppkomsten av modernismen i konsten – ett brott med sunt förnuft, en sväng mot självbespeglning och abstraktion.

John Lanchester i sin bok *I.O.U: Why Everyone Owes Everyone and No One Can Pay*

DET PERSONLIGA ÄR DET POLITISKA

Trots en sjukdom som gradvis bryter ned kroppen förblir den brittiske historikern Tony Judt obändig i anden. Hans hågkomster i *New York Review of Books*, ett slags minnemoarer, är stilistiska och intellektuella små underverk. Responsen från en gripen läsekrets har till och med fått den annars så osentimentale Judt att vekna.

Men liksom för att återgå till handlingen publicerar tidskriften också ett utdrag ur hans senaste bok, *Ill Fares the Land*, där det moraliska och radikala anslaget är oförändrat starkt. Inledningen är vintage Judt:

"Something is profoundly wrong with the way we live today." Felet är att materialistiskt självintresse upphöjts till norm. Vi vet vad något kostar, men inte vad det är värt. Inför ett politiskt beslut ställs inte längre frågor om det är rättvist eller om det leder till ett bättre samhälle. Men efter trettio års otoglad kapitalism är det dags att åter ställa dem.

Judt riktar sig förstas mot utvecklingen i Storbritannien och USA. Hans slutsats är att den finansiella hårdsmältan visar att både höger och vänster tappat greppet om samhällsutvecklingen. Vänsterns stora uppgift är

därför att minska inkomstskillnaderna mellan fattiga och rika, eftersom ojämlikhet leder till social instabilitet. Hur ska det gå till? Tony Judt ger inga svar utan tycks hoppas att Wall Streets kollaps ska väcka intresset hos en ny generation för faran med ojämlikhet och "ekonomistiskt" tänkande. Men han nämner inte att rörelsen som senast gjorde uppror mot kapitalismen och som han själv tillhörde gav upphov till den motreaktion han nu vill bekämpa. Även en historiker av världsklass kan låta det personliga upphöjas till norm.

Mats Wiklund

Ondskan är inte banal

Efter bortförandet av Adolf Eichmann för 50 år sedan fördömdes Israel av en enig västvärld, med USA i spetsen. Men rättegången mot honom blev början på Förintelsens integration i den fria världens medvetande.

Av Nathan Shachar

Nathan Shachar är Mellanösternkorrespondent på *Dagens Nyheter* och författare till flera prisbelönda böcker. Hans senaste bok är *The Gaza Strip: Its History and Politics – From the Pharaohs to the Israeli Invasion of 2009* (2010).

Nittionhundrasextio års världsnyhet inträffade obe märkt, den nittonde maj på kvällen, i San Fernando intill Lujan-flodens delta norr om Buenos Aires. Idag breder där ut sig en villastad, men den gången var korsningen mellan Garibaldi-gatan och landsväg 202 en ödemark. Huvudpersonen, en påvert klädd kälkborgare, steg av buss 203. När han slog in på gatan där han levde med sin familj i ett hemsnickrat ruckelsåg han en Buick med uppfälld huv och ett antal män i ring kring motorn. Det måtte ha sett trovärdigt ut, för den vaksamme mannen anade inte oråd.

När han efter stora mödor förpassats till bilens rymliga golv, skrikande och fåktande, gjorde föra ren en sväng inåt San Fernando för att vilseleda eventuella ögonvittnen, men vände strax söderut, mot Buenos Aires centrum. Så röt han:

– *Keine bewegung! Håll er stilla! Wenn Sie Widerstand leisten, werden Sie erschossen.* Gör ni motstånd blir ni skjuten!

Mannen tystnade. Efter en stund kom en säregen replik inifrån filten man kastat över honom:

– *Ich hab' mich schon in mein Schicksal ergeben – Jag har redan försonat mig med mitt öde.*

Litet senare, i en lägenhet närmare staden, fortsatte dialogen mellan bilföraren och fången.

- Ert namn?
- Ricardo Klement.
- Tidigare namn?
- Otto Henninger.
- Skonummer?
- Fyrtiotvå.
- Medlemsnummer i NSDAP?
- 899895.
- I SS?
- 45326.
- Födelsedatum?
- 19.3.1906.
- Födelseort?
- Solingen.
- Under vilket namn föddes ni?
- Adolf Eichmann.

Innan ett år var till ända hade över hundra böcker publicerats om Eichmann, flera i Sverige. Hans

rättegång blev ett av de första totalbevakade, tv-sända mediespektaklen. Den var också början på Förintelsens integration i Västeuropas medvetande, som måttstock och orienteringspunkt i allt som rör fördomar och majoriteters förhållande till minoriteter. När sådant tas upp till debatt finns Förintelsen numera alltid med, som tillhygge, referenspunkt eller moralisk fondmålning. Vi är så vana vid detta att Västeuropas ointresse för saken ären efter Förintelsen gör ett gåtfullt intryck. År 2000 frös Europa ut Österrike efter extremistiska valframgångar där. Men i årtal gjorde ex-nazister karriär i tysk och österrikisk politik utan några protester från de allierade eller Israel.

Ijuli 1950 steg Adolf Eichmann iland i Buenos Aires – och pustade ut. På sistone hade han le vat mest som ett jagat djur. Flera gånger hade han råkat i förföljarnas klor, men med tur, list och vänners hjälp hade han var gång fått sista skrattet. Efter sammanbrottet hade han skyndat söderut med sin ungdomsvän, biträdande SS-chefen Werner Kaltenbrunner. De greps, kamraten igenkändes och dömdes till döden i Nürnberg, medan Eichmann hamnade i ett fångläger där han presenterade sig som korporal Karl Barth. När amerikanska jurister började leta efter SS-tatueringar – kårens medlemmar hade sin blodgrupp präntad under armhålan – rymde Eichmann igen. I byn Bad Ischl gick han rätt i armarna på en USA-styrka. Efter ännu en rymning hamnade han i fånglägret Oberdachstetten utanför Nürnberg. Han uppgav sig nu vara Otto Eckmann, SS-kavallerist. Vid denna tid inleddes Nürnbergrättegången. Den blev mycket pressande för honom. I januari 1946 vittnade Dieter Wisliceny, ansvarig för utrotningen i Slovakien och Grekland och en av de få han lagt bort titlarna med. Wisliceny visste allt om honom och det var först efter hans vittnesmål som Eichmanns centrala roll stod klar.

Eichmann väjdade till sina medfångar. Det var en tidsfråga innan någon skulle känna igen honom. De hjälpte honom att operera bort tatueringen och flytill en nordtysk by, där han livnärde sig som vedhuggare. Hans namn figurerade oavbrutet i pressen. Han hade aldrig haft starka nerver och hade haft rödvin till hands att stärka sig med under de

Thomas Kretschmann som Adolf Eichmann i filmen *Eichmann*.

”

*Om det blåst
snålt kring Eich-
mann i För-
bundsrepubliken
så blåste det i
alldeles motsatt
riktning i Argen-
tina.*

få blodsscener han tvingats bevittna. Nu svek de honom. Våren 1950 anlände han till Genua, där en franciskanermunk gav honom ett argentinskt visum, en båtbiljett och ett – äkta – vatikanskt flyktningpass utställt till Ricardo Klement.

Om det blåst snålt kring Eichmann i Förbundsrepubliken så blåste det i alldeles motsatt riktning i Argentina. Regimen höll inte bara sin hand över nazister – den värvade dem. De nazistiska livlinjerna ut ur Europa dirigerades från Argentina, nazister behärskade dess invandrarverk och spindeln i nazisternas skyddsnät, Rudi Freude, var president Juan Peróns sekreterare.

I oktober 1950 fick Eichmann argentinska papper, efter en rekordsnabb procedur. Nu var han i hamn. Nazisternas räddningskår, företaget Capri, skämdes bort av Perón. Eftersom många nazister var ingenjörer kunde Capri erbjuda dem kamou-

flage samtidigt som det fick deras yrkeskunnande billigt. Eichmann engagerades i den hydrologiska inventeringen av Tucumán-provinsen. Hans granar i den lilla byn La Cocha betraktade honom som en kuf, som undvek allt sällskap.

Efter påsklovet 1952 återvände barnen Eichmann inte till skolan i Altaussee. En dödsannons över Vera Eichmann väckte nazistjägaren Simon Wiesenthals misstankar och han meddelade Israels konsul i Wien att Eichmanns sannolikt flytt Europa. Men israelernas intresse var svalt. I juli 1952 anlände familjen Eichmann till Tucumán. Hösten 1953 födde Vera ett sladdbarn, Ricardo. Vid det laget knakade Peróns regim i fogarna. Guldreserven – Argentina hade sålt de allierade kött och vete med kopiös förtjänst under kriget – var på väg att ta slut och hundratals projekt la- »

Adolf Eichmann
under rättegången.

”

Det är en vanlig uppfattning att ett koppel israeliska agenter för jämnan flåsade Latinamerikas nazister i nacken. Så var det inte.

des på is. När Perón föll 1955 var sötebrödsdagarna över. Eichmann hamnade på bar backe och fick ta plats som förste dräng på farmen Sju palmer utanför staden La Plata. Han, som härskat över liv och död från Nordkalotten till Rodos, basade nu över tusen kaniner och femtusen höns.

Det är en vanlig uppfattning att ett koppel israeliska agenter för jämnan flåsade Latinamerikas nazister i nacken. Så var det inte. Josef Mengele anlände till Argentina som "Dr Gregor", men kände sig strax trygg nog att återta sitt eget namn. Den en-

de som inte gav tappt var Simon Wiesenthal i Wien. År 1955 bönade han Israel och amerikanska judiska organisationer om 500 dollar för att kunna fortsätta sina spaningar. Han fick avslag.

De israeliska underrättelsetjänsterna ville på inga villkor spendera resurser och agenter på att flänga efter gårdagens fiender i Paraguays djungler. Zvi Aharoni, som förhörde Eichmann i denna artikels upptakt, säger:

– Den trista sanningen är att det inte var vi, ut-

an en blind man som hittade Eichmann – och att Mossad behövde två år för att fatta vikten av hans upptäckt.

Den blinde mannen hette Lothar Hermann och bodde i Olivos, en förstad till Buenos Aires. År 1957 hade Hermanns dotter Silvia blivit bekant med en ung man som hette Klaus Eichmann – sönerna använde inte namnet Klement, vilket skulle bli faderns öde. Klaus, som inte visste att Hermann hade släktingar som mördats av nazisterna, talade ur hjärtat:

– Förargligt att Hitler inte hann göra färdigt jobbet!

Fru Hermann var en vaken dam, som fäste sig vid att unge Klaus talade tyska flytande, men utan någon ortsdialekt. Klaus berättade att hans far varit officer och att de flyttat runt. Strax efteråt läste Hermann en tidningsartikel om Adolf Eichmann. De frågade sin dotter var Klaus bodde, och fick höra att han parerade alla frågor om det.

I artikeln förekom en åklagare, och fru Hermann tog kontakt med honom. Han hette Fritz Bauer, och utan honom hade Eichmann dött en naturlig död. Bauer var en färgstark herre som gjorde ett outplånligt intryck på alla som kom i beröring med honom. Han var född 1903 i ett assimilerat judiskt hem i Stuttgart. 1930 var han Weimarrepublikens yngste domare. 1936 flydde han till Danmark, där tyskarna 1940 spärrade in honom i Horsens-fängelset. Han lyckades fly och anlände till Sverige med de danska judarna i september 1943. Under sina år i Stockholm undervisade han i ekonomi på högskolan. 1950 återvände han till Tyskland. Han var en de få modiga personer som såg till att det halvhjärtade de-nazifieringsprojektet inte skojs bort alldeles. Som Landes-åklagare i Hessen förberedde han Auschwitz-processen i Frankfurt 1963–1965 som för första gången tvingade en bred tysk allmänhet att befatta sig med Förintelsen. Den blev underlaget för Peter Weiss pjäs *Rammsakningen*.

Bauer informerade Israel om fru Hermanns upptäckt, men fick ingen reaktion. Han for då till Jerusalem, där hans ungdomsvän, riksåklagaren Haim Cohn, tog emot honom. Cohn kallade till sig underrättelsechefen Isser Harel, som tog med sig en av sina yngre förmågor, Zvi Aharoni. Harel, som senare skrev en högst tillrättalagd bok om Eichmann-fallet, var Israels mest fruktade person efter landsfadern David Ben Gurion. Ingen höjde rösten åt honom. Men den gången fick han sitt livs utskällning, av Fritz Bauer. Scenen figurerar inte i Harels Eichmann-bok, men har stannat i Zvi Aharonis minne:

– Bauer var en bjässe, med buskiga ögonbryn, vilt hår och en charmerande sydtysk dialekt. Han röt åt den lille Harel som en sjökapten åt en olydig skeppspojke, kallade honom "amatör", "klåpare" – oerhörda saker i våra öron.

Harel besvarade inte ovetter, och lovade att vidta åtgärder. Han gav Aharoni i uppdrag att bege sig till Buenos Aires, där unga Silvia Hermann lyckats luska ut att familjen Eichmann bodde på Chacabuco-gatan. Hon hade följt efter Klaus utan att han märkt det. En dag knackade hon på. Eichmann senior öppnade, och när Silvia sade "Ni måste va-

ra herr Eichmann!" försvann han inåt lägenheten och hon sjasades bort av familjen. När Zvi Aharoni anlände hade Klement-Eichmanns flyttat vidare, som vanligt utan att lämna några spår. Aharoni fick ett styvt jobb med att samla ihop de utspridda pusselbitarna och lokalisera Eichmanns till ödestugan i San Fernando.

Zvi Aharoni, 89, lever tillbakadraget på den engelska landsbygden och talar ogärna om sina bedrifter. Det var inte åt tjänstens vägnar han utträttade det tröttsamma detektivarbetet, det var en hjärtesak. Tjugosju år tidigare, i februari 1933, hade Eichmann och hans kumpaner vänt upp och ned på hans liv över en natt. Zvi Aharoni, som då hette Hermann Aronheim, var skolpojke i Friedrich Wilhelm-gymnasiet i den nordschlesiska staden Frankfurt an der Oder och den ende juden i sin klass.

– När jag började skolan var jag tysk, hur skulle jag kunnat vara nåt annat? Beethoven, Goethe och Kleist var tyskar – och jag med. Men plötsligt blev det fritt fram för alla som ville knuffa och sparka till mig i korridoren. De flesta lärare skaffade partiemblem. Värst var latinläraren. Minsta fel och jag åkte på en rungande örfl. Han slog aldrig nån annan. På rasterna sjöng man sången om judeblodet som sprutar från kniven. 1993 bjöd skolan mig till sitt 300-årsminne. Jag tackade nej. Om någon enda kamrat eller lärare tagit mig avsidet den gången för att muntra upp mig så hade jag rest. Men det hände aldrig.

Mossad-agenternas bravad gick den argentinska regeringens ära förmär. Utrikesminister Golda Meir framförde Israels ursäkt, men den godtogs ej. President Frondizi förklarade den israeliske ambassadören icke önskvärd och drog ärendet inför FN:s säkerhetsråd, där Israel halstrades och västmakterna som en man biföll Argentinas krav på israeliskt skadestånd. Voteringen i rådet gick Argentinas väg, 8-0. Bortrövandet av Eichmann "hotade internationell fred och säkerhet". Förnuftet representerades, ensamt, av Sovjetdelegaten Arkadij Sobolev. Han betecknade resolutionen som "absurd". Den skymde huvudsaken, "Eichmanns fasansfulla förbrytelser mot mänskligheten". Sovjetunionen och Polen lade ned sina röster. USA:s stöd åt Argentina var utan förbehåll och omfattade både beslutsfattare och opinion. *New York Times* tangerade pekoratet med sitt grötmyndiga "ingen omoralisk handling ursäktar en annan". *Washington Post* skrev i en ledare att Israels "åtal mot Eichmann luktar laglöshet".

Det kostar på att inse det, men i 1960 års internationella system hade Förintelsen ingen politisk laddning, och Argentina var av ojämförligt mycket större betydelse för USA än Israel. Det var först tio år senare, under Richard Nixon, som Israel blev en allierad. Eichmann-affären detonerade på tröskeln till *The Alliance for Progress*, Washingtons ambitiösa New Deal för Latinamerika, Kennedyårens viktigaste diplomatiska initiativ.

I Buenos Aires följdes Eichmanns bortförande av det svåraste antisemitiska utbrottet i västerlandet efter kriget, med mord, skottlossning och överfall dagligen i många månader. Bara de mer monstruösa angreppen nådde världspressens utrikes-

Det kostar på att inse det, men i 1960 års internationella system hade Förintelsen ingen politisk laddning, och Argentina var av ojämförligt mycket större betydelse för USA än Israel.

En ung Adolf Eichmann

dor. Jewish Agencys representanter i Buenos Aires, som aldrig haft något att göra, började hålla öppet om kvällarna för att betjäna alla som ville till Israel. Men judarnas harm mot Israel var stor. Israel chockades över Argentinas rasande reaktion. I panik kokade en fårskalle på UD i Jerusalem ihop att Eichmann gripits av argentinska judar som sedan, i ett annat land, överlämnat honom till Mossad. För Argentinas judehatare var det manna från himlen – hade de inte sagt att judarna tjänade främmande intressen!

Det mest ryktbara offret var Graciela Sirota, en ung studentska. Hon fördes bort av maskerade män som brände henne med cigaretterglöd. Efter att de ristat hakkors på hennes bröst – ”betalning för Eichmann” – med en pennkniv fick hon löpa. Strax efteråt överfölls hon och hennes mor på nytt, de slogs ned och sparkades på öppen gata. Polisen visste vilka de skyldiga var. En av dem skroderade om sin insats i en tidningsintervju, men utan påföljd.

Väldet mot judarna – det spred sig till och med över floden till det stillsamma Montevideo – gjorde knappt en krusning på ytan i den självupptagna israeliska politiken. Inför Eichmann-rättegången mötte Ben Gurion tillresta korrespondenter. Någon undrade om han oroade sig över den antisemitiska lavinen i Argentina, och fick till svar:

– De kan alltid flytta till Israel om de har det besvärligt.

Eichmann-processen var på en och samma gång ett skådespel med politiska baktankar – och en regelrätt rättegång. Ingen kan påstå, Eichmann själv gjorde det inte, att han behandlades orättvist. Men Ben Gurion bortsåg inte från situationens pr-möjligheter. Israels ställning var fortfarande prekär. Brytningen med Östblocket var långt gånget, och utöver Frankrike hade man inga allierade. Israels säkerhet hängde mer på grannländernas militära inkompetens än på den egna slagkraften. Om väst-

världen kunde bringas att inse Förintelsens omfång skulle den inte längre kunna hålla sig likgiltig till Israels öde, hoppades Ben Gurion.

Så kom han att så fröet till en av arabsidans käreaste myter – om den judiska staten som en sorts Holocaust-kompensation. Den bästa av de svenska böckerna om Eichmann, DN-korrespondenten Agne Hamrins *Bokslut i Jerusalem*, genomsyras av just denna syn på Israel som ett nytt, spirande frö, stigit ur askan. Att den judiska staten existerat de facto sedan 1920-talet och att den hade uppstått också utan Förintelsen och FN-beslutet 1947 visste Ben Gurion bättre än någon annan. Men han var angelägen om att lägga vantarna på det sympatikapital judarna hade inestående i västvärlden.

Tog Eichmann med sig sin hemlighet i graven? Är han en gåta eller bara en ynkedom? Den mest berömda boken om rättegången, Hannah Arendts *Den banala ondskan – Eichmann i Jerusalem*, har kommit att prägla bilden av honom som viljelöst kvastskäft eller anonym mutter i ett maskineri. När *The New Yorker* skickade Arendt att bevaka rättegången kunde man räkna med valuta för pengarna. Hon var provokativ och briljant, men inget sanningsvittne. Hon upphöjde sig gladeligen till domare över Israel och hade mage att skjuta en del av skulden för utrotningen på de judiska ghettopoliserna. Men hon undvek sorgfälligt att redovisa skelettet i sin egen garderob.

Efter kriget hade Hannah Arendt spelat huvudrollen i ett svindlande bedrägeri. Utan bistånd från en judisk intellektuell av hennes kaliber hade Martin Heidegger, den mest berömda av de nazistiska akademikerna, inte kunnat återvinna sin rumsrenhet och lanseras som en modefigur för existentiellistiska vänsterkretsar.

Strax efter att Arendt, 18 år, kom till Marburg som student 1924 förfördes hon av Heidegger. Han var tidig medlem av nazistpartiet och betalade troget medlemsavgifterna till april 1945. När nazisterna kom till makten hade Heidegger sedan ett par år markerat avståndet till Arendt. Han genomdrev att rektorn för universitetet i Freiburg – han själv – skulle tituleras ”Führer” och gav rashetsarnas order att börja härja på fakulteterna. Hans lärare och gynnare, den gamle filosofen Edmund Husserl, drevs bort.

Arendt visste att Heidegger var en pådrivare, inte en feg svikare. Men efter kriget återknöt hon förbindelsen och tog itu med att rentvå honom. Hans judehat hade varit ett rent intellektuellt slarv, menade hon, och jämförde med antikens Thales, som sades ha grubblat så intensivt, med blicken mot stjärnorna, att han trillat i en brunn. (Hennes Heidegger-bild stod sig ända till 1987, då Victor Farias studie gjorde vidare äreräddningar omöjliga.)

Det lågande, anti-totalitära rättsinne som gjorde Hannah Arendt berömd svek henne alldeles den gång hon själv avkrävdes ett offer för detta ideals skull.

Att just hon kom att prägla synen på nazismens psykopatologi var en olycka. Hon, som sminkat om den eldsprutande nazisten Heidegger till disträ professor, slog nu fast att Eichmann varit blott en kugge i ett maskineri, att ”han inte vetat vad han

Men de flesta människor är, liksom förr, hyggliga. Det är de ideologier de haft att värja sig mot som blivit så fasansfulla.

sysslade med" och att ondskan, i hans skepnad, hade rangen av banalitet.

Om inte ens Heidegger, inte ens Eichmann, kan hållas räknade för sina gärningar, vem är då boven i dramat? Är själlös pliktuppfyllelse verkligen den yttersta dödssynden? Hannah Arendt kunde inte ge något svar, eftersom hon inte tog den nazistiska ideologin på allvar. Hon vägrade, med den israeliske historikern Tom Segev's ord, inse att "Eichmann och de andra anammat entydiga begrepp om rätt och fel och att de agerade konsekvent utifrån dessa begrepp. De var varken 'vanliga människor' eller 'vanliga tyskar'. SS-ledare var inte ens 'vanliga nazister'."

B lind lydnad existerade inte på Eichmanns nivå. Ingen gallskek nägra order åt honom. Han var blödig snarare än blodtörstig men han höll ut, därför att han trodde på det han gjorde. Eichmanns fängelsedagbok går helt på Arendts linje: Han var ett offer för omständigheterna. Han väjer sig mot varje antydning om att hans gärning skulle kunna kasta ljus över nazismen som fenomen. Han insisterar på att kalla det inträffade en tragedi, där både han och hans offer snärts i slumpens och ödets garn. Kanske Eichmann verkligen lyckades intala sig detta. Men naturligtvis kan inte ett determinerat kugghjul prestera en så ihärdig och passionerad framställning av sig själv som kugghjul. Hur åklagarna än pressade honom erkände Eichmann aldrig någon skuld, fast han sällan hade något att anföra mot bevismaterialet.

Vi har sett många försök, ett par i god tro, att skriva Förintelsen på andra konton än nazismens, att utmåla den som en sekundärföreteelse till modernitet, massrörelser, radio, byråkrati, ransoner och hegelianism, eller till en speciellt tysk blandning av lydnad och tränad. Men världen är full av pedanter och livsmedelsbrist, utan några jämförbara resultat. Jag är gammaldags nog att tro att Förintelsen berodde på något annat – på antisemitismen. Att slå ihjäl någon är en sak, men att mörda i så stor skala på ren princip är ett oerhört avsteg från nästan alla människors läggning. Att övertala – i motsats till att tvinga – enskilda att delta i sådant kräver en mycket intensiv bearbetning av naturliga böjelser och förnuft. Det går inte utan en psykologisk och ideologisk satsning av väldiga mått – just det som var nazismens specialitet. Sådana satsningar underlättas naturligtvis av radio och högtalare, men det var inte instrumenten som var nazismens väsen, det var antisemitismen. Hat- och trosbudskap har spritts i massform långt före de elektroniska genombrotten.

Eichmann sökte sig inte till antisemitismen för att finna spelrum för sin omänsklighet. Det var antisemitismen som berövade honom hans mänsklighet. Antisemitismen är långt mer än aversion mot judar. Den kan inte reduceras till människans dokumenterade främlingsfientlighet. De ungerska och italienska judar som nyligen utrotades var inte främlingar, de hade lika långa anor på orten som sina kristna grannar, ofta äldre. Antisemitismen gör anspråk på att vara en alternativ världsförklaring, i harnesk mot empirisk och rationell forskning. Den vill förklara kapitalismens och världs-

handelns uppkomst och pressens, politikens och storfinsansens dolda drivfjädrar. Eichmann tolkade hela verkligheten i dessa termer, till den grad att han inte kunde tillgodogöra sig data som stred mot den. Hans resa i Palestina 1937 utmynnade i en kuriös rapport, där han skildrar ett "strukturellt" problem i det judiska Palestina: eftersom judar lever av att skinna icke-judar så blir en judisk ekonomi en själv motsägelse! I nästa andetag redogör han dock för de 40 judiska banker som installerat sig i Palestina, och som på dunkla vägar ändå hävar in femta vinster. (Det fanns bara en judisk bank i Palestina, men Eichmann såg det han kommit för att se.)

Eichmann miste sin mänsklighet trots en hygglig uppväxt. Världen är full av folk som haft det långt motigare utan att mista den. Eichmanns son, arkeologen Ricardo Eichmann, och hans uppspårare Zvi Aharoni är två sådana personer. Aharoni gav prov på sin mänsklighet efter att Eichmann gripits, när han begärde att Israel skulle ge Eichmanns hustru en pension, så att inte barnen, särskilt Ricardo, som bara var sex år, hamnade på bar backe. Mossad-chefen Harel ansåg förslaget perverst. Nazisterna fick sörja för sina egna, om de hade lust – råd hade de ju.

Ricardos äldre bröder deformerades av sin miljö. Men han är sin fars motbild, en frihetligt sinnad person med klart huvud och en god portion civilkurage. Han anser att hans far förtjänade sitt öde, men har valt att inte byta namn, trots ideliga obehag. När han mönstrade till *Bundeswehr* antogs han till pilotutbildningen. Ett av proven var en stridsgasdrill. Soldatslangen hade döpt det gasfyllda valvet till "Eichmann-rummet". Ricardo bleknade när han hörde detta, begärde ett samtal med befälet och bad att få lämna kursen, vilket beviljades.

Ricardo är professor i Främre Orientens arkeologi i Tübingen. Han berättar för sina studenter att han är son till *der* Eichmann. Annars hade han vid det här laget å yrkets vägnar besökt Israel – där Zvi Aharonis bror Yohanan länge var en av arkeologins galjonsfigurer. När Ricardo och Zvi lärde känna varandra uttryckte Aharoni lättnad över att "det blivit något av dig"; han hade oroat sig över det.

Både Ricardo och Zvi är moderna, eller kanske ordet är "hyggliga", människor – i den meningen att de står främmande för den hedniska blodsmystik nazisterna begagnade för att bedöva levande samveten. De hyggliga har varit i majoritet i alla tider, men i alla tider har tusen hyggligas hygglighet givit sämre utdelning än en niding ondska. Tjugonde århundradet är det mest bloddrypande, har det påpekats flitigt, och tål att upprepas. Men de flesta människor är, liksom förr, hyggliga. Det är de ideologier de haft att värja sig mot som blivit så fasansfulla. Både stalinismen och antisemitismen har skrudat sig i vetenskaplighetens fjädrar, men de som på senare år envisats med att kalla dem "moderna" – modernitet som skällsord, nota bene – försöker narras med ord. De är moderna endast i den triviala meningen att de skördat sina offer i vår tid – men deras dygdslärar är hedniska, grundade på en enda princip. De är utan nåd – en fundamentalism utan Gud, utan barmhärtighet.

Arendt visste att Heidegger var en pådrivare, inte en feg svikare. Men efter kriget återknöt hon förbindelsen och tog itu med att rentvå honom.

Lars Vilks klargör de sociala mekanismer och maktstrukturer inom konstvärlden som är styrande för hur kritiker, curatörer, gallerister och konstnärer handlar och resonerar.

Till skillnad från den gängse socialkritiska konsten bryter Lars Vilks mot en outtalad regel. Med sin rondellhund ställer han sig på fel sida och får därmed genast konstvärlden emot sig.

Därför är Vilks rondellhund bra

Av Anna Brodow Inzaina

Lars Vilks har utmanat makten. Detta var han inte medveten om när han påbörjade sitt projekt, en teckning av profeten Mohammed som rondellhund från 2007. Det har projektet lärt honom. I diskussionen om yttrandefrihetens gränser får vi inte glömma bort att Lars Vilks inte har gått ut i media som debattör, han är konstnär. Som konstnär tar han ett steg ut i det okända och som konstnär arbetar han med omedvetna skikt inom sig själv.

Den fulla konsekvensen av handlingen kunde därför Lars Vilks inte förutse. Dock är det i det här fallet fråga om en erfaren konstnär. Det är en konstnär som kan styra stegen så pass att det har förutsättningar att bli en provokation med ett adekvat innehåll.

Alla som har följt Lars Vilks genom åren på hans blogg vilks.net har lagt märke till ett intresse hos honom: att studera hur konstvärlden fungerar och hur makten ser ut. Hans redovisningar av konstnärers positioner på artfacts.net, hans sortering av kritiker som tunga respektive lättviktiga, hans analyser av läget inom samtidskonsten och de senaste trenderna, hans ironiska ton som man aldrig riktigt vet hur man skall tolka. Är han kritisk eller understödjer han systemet?

EN SAK ÄR SÄKER: Lars Vilks klargör de sociala mekanismer och maktstrukturer inom konstvärlden som är styrande för hur kritiker, curatörer, gallerister och konstnärer handlar och resonerar. På senare tid har dessa undersökningar fått ett tecken av trötthet och uppgivenhet över sig. Kritiken framträder allt tydligare.

Jag tror att Lars Vilks har kommit så långt i studiet av konstvärldens sociala mekanismer och maktordningar att han har nått en gräns.

Hans intellekt kan inte övertyga honom om att det skulle kunna vara på ett annat sätt än den institutionella konstteori han

förfäktar, men hans konstnärliga drift nöjer sig inte med ett konstaterande av sakernas ordning. Den vill mer. Den vill spränga gränserna för det förhanden givna, för det hans intellekt kan räkna ut. Fortfarande med ett intresse för hur konstvärlden fungerar och hur makten ser ut.

Lars Vilks hävdar att rondellhundsteckningen skall ses som ett socialkritiskt verk och inte som en politisk karikatyrteckning, som många har velat göra den till. Detta instämmer jag i.

Mohammed som rondellhund har heller knappast något med traditionella skämtteckningar att göra. Det är en expressionistisk skiss som ingår som en del i ett konceptuellt verk. Den genre av samtidskonsten som kallas socialkritisk konst skall ses utifrån en konceptuell tradition vilken idag har åtskilliga decennier på nacken. Enligt denna tradition är konsten processbetsad och innefattar de sammanhang i vilket verket opererar.

Ett sådant sammanhang är otvivelaktigt konstvärlden och dess normer och värderingar.

VILKS UTTALANDE om i vilken genre teckningen skall inplaceras får mig att minnas en recension av Ulrika Stahre i *Aftonbladet*, 19/9 -09, om den socialkritiska konsten, med rubriken "Pekar åt rätt håll". Stahre ser ett hopp för den politiska konsten och skriver: "Den politiska, socialkritiska samtidskonsten – undersökande, dokumentär, relationell och konceptuell – växte sig stor strax efter den förra finanskrisen under 1990-talets första år och har sedan dess haft en stark ställning. /.../ Kan man nu vänta sig en ny våg av socialkritisk konst? Det verkar rimligt, och man kan kanske också hoppas på att den politiska konsten ger politiska avtryck och inte bara svävar, sönderguldad, i en konstvärld vars strukturer dels är avskurna från den så kallade verkligheten, dels i sig är kapitalistiska, globala, kolonialistiska."

Lars Vilks återigen aktuella teckning av

Mohammed som rondellhund borde vara ett svar på Stahres förhoppning om konst som gör politiskt avtryck (även om Stahre i recensionen snarare syftade på 11:e Istanbulbiennalen).

Rondellhunden har sluppit lös i verkligheten utanför konstens domäner och uppenbart gjort avtryck.

Till skillnad från den gängse socialkritiska konsten bryter Lars Vilks mot en outtalad regel. Lars Vilks ställer sig på fel sida och vips får han konstvärlden emot sig.

Först tiggande, sedan av Dan Jönsson i DN 25/3 uttryckligen med begäran att han skall bekänna färg. Hyser Lars Vilks möjligtvis rasistiska motiv? Så länge det råder tveksamhet om den saken pekar hans konst åt fel håll.

Till min glädje noterar jag att Thomas Anderberg, DN 24/3, tar ställning för ett kvalitetsbegrepp och en estetisk grundsyn även när det gäller konceptkonst. Men hur slutar artikeln? Utan värdering av Vilks verk, utan ställningstagande för om det är bra eller dåligt.

Har man kommit fram till den slutsatsen att vi måste behålla ett kvalitetsbegrepp och göra värderingar av en idé får man löpa linan ut.

En kärnfråga när det gäller konsten utanför det estetiska paradigmet är att estetik och etik inte klart kan åtskiljas. De gränser som den konceptuellt baserade konsten stöter på och som uppenbarats i media det senaste året – om vi tar Anna Odell, NUG och Vilks rondellhund som exempel – är av moraliskt/etiskt slag. När konsten stöter på dessa gränser, vilka närmast per definition uppkommer då konsten kliver ut i verkligheten och rör sig bland folk, kommer frågan upp om var konstens gränser går och vad som är ett angeläget konstverk.

I fallen Odell och NUG gick konstvärlden ut till försvar för att detta minsann var konst och dessutom angelägen sådan, i Vilks fall är det annorlunda.

Konstvärlden reagerar med obekvämtystnad och uttalanden om "fänig teckning", en tom provokation inplacerad i skämtteckningsfacket – alltså knappast konst på en högre nivå.

Själv anser jag att Vilks verk är bra. Inte för att det är provocerande och därmed av princip bra, utan för att det klargör kulturella och politiska motsättningar, ideologiska skiljelinjer i debatten och för att det avslöjar de fega och räddhagsna.

Just den typen av klargöranden behöver vi. Det är ett bra verk därför att det tvingar ut debattörer, ledarskribenter och kritiker som talar i det offentliga rummet att ta ställning, tydliggöra sina positioner och slika sina argument.

Det är för den sakens skull vi värnar om yttrandefriheten. **Anna Brodow Inzaina** är konstkritiker på Svenska Dagbladet.

1970-talet var fullt av inhemska strider

I SIN ARTIKEL "INHEMSKA strider på utländsk mark" (Axess nr 2 2010) driver Nathan Shachar tesen att Sverige under 1960-talet antog rollen som – tyvärr urspårat – moralisk stormakt i brist på ideologiska strider på hemmaplan. De "ideologiska bataljerna" förlades till utlandet:

"Vi var inte längre självförsörjande när det gällde dramatik och ideologiska tablåer. Vi fick börja importera dem."

Om det ändå hade varit så väl.

Om utrikespolitiken, liksom dess relation till inrikespolitiken, finns mycket att säga, men här vill jag peka på ihålligheten i Shachars tes. I själva verket var det långa sjuttioåret fyllt av dramatik och ideologiska tablåer som handlade om vilket land Sverige var och borde bli i framtiden.

De dåliga nyheterna från den så kallade Låginkomstutredningen skapade rubriker och gjorde dess huvudsekreterare Per Holmberg till en ledande samhällskommentator.

Sverige framstod alltmer som ett dåligt land och i det av tiden rödfärgade offentliga rummet fick valet av lösningar samma färgnyans. Det avspeglades över hela den politiska skalan, men framför allt när det gäller återradikaliseringen av socialdemokratien med dess närmast hegemoniska ställning i politiken.

En ny människa och ett annat land var i vardande med (den socialdemokratiska) staten som barnmorska. Resultatet av den breda lagstiftningsoffensiv som följde blev en förändringschock. Barnen skulle in på dagis och kvinnorna ut på arbetsmarknaden. Skolans kunskapsmål nedmonterades. Antikapitalism rådde och maktrelationerna ändrades när MBL och särskilt LAS infördes.

Skattetrycket ökade dramatiskt och på kort tid pressades inkomstskillnaderna samman. Egen försörjning ersattes av ökat bidragsberoende. Den samhälleliga incitamentsstrukturen lades om.

Kort sagt, det blev en annan ordning på torpet. Sverige blev mer socialistiskt – och det fanns många som ville gå längre än så. "Med fonderna tar vi över", skrev LO-Tidningen när förslaget om löntagarfonder lanserades 1975. Året efter antogs det av LO-kongressen. Om detta blev det strid, men hade de borgerliga inte vunnit riksdagsvalet 1976 skulle fonderna i sin ursprungliga version troligen införts.

Lägg därtill striden om kärnkraften och den heterogena rörelsen mot storsamhället.

Dramatik och ideologiska tablåer sänkades sannerligen inte.

Claes Arvidsson är ledarskribent i SvD

Replik: Svensk debatt var sövande

TEMAT FÖR Axess nummer 2, 2010 var "Ideologiska slagfält". Mitt bidrag handlade om utländska frågor och konflikter i svensk debatt och åsiktsliv.

Den litet tillspetsade formulering Claes Arvidsson opponerar sig mot i min artikel är rakt inte dess tes. Jag skrev inte om vad som faktiskt var viktigt eller dramatiskt i Sverige, utan om debattörers och kulturknuvares håg; om vad som lockade dem mest. Det är ett faktum att det under 1960-talets gång spenderades allt mer svensk känsla, hetta, spaltutrymme och ideologiskt engagemang på internationella stridsfrågor. Huruvida de svenska samhällsfrågor som därmed fick mindre uppmärksamhet förtjänade att hamna i skuggan är en helt annan sak. (Det gjorde de ju inte: det stora förstörelseverket inom utbildning och forskning inleddes ju just under utrikesengagemangets högsommar.)

Arvidsson räknar upp ett antal frågor och fenomen som han menar var nog så ideologiskt laddade och dramatiska: låginkomstutredningen, facket, arbetsmarkna-

den, bidrag, dagis. Säkerligen, men just dessa ord sätter det jag velat skildra i skarp relief: För oss som var unga då, och som sökte fart och stimulans snarare än allvar i politiken, hade dessa grävaderstermer en närmast sövande effekt.

Mediernas utrikesrapportering bredades och varierades efter andra världskriget, och framför allt under 1970-talet. Under 1980- och 1990-talen, då de stora morgontidningarna hade pengar att röra sig med, skickade kulturredaktionerna ofta egna rapportörer till heta skådeplatser. Dessa skildringar, ofta extremt ideologiska och ensidiga, ledde till återkommande revirstrider mellan kultur- och utrikesredaktionerna.

Och idag? Läsarnas intresse för den stora världen består, men den enda fråga som lockar debattörer och politiker är numera Palestinakonflikten; det är den enda fråga där svenska tyckare skäms att inte ha någon åsikt. Ingen generar sig över bristande kunskaper och intresse i andra tredjevärldsfrågor.

Nathan Shachar

TEMA

NÄR STADEN HAR SEGRAT

Spänningen mellan det urbana och det rurala beskrivs oftast endimensionellt i medier och skönlitteratur. Men de skenbart enkla motsatsparen är i själva verket ambivalenta och svårbedömda.

Ekonomiska och demografiska förändringar bidrar till nya politiska strömningar och förändrar förståelsen av oss själva och vår belägenhet.

Stad och land hand i hand

Livet i staden och på landet flyter ihop. Centrum och periferi handlar om vår subjektiva upplevelse. Vi blir regionaliserade, individualiserade och globaliserade i en urbaniserad miljö.

Av Stig-Björn Ljunggren

Blekinge i slutet av februari. Stället heter Korsanäs, tio minuter från Ronneby. Här är för första gången i mannaninne en riktig vinter. Det ligger flera decimeter snö och råder ett dystert mörker runt det rödmålade torpet. Kylan från havet är bitande, men den muntert sprakande brasan lyckas hålla lappsjukan stängin flera dagar. De färskas böckerna från Amazon är också bra medicin. Men till slut kommer sammanbrottet. Vi behöver snorkla syre!

Således överger vi landet och tar vi oss in till centrum. I det här fallet Ronneby Brunnns Spa som i reklamen säger sig ge "Tid för njutning". Insprängd i den vackra Brunnsparken, vars grönska för tillfället är något nedkyld och snöklädd, erbjuder detta ett andningshål – och en märklig känsla av kosmopolitisk bonnighet.

En snabbundersökning bland gästerna ger vid handen att de består av en hel del inrest folk från hela Sverige, även några utlänningar, eller vad vi i den här provinsen nu vill kalla tyskar och danskar.

Några badar bubbelbad, eller får thaimassage, äter biodynamiskt, några firar 60-årsdagen med brunnsvatten, andra bröllopshelg. Här får undersköterskan en chokladinbäddning för 750 spänn i 30-års-present av väninnorna. Och morfar tar en bilkörningsöl samtidigt som mormor letar efter rabatthäftet som ska sänka badhusnotan med 100 spänn.

Stockholm finns representerat, men håller låg profil. Det behövs inte mycket konversation för att undertexten om de uppsvenska jäv-larna ska skymta. Fast ganska skämtsamt.

Den allmänt bekanta beteckningen för stockholmare, "nollåttor", är så väl inarbetad att stockholmarna själva använder uttrycket. Däremot säger de mer sällan "nittionior" som folk på landet gör – för att beteckna folk som "inte är helt hundra ...".

Och Stockholm kallas för Fjollträskeller Tjockhult. Maktcentrum-ironin blommar upp även här i Blekinge. Men inte lika konfrontativt som uppe i Norrland. Här finns vibrationerna, en sällsam blandning av maktkritik, regional identitet och småstadsindignation. Det finns, men är svårt att ta på.

Vad betyder det här? tänker jag och betraktar spaet. Är det här pulvermosfolket som erövrat storstadslivet? En över- och medelklassifiering av hela landet, där vi inte längre kan se någon större skillnad mellan den urbana livserfarne och den plattfotade lantisen? Ett demokratiseringsprojekt signerat upplevelseindustrin? Är Ronneby Brunn beviset på att den sturige odalbonden och den levnadsglada storstadsbrallisen fått ihop det?

Perspektivet från Blekingetorpet genererar frågor. Den här platsen är såväl "här nere" som "här ute":

"Nere" i förhållande till Tjockhult och "här ute" i förhållande till centrum, som kan vara Ronneby, eller Karlskrona, som mer öppet förtalas av de andra småstäderna i Blekinge än vad Stockholm gör.

Med ett par mils avstånd ligger de utkastade i det landskap som brukar kallas Sveriges Trädgård. Karlskrona, Ronneby, Sölvesborg, Karlshamn, Olofström – sammanbundna med en misshandlad E22:a och en sporadisk järnvägsförbindelse – har hopplöst decentraliserat Blekinge och berövat landsändan möjligheten att skapa kritisk massa.

Denna skickligt skapade maktstruktur – gjord för att hålla de ockuperade på mattan – har idag blivit en hämsko i utvecklingen. Dimensionen centrum-periferi finns såväl ur perspektivet Stockholm-Blekinge, som inom landskapet: Karlskrona mot övriga. Känslan av

NÄR STADEN HAR SEGRAT

Mitt i pereferin.

FOTO: IBL BILDEYRÅ/GÖRAN ALGÄRDS SAMLING

gemensam underlägsenhet mot centralmakten transformeras lätt till motsvarande känsla inom regionen, ända ner på bynivå.

Blekinge är Sveriges Albanien, har någon elak person sagt. Det är bara delvis sant. På sina håll har man lyckats att möta avindustrialiseringen med en modern tjänstenäring. Men Blekinge är, om alls känt, ändå associerat med nedläggningar, tvångstjänstgöring i det marina Karlskrona, en näst intill obegriplig dialekt runt Sölvesborg, Carlshamns Punsch och Volvotillverkning på ruinens brant i Olofström.

När jag frågar folk om Blekinge är det några av associationerna som folk gör. Kanske framför allt lumpen i Karlskrona. Men allt oftare också vad som idag är den ledande politikern från Blekinge: Jimmie Åkesson, partiledare för Sverigedemokraterna, och bördig från gränslandet mellan Skåne och Blekinge...

Kanske är det en bra modell för att förstå begreppet stad och land att se hur diskussionen kretsar kring tre dimensioner.

För det första den regionala dimensionen.

Blekinge, ett erövrat och hunsat territorium, med massakrer och tvångsförflyttningar, genomfört av den svenske ockupanten, traderar över tid en känsla av vanmakt. Men nu, när svenska regioner gradvis återerövrar större självständighet gentemot centralmakten, börjar det ljusna. Stockholm är inte längre vad det varit. Och några, som skåningar och västsvenskar, har förstått att skära pipor i vassen och brutit sig loss en smula från centralstaten. Andra har lite på bananrepubliksmanér förklarat sig vara en region i Europa, som Halland gjort. Eller nöjer sig med att höja sin regionala status en smula över kommunförbunds nivå, som Blekinge.

Sverige regionaliseras. Centralmakten viker ner sig, vi utvecklas från en monocentrisk stat till en multicentrisk.

För det andra har vi dimensionen stad och land.

Vi står mitt i ett urbaniseringssprång. Frågan är vad som blir kvar av landet när staden till slut segrar. Och om den svenska staden verkligen kan bli den där sammansmältningen som vi associerar med ord som "city" eller "metropol", och som vi allt oftare associerar med "globalisering" eftersom utvecklingen främst kännetecknas av framväxande gigantiska kluster och utvecklingskorridorer, inte att folk slutar visa pass vid gränserna. Snarare har antalet identifikationskrav vid gränsövergångar ökat när till och med fingeravtryck och elektronisk kroppsvisitation införts, förutom ett stort antal vanliga legitimationsvisningar.

"Urbanisering" är en bättre beteckning på hur världen utvecklas än vad "globalisering" är.

För det tredje har vi dimensionen centrum och periferi.

Centrum står för makt och överhet, för kontroll och normsättning, medan periferi står för objekt och underlydande, för kontrollerad och disciplinerad. Maktrelationer kan antingen handla om vår egen subjektiva uppfattning eller ett objektivt observerbart förhållande: Några tror sig sitta i maktens centrum, exempelvis den rörlige väljare som strax före valdagen betraktar en partiledardebatt, medan vi egentligen bara ska utse vilka personer som ska genomföra politikens protokoll 1A. Eller tvärtom, andra känner sig marginaliserade på temat "politikerna käbblar och det är aldrig någon som lyssnar", fast de i själva verket tillhör den grupp väljare som med en enkel rösthandling kan påverka ett val där kanske 100 000 röster räcker för att byta regeringsblock.

Centrum och periferi förstås därmed inte som geografiskt förhållande, utan handlar snarare om immanenta sociala strukturer – eller som maror i hjärnan på folk.

Låt oss börja med den tredje dimensionen. Ofta blandar vi samman den rumsliga närheten mellan maktens centrum och periferi.

Utan att blinka kan politiker säga att makten flyttar närmare människorna om den rent fysiskt utövas i folks närhet. Således skulle stockholmaren känna sig mer delaktig i riksdagens beslut än vad folk i Blekinge upplever. De sextio milen devalverar den demokratiska legitimiteten.

Ledin sjöng att medelklassen "är bortglömda hjältar som bor mitt ibland oss/ utan bonuspaket och har inga konvertibler, vad jag vet/ De lever i en helt annan verklighet/ står för långsiktighet och stabilitet". Det väckte som sagt rabalder.

Absurditeten i detta resonemang syns bäst i att samma politiker som skäller Bryssel för att vara verklighetsfrämmande långt borta från den svenska verkligheten, med käck uppsyn kan försvara beslut tagna i Stockholm och riksdagen.

Det finns ingenting som tyder på att avståndet i kilometer gör besluten mer förankrade. Det viktiga är inte det geografiska avståndet mellan medborgare och beslutsfattare. Det är långt till Bryssel, men det är inte det som är förklaringen till att vi tycker att det känns främmande. Det centrala är vår upplevelse av delaktighet.

Tankefiguren "vi här nere och dom där borta och uppe" är stark. Den används av alla politiska aktörer, fast i olika sammanhang. Vänsterpartister gillar av detta skäl inte Bryssel men Stockholm som maktcentrum, medan moderater gillar Bryssel men inte makthavarna i Stockholm.

Tankefiguren har också fångats upp av kristdemokraternas partiledare Göran Hägglund när han lanserade uttrycket "verklighetens folk" sommaren 2009. Han läxade upp kultursidornas boksynta fantasivärld och ställde deras svartklädda grämelse mot sunt tänkande, nedtystade knegare och vanliga Svenssons.

Göran Hägglund försökte att dra en lans för "normaliteten" i en tid när allt löses upp i ett Pridefestivalflyt. Undertexten vart tydlig. Hägglund ville i strid med tidsandan säga något vänligt om en vanlig heterosexuell tillvaro i radhus med Saab eller Volvo, samt med vovve och skidsemester i fjällen.

Budskapet riktade sig förvisso mer till de egna kärnväljarna och syftade till att mobilisera partiets ryggrad inför valet – något som Hägglund fick god hjälp med av den aningslösa kulturvänster som morrande kastade sig över honom – men utspelet var ändå intressant som exempel på hur centrum kan försöka mobilisera dem som känner sig marginaliserade.

Och Hägglunds tal om "verklighetens folk" är bara en synonym till det där "vanligt folk" som vi ofta använder lite generaliserande. Och visst, vi behöver inte vara vänner av vita plastmöbler, pulvermos och Mallorcaresor, men den iögonfallande gränsprövningens mediala kätthet är väl inte heller alltid så uppiggande.

Ungefär samtidigt med Hägglunds vardagsfolk kom Tomas Ledins skiva med en hyllning till medelklassen.

Ledin irriterade många med sin text om folket som "går till jobbet varje dag/ bär landet på sina axlar", som sällan kommer för sent, som älskar sina barn och åker bil "på väg mot en ständig soluppgång".

Och refrängen dundrade på om att dessa är "medelklassens okrönte kungar/Hatten av, blommor i skyn för medelklassens

NÄR STADEN HAR SEGRAT

Tomas Ledin tvekar inte att dra en lans för medelklassen.

FOTO: MARKUS DAHLBERG/SCANPIX

okrönte kungar". Ledin sjöng att medelklassen "är bortglömda hjältar som bor mitt ibland oss/ utan bonuspaket och har inga konvertibler, vad jag vet/ De lever i en helt annan verklighet/ står för långsiktighet och stabilitet". Det väckte som sagt rabalder. Några recenser blev konfunderade över att medelklassen nämndes överhuvudtaget. Vem är medelklass? frågade de. Är inte alla medelklass, undrade andra.

Vänstern hade allra svårast för Tomas Ledins medelklassvurm och han fick ta emot några rejäla räsopar på kultursidorna.

Det finns inget självklart svar på hur det här hänger ihop med min lilla urbaniseringsdos på Ronneby Spa. Det här är en tillkämpad medelklassstillvaro, en stund i lyx, kanske till och med bäst beskrivet som en *ad hoc*-medelklass som fått konsumtionsutrymme att leka överklass om så bara för en weekend...

I spåren av globalisering och individualisering har vi inte längre en gemensam politisk berättelse som håller oss samman. Vi kan inte identifiera oss med vare sig ett ärorikt förflutet eller en ljus framtid. Var och en är för sig själv. Den gemenskap som folkskola, allmän värnplikt och rösträtt, sociala reformer och miljonprogram skapade, eller det normcentrum som en tv-kanal, ett statsbärande parti och ett dynamiskt organisations-Sverige skapade, har luckrats upp. Folkrorelsedemokratien med en stark folkhemsberättelse har avlösts av en upplevelseindustriell publikdemokrati.

För 50 år sedan hade vi tagit oss in från det insnöade torpet till ett möte på ABF och där knutit banden med våra kamrater. Nu ligger vi i bubbelbadet och känner gemenskap som upplevelsekonsumenter.

Och den senare söker inte banden in mot maktens centrum utan fungerar bara som en episod i ett liv där vi samlar händelser.

Det periferer blir därmed normbildande. Och normen är normupplösning och ett centrum som vi själva väljer när det passar oss.

Sen har vi det där med stad och land.

Urbaniseringen har nu slutligen fått överhanden och det tjasas duktigt om att en majoritet av jordens befolkning nu bor i städerna. Och inom ett par decennier kommer så mycket som 75 procent att vara urbana.

De gytter av städer som gradvis växer samman kallar vi "utvecklingskorridorer" eller "kluster". I vår närhet kan vi se hur Malmö gradvis förvandlas till en Köpenhamnsförort. Uppsala och Södertälje växer ihop med Stockholm och blir ett slags karikatyrminiaturer av Storlondon.

Trenden är tydlig, det lantliga, färgat grönt svischar förbi bil- eller pendeltågsfönstret. Vi ser hästar, som folk föder upp för nöjes skull, och små hus utspridda över nejden, tomma därför att deras ägare befinner sig i stan för att jobba. Och »

Tankefiguren 'vi här nere och dom där borta och uppe' är stark. Den används av alla politiska aktörer, fast i olika sammanhang.

ger vi oss själva ut i spenaten så är det i något upplevelseindustriellt syfte – som att åka längdskidor eller ta en powerwalk med iPoden i öronen.

Vi är urbana, men har inte vänt landet ryggen. Livet på landet – om det så är en halv sportlovsvecka eller ett par timmars hundpromenad genom det välsnitslade naturvårdsområdet – är viktigt för att kunna balansera den predatoriska storstadsvärlden, med tågstopp, lunchköer och pitcher. Landet är en del av vårt självförverkligande lika mycket som en reproduktion av svensk tradition.

Kanske är det till och med så att vi skiljer oss ganska mycket från andra kulturer. Sverige är på väg att bli urbant. Men vi är inte riktigt där ännu. Vi håller på att lära oss. "You Swedes are nothin but fuckin urban peasants", säger min vän den afrikanske antropologen. Och han har nog rätt. Skrapar vi på en svensk så hittar vi en bonde.

Riktigt urbana människor, som bott i staden i flera generationer och förträngt det där med jord och skog, tittar med förvåning på hur svenskarna framåt värkanten störtar ut i postvintersmutsen för att böka runt och sätta blomster, ofta förödlade under stora umbäranden.

Det här kan ju tjäna som en balans gentemot beskrivningen av hur den urbana framtiden redan är här. Och ibland hör vi siffror som försöker beskriva en motsatt trend – att folk flyttar ut på landet och att det finns en motsatt ström, bort från neonskyltarna och kaffelatteställena.

Siffrorna talar sitt tydliga språk. Folk flyttar in till stan. Men det är sällan vi i medierna kan läsa historier om hur människor tagit sig in till stan och frigjort sig från tvånget att komma ihåg att köpa grädde före 18 och leva med att grannarna med hänvisning till den okända bilen som stått parkerad på gården frågar vem som varit på besök. Istället handlar reportagen om hur folk brutit sig loss från storstadstressen och nu köpt en nedlagd affär i den övergivna byn och där försöker överleva på korgflätning eller på att sälja ljusterapi.

Ett annat försök att nyansera beskrivningen av hur stadens gravitationskrafter segrar är talet om "det lokala samhället". Vi lever både globalt och lokalt, sägs det. Framtiden ligger i denna sammanvägning av den stora och den lilla världen. Det hyperaktiva samhället har sina nätverk öppna för de professionella, mångspråkiga, kreativa bourgeoisiebohemerna. Men deras bas är den traditionella *Gemeinschaft* som vänner, skolor, hus och hembygd ger.

Den som är uppvuxen på landet och sedan flyttar in till staden får en livslång klugenhet till vad som egentligen är "hemma". Det liknar lite grann emigrantens ambivalens, Sverigeamerikanens hemlängtan kring midsommar, till sensommaren när sädesfälten böjer sig för vinden, till björkskog och tjäderspel. Men känslan korrigeras av en lika stark panik att snabbt komma hem till Amerika när all denna nostalgi blandas med trögheten och indolensen.

Karl Marx satte fingret på vad det handlade om i *Kommunistiska manifestets* berömda formulering om att kapitalismen dragit upp människor "från lantlivets fördummande inverkan". Folk som bor i staden – och i synnerhet i Stockholm – är smartare. Det är i stan det händer.

Schablonerna finns där och är ganska godmodiga. Som historien om lantisen som kommer in till stan och sätter sig i kissrännan. "Du är från landet va?", frågar stadsbon.

Eller stadsflickan som tillbringar en vecka på bondgård för att hjälpa till. Hon vill lära sig mjölka på riktigt, med pall och hink. Efter att ha fått instruktioner sätter hon igång. Efter ett tag går bonden in i ladugården för att se hur det går. Han hittar sin avelstjur lätt avsvimad och stadsflickan säger: "Jag fick bara ihop en halv hink..."

Min farfar brukade berätta skrönan om hur det under första

världskriget kom folk från stan ut på landet för att hjälpa till med skogsbruket. De hade med sig en instruktionsbok som bland annat förkunnade att "gran har korta barr, tall har långa barr".

Det där lever kvar. Men är inte bilden av tönten mer dominerad av den som blivit kvar på landet? Som inte klarar av att göra förflyttningen från landsbygden in till staden utan att göra bort sig? Som bara vägar ta sig bortom 70-skylden om det sker som en slags skolresa i charterföretagets regi?

Med regionalism kommer också en asymmetrisk politisk styrelse. Olika regioner behandlas olika, beroende på sina särpräglade omständigheter. Ta alkoholpolitiken som exempel. Gotlänningar får sätta mäske ("drikku") men inte vi andra. Skåneland har gästgiverikulturen kvar, eftersom de under motbokstiden fick generöst undantag från de annars så stränga reglerna för utskänkningstillstånd.

Och vi har bidragssystem uppbyggda kring geografisk hemhörighet, och allt oftare ser vi förslag om att införa olika skatter beroende på hemhörighet. Kanske kan vi se en trend där vi är på väg att få ett medborgarskap som dels konvergerar på europeisk nivå, dels också definieras alltmer fragmentariskt på nationell nivå?

Men samtidigt kan vi se att regionalpolitiken i grunden förändrats. Längre var den uppbyggd på temat "Hela Sverige ska leva!" och formulerades så, att de delar av Sverige som inte riktigt hängde med skulle kompenseras.

Utjämning mellan de lyckade och mindre lyckade var politikens mätto.

Någon gång i slutet av 80-talet förändrades detta för att i krisens 90-tal istället handla om att försöka satsa resurserna där det har chans att bli en stark utveckling. Pengarna dirigerades över från de givna förlorarna till de tänkbare vinnarna. Landsbygden började avvecklas, medan de närliggande centralorterna fick resurser istället. En politik som tidigare skulle bromsa en utveckling där alla flyttade in mot storstäderna skulle istället läggas om så att folk flyttade till de närliggande större småstäderna.

Kanske är "regionalisering" det bästa sättet att sammanfatta utvecklingen. Vi går mot utvidgade arbetsmarknadsregioner, där näringslivet och moderniseringen ställt politikerna och deras artificiella gränser *offside*; vi ser hur centralmakten Stockholm äts upp av globaliseringskraften uppifrån, och underifrån av individualisering och fragmentisering. Detta har ibland kallats "Den nya medeltiden" eftersom människorna får många tillhörigheter och tillvaron kännetecknas av överlappande maktnätverk där hemhörigheten inte är tydligt angiven; de nationella berättelserna ersätts av individuella, tribala och lokala. Fast inte uppfattade som fasta och koncisa, utan snarare *ad hoc*-baserade, luftlandsatta pointillistiska berättelser, centrerade kring människors egen subjektiva uppfattning om vad som just nu gäller, ur mitt strikta perspektiv.

Livet i staden och på landet flyter ihop. Centrum och periferi handlar om vår subjektiva upplevelse. Vi blir regionaliserade, individualiserade och globaliserade i en urbaniserad miljö.

Stig-Björn Ljunggren är fil dr i statsvetenskap och författare. Hans senaste bok är *Ideologier* (2008).

FOTO: ÖRJAN ELDKÄLL/SCANPIX

Två politiker – två världar

När den politiska scenen dominerades av Thorbjörn Fälldin och Olof Palme stod de stora samhällsfrågorna ständigt i centrum. Som partiledare representerade de helt skilda perspektiv på medborgarskap, personligt ansvar och statens uppgift.

Av Dick Erixon

Politik är inte bara en fråga om lagförslag och statsbudget. Till stor del handlar politik också om livsstil och förhållningssätt till makten. Det kan vara svårt att lägga märke till idag då partierna i hög grad befolkas av en statligt avlönad politisk klass. Situationen var annorlunda på 1960-, 70- och 80-talen då de två dominerande politikerna i Sverige var Olof Palme och Thorbjörn Fälldin.

De personifierade skilda världar; å ena sidan den stressiga huvudstadens akademiska, "moderna" politiska och kulturella etablissemang som hade blind tilltro till experter i myndigheter och till politiska teorier som avsåg att skapa en ny människa; och å den andra sidan landsbygdens naturligt konservativa livsstil som litade till traditioner och människors egen förmåga att lösa problem.

När Dieter Strand i *Aftonbladet* dagarna efter den historiska val- »

förlusten för Socialdemokraterna 1976 rapporterar om den borgerliga regeringsbildningen är det svårt att avgöra om han är ironisk eller fascinerad.

Regeringsbildaren tar det lugnt, konstaterade Strand. "När man söker Fälldin hemma på gården i Ås, svarar hans mor Hulda i telefon: Thorbjörn är väl ute och tar upp potatisen."

Medierna märkte snart att Fälldin skötte regeringsbildningen från familjen Söders villa i Täby, som då blev belägrad av journalister och fotografer. Strand berättar att Karin Söder kom ut på trappan och sa: "Åh, pojkar, det är så hemskt att inte kunna bjuda in er allihop. Det gör vi ju alltid hemma i Värmland, och jag som bakat kakor också. Det är bara det att Thorbjörn sover nu."

Så går det till när det blir ny regering i Sverige efter 44 år, skrev Strand. "Gärna ny statsminister, men först en lur på soffan. Det är inte precis någon rusning till smörgåsbordet när bönderna bildar regering."

Ironisk var nog ändå inte Strand, för han konstaterade att det var landsbygdens folkrörelse som bildade regering. "En rörelse som på senare år haft närmare till folket än vad vi – vi i Stockholm, i närheten av det centraliserade sk etablissemangen – riktigt förstått."

Fälldins lugn kan jämföras med den nervösa, irriterade otålighet som präglade Olof Palmes jakt på mer makt. Harry Schein har skrivit om hur vännen Palme "tyckte om att lägga sig i saker och ting som en statsminister egentligen inte ska lägga sig i. Det gör man för att man tycker det är roligt att bestämma."

Här fanns en av de kanske mest avgörande skillnaderna mellan Fälldin och Palme. Bonden från Ängermanland såg politiken som en hjälpreda åt medborgaren. Den kunde ordna sådant man inte kan göra själv. Men målet var alltid medborgaren. För Palme blev medborgarna medel för att uppnå en ideologisk ambition. Den socialistiska övertygelsen var så stark att den i sig legitimerade att alltmer av politisk makt centraliserades, och flyttades från medborgarna till politikerna.

Det starka engagemanget för sociala visioner om ett jämlikt samhälle gav Palme ett övertag när det kom till retorik och debatt. I den direktsända duellen inför valet 1982 mellan statsminister Fälldin och oppositionsledaren Palme stod en ganska grå, pragmatisk strävsamhet mot färgsprakande visioner. Palme talade engagerat om att "sätta fart på Sverige", om "offensiv framtidstro" och om att "vi behöver mindre svängrem och mer svängrum".

Palme anklagade Fälldin för att hålla igen på investeringarna och för att vilja återställa balansen i statsbudgeten genom åtstramningar och nedskärningar. "Ni vågar inte investera i framtiden." Även om Fälldin gjort stora besparingar hade underskottet i själva verket ökat, förklarade Palme. Alternativet till gnetande strävsamhet var offensiva satsningar, bland annat genom löntagarfonder.

Känslomässigt är det inte svårt att förstå varför många i väljarkåren rycktes med. Palme spelade skickligt på känslor. Fälldins ansvarstagande framstod som oglamoröst och tjugtigt. Hans påpekande om det orimliga i att låta de offentliga kostnaderna skena föll platt på hälleberget. Palme fick 45,6 procent av väljarna att rösta på socialdemokratin, ett valresultat man aldrig nått upp till igen.

Det visade sig att Olof Palme planerat en superdevalvering på 16 procent som genomfördes dagarna efter valsegern, i syfte att kunna leva upp till retoriken om mindre svängrem och mer svängrum. Svensk industri skulle få konkurrensfördelar internationellt genom rea på svenska kronan. På kort sikt kunde Palme undvika impopulära besparingsbeslut, men långsiktigt fördröjdes svensk anpassning till nya tider. Många bedömare menar att Palme bidrog till att Sverige föll på de globala välståndslistorna.

För honom handlade politik om stora gester, om storskaliga planer. Under 1970-talet var socialdemokratiens paradprojekt Stålverk 80. Valåret 1973 presenterade statliga NJA planerna för en omfattande utbyggnad av stålverket i Luleå. En ny stor hamn började anläggas, tusentals nya bostäder skulle byggas och i centrum fick äldre bebyggelse ge plats åt nya kontorskomplex. Näringslivsföreträdare som Pehr G Gyllenhammar gav sin välsignelse.

Kanske räddades Palme i det extremt jämna valet 1973 av de storstilade planerna. Det stod dock snart klart att alltihop var ett gigantiskt ekonomiskt fiasko.

Men storskalighet och centralplanering var tidens melodi. Det fanns en omfattande samstämmighet mellan socialdemokratin, näringslivet och flertalet ekonomer om att småföretagandet var ett överspelat kapitel i mänskligens ekonomiska historia. All ekonomisk verksamhet skulle i framtiden planeras i storföretag och i staten. Massproduktion i standardiserade former hade inte bara skapat stora vinster utan också högre välstånd och billigare produkter för konsumenterna.

Löpande bandet fick sin motsvarighet också i styrelseskicket. Demokratin skulle effektiviseras. Med stora kommunsammanslagningar försvann tiotusentals förtroendeuppdrag och politik började på all-

var bli ett yrke. En professionalisering av politiken blev också nödvändig mot bakgrund av att det offentliga skulle bli alltmer ansvarigt för den sociala tryggheten, från vaggan till graven.

En röst avvek dock i kören. Centerpartiet hade med start i pensionsstriden i slutet av 1950-talet börjat utveckla en allt starkare opposition mot storskaligheten i samhällsutvecklingen. Om Olof Palme växte in i rollen som språkrör för denna tidens anda, kom Thorbjörn Fälldin att formas till dess opponent.

I ATP-omröstningen drev

Centerpartiet en egen linje, den personliga frivilliglinjen, som krävde rimlig folkpension lika till alla, men att medborgarna därutöver borde teckna privata pensionsförsäkringar. Högern och Folkpartiet förespråkade kollektivavtalslösning och socialdemokratin statligt obligatorium.

Pensionsstriden innebar en hård ideologisk debatt. *SLU-bladet*, organ för Svenska landsbygds ungdomsförbund, skrev: "Centerungdomen motsätter sig den tvångslagstiftning som föreslås av socialister och folkpartister. Vi menar att statsmakten genom lagstiftningen om tjänstepensionen kliver över gårdesgården till den täppa där medborgarna själva bör ha rätt att bestämma."

Och i riksdagen 1958 skrev riksdagsgruppen, som Fälldin då tillhörde: "Samhället bör sålunda utöver grundskyddet inte föreskriva hur den enskilde skall disponera sina inkomster mellan olika ändamål och mellan de aktiva och passiva åren."

Det egensinniga med denna frihetliga linje, i jämförelse med liberala förkunnare, var att den hade ett underifrånperspektiv. Argumentationen startade i och omfattar familjer med små eller vanliga inkomster. Den bottnade i att det på landsbygden länge varit både en nödvändighet och vilja att klara av att lösa uppgifter på egen

Även om Fälldin gjort stora besparingar hade underskottet i själva verket ökat, förklarade Palme. Alternativet till gnetande strävsamhet var offensiva satsningar, bland annat genom löntagarfonder.

NÄR STADEN HAR SEGRAT

hand eller tillsammans med andra, utan diktat från Stockholm. Dessa landsbygdens värderingar gjorde Fälldin till politik. Inför seger-valet 1979 sa han på partiets riksting: "Många problem måste lösas i en samverkan byggd på gemensamma målsättningar, med utrymme för personliga initiativ och krav på personligt ansvar. Då uppfostras människorna att ta ansvar för varandra i alla livets skeden. Det är då solidariteten kan komma till sin fulla rätt."

Här ställdes frivilligheten i civilsamhället mot tvångsmakten i staten. Fälldin poängterar medborgarnas egna initiativ, vill att människor ska fostras till ansvarstagande. Det är då solidaritet uppstår. Därmed ger han ett av vänsterns honnörssord nytt innehåll: solidaritet är något var och en ställer upp på av fri vilja, inte uppnår med tvång. Solidaritet är egen handling, inte en abstraktion utförd via högt skattetryck.

Detsamma gjorde Fälldin med ett annat av politikens populäraste begrepp, jämlikhet. Han såg grundtrygghet i offentliga socialförsäkringar som den mest rättvisa principen i jämlikhetspolitiken. Han vände sig starkt emot att Socialdemokraterna genom inkomstbortfallsprincipen i de statliga systemen cementerade de ojämlikheter i löner som fanns mellan medborgarna. I en familjepolitisk debatt om vårdnadsbidrag för småbarnsföräldrar i riksdagen våren 1976 sa han: "Socialdemokraterna är inte beredda att se samhällets stöd till detta viktiga [hem]arbete som likvärdigt, och göra det lika stort i kronor oberoende på vilket inkomstläge människorna har."

Familjepolitiken kan illustrera skillnaderna mellan Palme och Fälldin. Hos den sistnämnde växer en världsbild fram, inte utifrån makroekonomiska prognoser utan snarare ur ett perspektiv där hemmet var utgångspunkt. Det är i hemmet mycket av människors liv formas. Det är också där Fälldins samhällskritik startar. Han var exempelvis orolig för nybildade familjers framtid mot bakgrund av den utveckling han kunnat följa i Sverige på 1960-talet, då allt fler lämnade landsbygden för att flytta in i storstädernas nybyggda betongförorter.

I sitt installationstal som partiledare i Halmstad 1971, sa han att utvecklingen "har medfört att hävdvunna sociala kontaktnät brutits sönder". Unga familjer hamnade isolerade i storstadförorter "utan den naturliga kontakt med anförvanter och vänner som ingår i det naturliga livsmönstret i ett samhälle".

Flyttlasspolitiken må ha varit bra för tillväxten, men Fälldin varnade för "nyfattigdom" orsakad av familjernas sårbarhet i anonyma betongförorter.

En oplanerad extra kostnad eller minsta förändring i inkomst kan få allvarliga konsekvenser och skapa beroende av sociala myndigheter, konstaterade han. Och förutsåg därmed något av den segregation som blivit konsekvensen av miljöprogrammet.

Olof Palme hade en mer funktionell syn på social trygghet och såg den fortsatta befolkningsskoncentrationen till städernas förorter som vägen till högre välbefinnande. För honom var staten, inte anförvanterna, den centrala aktören. I ett tal sa han: "När du varit med och byggt det här samhället, då har du rätt när du blivit gammal att få god omsorg. Du behöver inte be någon. Du har rätten. Och detta, mötesdeltagare, är kärnan i den allmänna, generella, fina välfärds-politik som vi står för. Alla ska ha rätt i det här samhället."

Man kan se en tydlig klientifiering av medborgarna i Palmes syn på trygghet. Offentliganställda ska ta ansvaret, medan civilsamhället lämnas därhän.

Fälldin såg däremot en nyfattigdom följa när familjer blivit isolerade från vänner och anförvanter i anonyma förorter. Där Palme såg effektivitet såg Fälldin utarmade sociala miljöer.

Men också i mer traditionella höger-vänsterfrågor som ekonomi och ägande mötte socialdemokratin ett parti som utvecklat egna

ingångar, byggda på landsbygdens erfarenheter som knöt an till en månghundraårig svensk tradition av fria och självägande bönder.

Centerpartiet deltog inte i industrialismens mest laddade ideologiska strid, den mellan arbete och kapital. Fälldin såg dem inte som motsatser. Bonden äger sin fastighet och utför också arbetet på gården. Den som själv äger sin mark kan rimligen inte vara ett proletariat förtryckt av markägarna – sig själva.

Mot denna bakgrund hade Thorbjörn Fälldin ett annat synsätt i försvaret av äganderätten än andra borgerliga röster. Det kan vara en viktig förklaring till Olof Palmes väldokumenterade svårighet att hantera det Centerparti som växte sig allt starkare under hans första årtonde som partiledare.

Palme hade vant sig vid att äganderätten försvarades av de besuttna i samhället, arbetarrörelsens fiender. Det var genom att miss-tänkliggöra äganderätten som förklätt klassintresse man vann debatterna.

Men för Fälldin handlade äganderätten om motsatsen: den skyddar allmogen mot maktkoncentration. Genom äganderätten garanteras de många självägande böndernas och småföretagarnas frihet och autonomi från överheter. Äganderätten var, helt enkelt, det främsta verktyget för jämlikhet. Alltså exakt det motsatta mot vad socialismen hävdar.

Här var Centerpartiet den avvikande rösten. Inbrytningen i storstäderna på 1970-talet skedde i hög grad bland just småföretagare.

Vaktsläendet om äganderätten var också motivet för Fälldin att föreslå arbetsgivareföreningen SAF och Moderaternas kategoriskt ta avstånd från alla former av löntagarfonder.

Olof Palme, som privat sades vara tveksam till fonderna, motiverade dem med demokrati när han höll tal: "Dom som säger nej till löntagarnas rättmätiga krav för att skydda ett odemokratiskt inflytande för de stora kapitalägarna, och för att slå vakt om de stora klyftorna och de kvarvarande privilegierna, dom hotar själva grundvalen för det fortsatta samhällsbygget. Dom hotar jobben. Dom hotar tryggheten."

Det som för Palme handlade om att stärka tryggheten var för Fälldin exempel på nya metoder att centralisera makten. När Palme i utopin såg ökad rättvisa, såg Fälldin ökade klyftor mellan dem med politisk makt och dem utan. När Fälldin i starkt individuellt ägande såg stärkt trygghet, såg Palme ökade klyftor mellan dem som hade och inte hade. Perspektiven är diametralt motsatta.

Civilisationskritiken mot ständigt större storskalighet i samhällsplaneringen gav Centerpartiet och Thorbjörn Fälldin dess växande styrka i opinionen. Frågan är om inte väsentliga delar av denna kritik ur ett underifrånperspektiv ännu har betydande bärkraft.

Med socialdemokratiska glasögon är det inte svårt att förstå varför Olof Palme framstår som den siste riktigt socialdemokratiska partiledaren.

Han talade inte bara om dagspolitik, om vatten- och avloppsfrågorna, utan om ideologi och visioner. Han talade engagerat för socialism och jämlikhet. Han var rak och tog gärna i. Idag saknar vi politiker som så tydligt deklarerar sina värden och hur de ska omsättas i praktisk politik.

På något sätt har svensk politik blivit steril sedan dessa båda herrar dominerade scenen. Partipolitiken har reducerats från en kamp om samhällsperspektiv och de stora penseldragen, till ett närmast administrativt fokus på procentsatser i socialförsäkringar och handläggningstekniska banaliteter. Till demokratins livsluft hör att också ta ett steg tillbaka och försöka se helheten. I det avseendet står nog Palme och Fälldin varandra närmare än med någon av dagens partiledare.

Dick Erixon är författare, skribent och debattör.

Pånyttfödelsens land

Spanskspråkiga latinos är numera USA:s största minoritetsgrupp. I det amerikanska immigrantsamhället lever fortfarande kulturell heterogenitet i fruktbar symbios med nationell identitet och samhörighet.

Av Torbjörn Elensky

I ngen besökare i södra Kalifornien kan undgå att märka att detta i praktiken är ett tvåspråkigt land. All offentlig information står både på engelska och spanska, och de flesta poliser, biljettförsäljare och olika typer av funktionärer såväl som expediter och servitörer växlar obehindrat mellan språken. De gamla ortnamn som ännu används är också nästan uteslutande spanska. San Diego, Santa Barbara, San Francisco och så vidare grundades alla under andra hälften av 1700-talet av spanska missionärer, som var de första som vågade sig upp i det då ännu utforskade Kalifornien och skapade missionsstationer där de kristnade den lokala indianbefolkningen.

Det finns flera gamla latinoidentiteter i USA, men chicanos får nog antas vara den äldsta. Deras självbild bygger i hög grad på att de liksom afroamerikanerna dels inte är invandrade, dels kan sägas ha blivit amerikaner "mot sin vilja". Under 1800-talet expanderade USA snabbt mot både väst och söder, och i och med att tidigare mexikanska stater som Texas, Kalifornien, New Mexico och Arizona på olika sätt kom att införlivas med USA fick landet liksom på köpet en ansenlig, inhemsk, spanskspråkig befolkning. Enrique Morones, som gjort sig känd som en förkämpe för de spanskspråkigas och inte minst de illegala immigranternas rättigheter, sammanfattar slagkraftigt deras uppfattning av läget: "We didn't cross the border, the border crossed us."

I samband med den folkräkning som genomfördes i USA 2000 framkom en del siffror som chockade många. Det beräknades då finnas 40 miljoner spanskspråkiga i landet, varav 22 miljoner mex-

ikaner. Därtill skulle uppskattningsvis cirka 9 miljoner illegala invandrare läggas. Det visade sig alltså för första gången finnas fler latinos än afroamerikaner. I vissa delar av landet, som inte tidigare haft någon större latinobefolkning, hade mängden ökat så snabbt och mycket att det talades om *hypergrowth*. Till exempel hade den latinamerikanska befolkningen i Atlanta stigit med 1 000 procent mellan 1980 och 2000. Bara Mexiko har idag en större spanskspråkig befolkning än USA.

L atinos är den grupp som växer snabbast i storstadsområden, men de utmärker sig som invandrargrupp också genom att de i såpass hög grad är lantarbetare och bosätter sig i jordbruksbygderna. Det är knappast några andra invandrare som över huvud taget bosätter sig på landet. I delstater som gränsar till Mexiko dominerar illegalt invandrade, lågutbildade och ensamstående unga latinamerikaner i vad som blivit ett regelrätt lantarbetarproletariat. De lever i rättslöshet och med löner långt under genomsnittet. Trots omfattningen av denna invandring är svarta fortfarande den största minoriteten på landsbygden. Det är städerna som utövar den stora dragningskraften, och även latinos som börjar sin tillvaro som lantarbetare tenderar att efter hand söka sig till storstadsregionerna.

Enligt uppgift lär det finnas spanskspråkiga tv-kanaler i praktiskt taget samtliga amerikanska storstäder, till exempel i Minneapolis och Salt Lake City, där det tidigare knappt bött några latinos alls. Likaså finns det mängder av helt spanskspråkiga radiostationer över

NÄR STADEN HAR SEGRAT

Downtown Los Angeles.

FOTO: WEST THOMPSON/CORBIS/SCANPIX

hela landet. Kaliforniens guvernör, Arnold Schwarzenegger, som själv har en världsberömd accent när han pratar engelska, sade i ett tal där han berörde problemet med integration och språkinlärning rakt upp och ner: "Turn off the Spanish television." I Arizona experimenterade man ett tag med att förbjuda undervisning på spanska i grundskolan – engelska blev Arizonas officiella språk så sent som 2006 – men då de spanskspråkiga barnen snabbt hamnade på efterkälken ändrades beslutet. Det är, visade det sig, viktigare att få igång läs- och skrivförmågan i god tid än exakt vilket språk det sker på. Spanskspråkiga elever som kunde få hjälp med hemspråksundervisning hade senare mindre problem med att också lära sig fullgod engelska.

Uppmot 29 procent av Arizonas invånare är latinos, och där beräknas idag finnas omkring 460 000 illegala immigranter. Det är inte den stat som har störst problem, men det tycks vara den med störst svårigheter att hantera situationen på ett konstruktivt sätt. En nyinrättad lag i delstaten ger polisen rätt att kräva legitimation av alla personer som misstänks vara illegalt invandrade – detta innebär i praktiken att alla med "latinamerikanskt utseende" kan stoppas av polisen och deporteras om de inte visar sig ha giltiga papper. Från federalt håll, liksom från flera medborgarrättsgrupper, fördöms denna lag och det påpekas att den underblåser rasism, försvårar polisens övriga arbete med kriminalitet, och att den förnekar amerikanska medborgare – alltså majoriteten av latinos i Arizona – den individuella frihet som varje amerikan har rätt att ta för given.

De i Arizona som stödjer lagen menar däremot att den federala regeringen övergivit dem och att man inte i övriga USA begriper vilket tryck den illegala immigrationen utövar på delstatens resurser. Men också de illegalt invandrade är konsumenter, deras pengar bidrar till ekonomin – och billigare arbetskraft går knappast att hitta. Skulle det verkligen vara till någon större vinst för Arizona om de gick miste om dem?

Samtidigt som endast fem procent av invånarna med latinamerikanskt ursprung säger sig inte alls kunna spanska talar åtminstone 60 procent av tredje generationens USA-latinos enbart engelska hemma. På den lokala donutbar där jag själv brukade fika under min tid i San Diego, sampråkade jag med föreståndarinnan, som var så glad nu, för att fast hennes egna barn inte vill tala spanska verkar barnbarnen vara intresserade, och hon lär dem de gamla mexikanska barnvisor hon själv fick lära sig som liten.

Det är kanske inte så underligt ändå att somliga känner sig hotade av denna snabba folkökning. Särskilt mexikanerna, med historiska anspråk på hela sydvästra USA, betraktas av flera konservativa politiker och opinionsbildare med stor misstänksamhet. Farhågor finns om att det ska skapas ett spanskspråkigt Quebec i de delar av USA där spanskan idag redan i praktiken är jämbördig med engelskan, kanske en rörelse som kräver autonomi, eller rentav (åter-)anslutning till Mexiko.

Särskilt uppmärksammas blev Samuel P. Huntingtons sista bok *Who Are We? The Challenges to America's National Identity* (2004) som trycker på den snabba ökningen av spanskspråkiga som ett hot mot den amerikanska sammanhållningen och den anglo-protestantiska anda som han menar har skapat den unikt amerikanska mentaliteten. Huntington anser att den spanskspråkiga gruppens motvilja mot integration, som understöds genom att så mycket information, samhällsservice och såväl underhållning som undervisning idag finns tillgängliga på spanska, gör att USA går från att vara ett land, med en anda, till att bli ett splittrat land, med två språk och två kulturer.

Men latinos är, enligt flera undersökningar, i hög grad konservati-

va. De tror på familjen, går i kyrkan och arbetar hårt. En del av Huntingtons kritiker påpekar också det ironiska i att de religiösa och familjekära latinos värderingar ligger närmare den traditionella anglo-protestantiska etiken än många andras i dagens USA. Att latinos skulle isolera sig stämmer inte heller, eftersom åtminstone tredje generationens latinos i USA hellre väljer engelska än spanska – fast förhållandevis många behåller spanskan som andra språk – och de gifter sig i högre grad utanför den egna gruppen än vad exempelvis afroamerikaner gör. Latinos står kulturellt och på andra sätt idag närmare den nationella huvudfåran än vad invandrargrupper som katolska italienare och irländare, eller östeuropeiska judar gjorde när de anlände under gångna sekler. På 1860-talet sattes det upp skyltar i butiker att irländare inte var önskvärda, under en stor del av 1800-talet varnades för en "papistisk invasion", där just italiener och irländare sågs som spioner och femtekolonnare som skulle förråda landet till fienden, till exempel det katolska Spanien, som ju då ännu hade kolonier i Karibien. I Kalifornien förekom lynchningar också av kineser, och olika typer av invandringslagar användes för att begränsa inflödet av oönskade invandrargrupper långt in på 1900-talet.

Idag är det nog ingen som betraktar någon av dessa grupper som främmande. Detta är ju också USA:s styrka, inte minst i tider då den ekonomiska utvecklingen i själva verket kommer att kräva ännu större invandring. Man kan faktiskt bli amerikan, oavsett födelseort, härkomst eller tro, så länge man respekterar lagen och svär trohet mot flagga och konstitution. Det enda land i Europa som har en motsvarande inställning, åtminstone i teorin, är Frankrike – som ju också nu har en president med ungerskt efternamn, som i Sverige skulle kallas "andra generationens invandrare", men som där utan omsvep betraktas som fransman.

Men liksom i flera minoritetsgrupper finns det också bland latinos de som kräver sammanhållning och representativitet av gruppens medlemmar. Detta är ett exempel på något som går på tvärs mot den amerikanska uppfattningen att det är individen som räknas.

det i sin polemik mot Huntington: "The real Protestants are those Korean grocery-store owners, or Indian entrepreneurs, or Taiwanese engineers, or Russian cab drivers working two or three jobs in America's free and relatively unregulated labor market."

Enligt beräkningar av Association of Hispanic Advertising Agen-

NÄR STADEN HAR SEGRAT

cies konsumerade latinos i USA 2007 för 928 miljarder dollar. Den siffran hade redan då ökat med 200 miljarder på bara två år, och den beräknas passera biljonstrecket mer eller mindre i skrivande stund. Den amerikanska drömmen verkar gott och väl kunna omfatta också latinos, oavsett vilket språk de drömmer på.

Men vad är latinos för grupp egentligen? Själva tanken att det skulle finnas en latinoidentitet är i själva verket amerikansk. Det är i USA kubaner, mexikaner, puertoricaner, argentinare och så vidare går från att ha specifika nationella identiteter till att bli ihopklumpade som "latinos". Det finns också en del motsättningar inom denna grupp, till exempel kategoriserar sig de flesta latinos som vita, och vissa uteslutningsmekanismer har försvårat läget för mera mörkhyade eller svarta latinos från exempelvis Karibien.

Ett av de centrala litterära verken som skildrar den afrolatinska erfarenheten i USA, *Down These Mean Streets* (1967) av Piri Thomas, berättar bland annat om just det utanförskap en svart latinamerikan kan känna, som inte självklart hör hemma vare sig bland afroamerikanerna eller latinos. Denna typ av dubbelt utanförskap är inte alls så ovanlig som man kanske vanligen tänker sig, inte heller bland invandrare i Sverige. Men liksom i flera minoritetsgrupper finns det också bland latinos de som kräver sammanhållning och representativitet av gruppens medlemmar. Detta är ett exempel på något som går på tvärs mot den amerikanska uppfattningen att det är individen som räknas, och att var och en har rätt att själv forma sitt liv och söka sin lycka.

Ett tillfälle då de olika uppfattningarna verkligen sattes på prov var då president George W Bush utnämnde Miguel Estrada till ett av nationens högsta domarämbeten. Miguel Estrada föddes i Honduras 1961, och anlände till USA först vid 17 års ålder utan att kunna särskilt mycket engelska. Inom tio år efter sin ankomst hade han tagit juristexamen vid både Columbia och Harvard, och ännu inte trettio fyllda blev han notarie vid Högsta domstolen i Washington. När George W Bush ville utnämna honom till domare vid appellationsdomstolen i District of Columbia möttes han emellertid av starka protester, bland annat för att han just inte ansågs representativ för latinos i USA – det hade gått lite för bra för honom. Demokraterna blockerade framgångsrikt hans utnämning med en så kallad filibuster, extremt långa tal som obstruerade beslutsprocessen, trots att republikanerna då hade egen majoritet i senaten. Något liknande motstånd mötte inte Barack Obamas utnämning 2009 av den puertoricanskättade Sonia Sotomayor till Högsta domstolen. Den sågs allmänt som ett genombrott för latinos i USA. Men den som berett vägen för dessa nya möjligheter är trots allt George W Bush.

USA har också ett väldigt kulturellt, ekonomiskt och politiskt inflytande i Latinamerika. Likaväl som det är till fördel för karriären att behärska spanska i San Diego såväl som Miami, är det nödvändigt att behärska engelska för att lyckas på högre nivåer i Mexiko. Eliterna i de latinamerikanska länderna har kabel-tv och ser med samma lätthet amerikansk tv som latinos i USA kan se spanskspråkiga program. Det är ett utbyte som går i bägge riktningar. Den chilenske författaren Alfredo Fuguet, som växte upp i Kalifornien, har konstaterat att den stora framgången för latinamerikanska stjärnor i Hollywood också lett till en nytändning för den lokala filmindustrin i flera latinamerikanska länder.

Latinostjärnor som Jennifer Lopez, Shakira och Ricky Martin tillhör numera den amerikanska mainstreamen och The Latin Grammy Awards i Miami är hela kontinentens viktigaste manifestation för den musik som kan sägas ha latinska rötter – fast den mest kända varianten, salsa, skapades i själva verket för flera decennier sedan av just latinos i USA.

Professor Lyn Di Iorio Sandín vid New York University, menar att latinos, eller hispanics, som de också kallas, som helhet utgör en zon mitt emellan de vita och de svarta. I sin utomordentligt intressanta essäsamling *Killing Spanish, Literary Essays on Ambivalent U.S. Latino/a Identity* (2004) analyserar hon några av de centrala litterära verk som speglar den latinska erfarenheten i USA. Det förtjänar att påpekas att detta också språkligt och litterärt är ett mycket vitalt och intressant område. Den amerikansklatinska litteraturen bygger i hög grad på tvåspråkighetens möjligheter. Om man med professor Iorio kan säga att latinos utgör en etnisk eller statusmässig "gråzon" mellan svarta och vita gäller detsamma litteraturen, som synnerligen vitalt suger ut och berikar både engelskan och spanskan. Ett bra exempel, som också finns översatt till svenska, är Junot Diaz roman *Oscar Waos korta förunderliga liv* (på svenska 2009) som väl skildrar det komplexa förhållandet mellan ursprung och hemvist, hemortsrätt och främlingskap, för en studiebegåvad New York-dominikan, som inte riktigt lyckas hitta sin plats i vare sig det amerikanska gettot eller föräldrarnas hemland Dominikanska republiken.

Spanglish, som blandningen mellan spanska och engelska kallas, är idag ett framväxande nytt världsspråk. Det har av en del jämförts med jiddisch, som ju under medeltiden utvecklades ur blandningen av tyska och hebreiska till att bli ett eget språk. De spanska influenserna i den amerikanska vokabulären är bland annat klassiska cowboytermer, som lasso, wrangler, buckaroo och rodeo, men leken med språken i den respektlöst vitala spanglish som nu frodas är något helt nytt. Flera av orden är helt enkelt engelska uttalat på spanska, som "dogibag" (doggy bag), "friki" (freaky) eller "jonron" (homerun), medan andra är ett slags mellanspråkliga ordlekar, som till exempel "cuclear" som betyder att vara cool, men också kan betyda att vara rädd. I det förra fallet härrör det från engelskans "cool", medan det i det andra har att göra med spanskans "culo", stjärt.

Den mexikanske judiske immigranten Ilan Stavans, professor i latinamerikansk och latinokultur vid Amherst College i Massachusetts, har profilerat sig som expert på spanglish, och han publicerade 2003 boken *Spanglish: The Making of a New American Language*. Det är väl knappast en slump att det är en person som tillhör en minoritet inom minoriteten som väljer att fördjupa sig i och börja kodifiera detta moderna hybridspråk, som faktiskt kan sägas vara det första helt inhemska amerikanska tungomålet efter indianernas.

Höjdpunkten i professor Stavans bok är hans avslutande översättning av det första kapitlet i *Don Quijote* till spanglish. Det ger en fingervisning om att latinos inte bara behöver frodas i nostalgi och drömma sig tillbaka till sina rötter, lika lite som de behöver avsäga sig sitt arv. De kan faktiskt bli något annat och nytt i ett USA som verkar ha en förunderlig förmåga att återuppliva och återuppfinna sig själv, generation efter generation. Så här inleds *Don Quijote* på spanglish:

In un placete de La Mancha of which nombre no quiero remembrearme, vivía, not so long ago, uno de esos gentlemen who always tienen una lanza in the rack, una buckler antigua, a skinny caballo y un grayhound para el chase. A cazuella with más beef than mutón, carne choppeada para la dinner, un omelet pa' los Sábados, lentil pa' los Viernes, y algún pigeon como delicacy especial pa' los Domingos, consumían tres cuarters de su income. El resto lo empleaba en una coat de broadcloth y en soketes de velvetin pa' los holidays, with sus slippers pa' combinar, while los otros días de la semana él cut a figura de los más finos cloths.

Torbjörn Elensky är författare.

Hans senaste bok är *Luisas tupp. 100 kubanska bilder*.

Förnedringens stad

Vilhelm Mobergs och Maria Sandels föreställningar om staden är höggradigt aktuella. Mönstret går igen om kvinnors och mäns relation till urbaniseringen.

Av Jens Liljestrand

För omkring hundra år sedan fanns på västra Kungsholmen, i korsningen Mariebergsgatan och Fleminggatan och i närheten av det som idag är Sankt Görans sjukhus i Stadshagen, ett område med barackliknande nödbostäder som kallades "Skogshyddan". Där fanns fyrtio enrumslägenheter, huvudsakligen bebodda av änkor eller övergivna mammor med barn. Det måste väl ha legat i stadens utkanter då. På samma plats finns idag en liten park och en T-baneuppgång (Fridhemsplan, den som leder direkt ner till blåa linjen). Jag har ofta cyklat eller gått förbi platsen, det är ett bergigt och lite ruffigt område där det flottare Kungsholmen går över i Stadshagens betongöken och trafikleder.

Här bodde Maria Sandel (1870–1927) i ett litet rum med kakelugnsspis, först med sin mor fram till hennes död 1908, senare ensam fram till sin egen död. Sedan tjugofemårsåldern var hon stendöv, med tiden fick hon dessutom nedsatt syn och var mot slutet nästan blind. Funktionsnedsättningen gjorde henne ensam och isolerad, även om hon säkerligen delade sin bostad med supande karlar, grälände inneboende och väggohyra. Hon försörjde sig med så kallat "hemindustriellt arbete" och stickade trikaer. Som medelålders började hon skriva noveller i *Morgonbris*, tidningen för Stockholms allmänna kvinnoklubb. Genom den socialdemokratiska klubben fick hon ideologiska impulser och kom också i kontakt med borgerliga, radikala kvinnor, som kretsen kring Ellen Key. 1906 debuterade hon med novellsamlingen *Vid svältgränsen*.

Sandels författarskap är inte särskilt utforskat jämfört med många andra av 1900-talets stora arbetarförfattare. Kanske för att hon var kvinna, kanske för att hon var en generation äldre än dem som oftast förknippas med arbetarlitteraturens genombrott i svensk litteratur

(Lundkvist, Lo-Johansson, Moa Martinson och Harry Martinson et cetera). Kanske för att hennes texter inte erbjuder samma språkliga förnyelse. Hon omnämns i litteraturhistoriska översikter mest i förbifarten som en tidstypisk tidig proletärförfattare och som ett slags litterär förmoder till Moa Martinson.

Men när jag läser det som av många räknas som Sandels främsta verk, *Droppar i folkhavet* från 1924, inser jag snabbt att den inte liknar något jag läst tidigare. En så osminkad skildring av storstadens råhet, cynism och sexuella lössläpphet trodde jag inte var möjlig att trycka före 1930, när en våg av primitivism och sexuell frispråkighet (delvis utlöst av uppmärksamheten kring D. H. Lawrence *Lady Chatterleys älskare* från 1928) flyttade gränserna för litteraturen.

Droppar i folkhavet handlar om den unga fabriksarbetaren Gerda, som både på grund av sin oskuldsfullhet och sin kropps sexuella begär hamnar i klorna på förbrytaren och lurendrejaren Ulrik Isberg. Isberg stjälar både hennes mödom och hennes besparingar och gör henne dessutom gravid. Efter att under en natt utsatt henne för sexuella förnedringar – "Han tvingade henne att ge sig hän i könsliga utsvävningar, perversa uttryck för en uppjagad brunst" – överger han henne, tömmer deras lägenhet på ägodelar, rensar skafferiet och slänger maten i soporna. Till sist skriver han med krita på golvet: "Jag har fått nog av dig, din hjulbenta hora. Gå och dränk dig."

Porträttet av Ulrik Isgren måste ha varit ett kondensat av dåtidens storstadsdekadens. Kallhamrad, äcklig och fullständigt skrupelfri tar han sig fram genom en värld av prostitution, alkoholism och utslitna industriarbetare. Typiskt för dåtidens xenofobi har han också

NÄR STADEN HAR SEGRAT

FOTO: IBL BILDBYRÅ/KARL SANDELS SAMLING

Kungsgatan 1943.

en främmande etnisk härkomst: han är en produkt av moderns tillfälliga förbindelse med en "tjuvstryker" och i hans ögon lyser det gliga "tattarglittret".

Motpolen är halvbrodern Rudolf Isgren, som driver deras fädernegård: "en reslig allmogeman, blå lugna ögon, säkra, något tunga rörelser, en röst som ingav trygghet." Rudolf har för länge sedan tagit avstånd från sitt "tattaryngel" till bror, och hans enda svaghet är att han är naiv i sin uppfattning om storstadens välstånd:

Som lantman var han ju ur stånd att riktigt bedöma storstadsförhållanden, därvidlag kom han till korta, trots en tids vistelse vid folkhögskola. Den nedärvda tron att pengar komma till storstadsson som mannen i öknen kom till Israels barn, när de knorrade, kvarlevde frodig och stark och lät sig inte rubbas av än så påtagliga bevis om motsatsen.

De två bröderna avskyr förstås varandra och Rudolf erbjuder sig att hjälpa Gerda ur misären, men hon är fast besluten att kla-

ra sig själv. Vägen till överlevnad går via den barska men rättträdiga fru Hägg, symptomatiskt kallad "morsan", som tar emot den gravida, luspanka fabriksarbeterskan som inneboende och hjälper henne att successivt komma på fötter. Hon föder dottern Tora som under den första tiden måste inackorderas hos andra, men när vanvården blir för uppenbar tar Gerda hem dottern och försörjer sig med hem-sömnad. Hon och morsan utmärks av sin flit, sparsamhet och hederlighet. Morsans hemmaboende son, den alkoholiserade och lungsjuke Ansgar Hägg, är under de första åren ett ständigt bekymmer, men under de tre kvinnornas gemensamma goda inflytande lyckas han sluta supa och tillfrisknar också från sin lungrot.

I romanens slut vänds tryggheten och stabiliteten över ända när Gerda ertappar Ulrik Isgren med att stjäla i tvättstugan. Han miss-handlar och/ellervåldtar henne – här blir beskrivningen aningen diffus – och när Ansgar bryter upp dörren för att rädda Gerda blir han ihjälslagen. I romanens epilog, som är skriven i presens, får vi veta att Ulrik har blivit arresterad och att Gerda har hämtat sig. Hon bor fortfarande med Tora hos morsan i en rumslägenheten, där de tre ge- >>

mensamt fortsätter bygga upp sitt "enkla välstånd", helst utan inblandning från utomstående och definitivt utan män.

Morsans hår är nästan vitt, dock bevarar hon i sällsynt grad sitt sinnes friskhet, och detta trots den aldrig stillade smärtan över sonens bortgång. Men hon hör till de människor, som förstå att låta sorgen adla själslivet. Kanske äro både hon och Gerda litet gammaldags i sitt behov av att vara verkligt fria och självständiga, tänka egna tankar, leva efter eget skön, strängt iakttagande red-barhet i livets alla förhållanden.

Som storstadsskildring är *Droppar i folkhavet* en särartsfeministisk moralitet: kvinnan är av naturen god och hederlig, mannen – åtminstone den urbaniserade varianten – driven av djuriska instinkter och endast i stånd att bidra till samhället om han vägleds av tålmodig kvinnlig hand. Bäst klarar sig kvinnor på egen hand, avskilda från allt vad manlighet heter i form av sprit, våld och mörka sexuella drivkrafter. Det är också en föreställningsvärld som senare skulle komma att kritiseras från vänsterhåll, eftersom den lägger det sociala ansvaret på den enskilda (kvinnan) i stället för att ur ett klassperspektiv kritisera fattigdomen eller industrialismen. Problemen flyttas till den privata sfären, kollektiva perspektiv sopas under mattan, utifrån en moraliserande diskurs som bär tydliga spår av samtida borgerliga idéströmningar – *Droppar ur folkhavet* är i den mening- en mer av en traditionellt borgerlig utvecklingsroman än en proletärroman.

Denna ideologiskt betonade kritik riskerar att missa något viktigt: att romanen också visar hur storstadens kvinnor får möjlighet att skapa livsrum utanför den heteronormativa strukturen. Ett slags variant på Gerdas, morsans och Toras präktigt skötsamma kvinnokollektiv är duon Naima och Sonja, två lyxprostituerade som lever tillsammans i en våning. I vad som i våra dagars vokabulär enkelt skulle definieras som en lesbisk-feministisk relation lever de två kvinnorna i en värld som är på samma gång beroende av och frikopplad från männens. Med en terminologi som känns lustigt aktuell idag kallar de männen för "djur", men också för "asgamar" (på samma sätt som morsan kallar "karlarna" för "jordens ogräs"). Deras erotiska liv beskrivs mycket explicit:

Mun mot mun lågo de två omslingrade i sängen. Det bjärtgröna sidentäcket var hopknycklat vid fotändan bland snö vitt linne och spetsar. Naimas halmgula flättofs släpade i sängmattans vita päls.

Storstaden är inte bara förnedring, utan också en öppning till ett liv utanför kärnfamiljen, ett slags frihet mitt i smutsen och fattigdomen. Åtminstone för kvinnan.

Under samma period som Maria Sandel skrev sina romaner i Skogshyddan höll Vilhelm Moberg på att etablera sig som fri skribent nere i Alvesta. Efter genombrottet med *Raskens* 1927, en relativt fryntlig folklivsskildring över den sista generationen småländska stamsoldater kring sekelskiftet, ville han befästa sin position som seriös författare med en mörkare och mer sammanhållen berättelseform. Det han först planerat som en stor roman, *Världens ände*, kom att ges ut i två delar, *Långt från landsvägen* (1929) och *De knutna händerna* (1930). Romanerna tillhör idag de minst kända och spridda verken i Mobergs författarskap och har inte tryckts om i ordinarie utgåvor sedan 1970-talet. Men lästa parallellt med *Droppar ur folkhavet* ger de en intressant infallsvinkel på hur motsättningen mellan stad och land kunde gestaltas av en manlig författare vid samma tid.

Första volymen utspelas under 1800-talets två sista årtionden, där läsaren får följa Adolfs uppväxt på den ensligt belägna gården Ulvaskog – som av ortsbefolkningen har fått öknamnet "Världens ände" – där hans familj har odlat jorden i 300 år. De två romanerna sträcker sig så 50 år fram i tiden, fram till 20-talets slut. Tidsramen är ungefärlig; förutom referenser till första världskriget och till tekniska landvinningar är det ont om tidsangivelser i texten. Det kan tolkas som en del av berättelsens komposition, att Ulvaskogs och Adolfs allt starkare isolering från omvärlden förstärks genom att årtalen lyser med sin frånvaro i romanerna – här står tiden stilla. Adolf i Ulvaskog är en spillra från det förflutna, från bondeklassens tillvaro före jordbruksmekaniseringens tid, en människa utanför tiden.

H otet mot Adolfs existens kommer från staden. Hans barn försvinner, ett efter ett, bort från slitet och isolationen på gården för att söka sig till det bekvämare livet i städerna, till arbete i handelsbodar, jobb som plankbärare i stationssamhället. Den enda som stannar är den älskade dottern Mari, som offrar sina ungdomsår och attraktiva giftermålserbjudanden av lojalitet mot fadern.

Men till slut bestämmer sig även Mari för att överge Ulvaskog och bosätta sig hos sin kusin Gärda (!) i Stockholm. Adolf har då fått veta från annat håll att Gärda försörjer sig som prostituerad. Beskrivningen av Adolfs mardröm om sin dotters framtid som hora i storstaden är något av det mest gripande i Mobergs författarskap. I drömmen har han lämnat gården och gått in i en främmande stad, där han möter en okänd kvinna:

Han betraktar henne närmare, och nu kan han se, att kvinnan är så blek och liten i ansiktet. Hennes ansikte är vitt som spiselmuren; det är bara munnen som glosar så rött. Den lyser där illande röd som en blodklump. Men hennes ögon – vad är det med dem? Hon håller händerna för sina ögon som om hon skämdes. Eller varför håller hon dem så? [...]

Men när hon kommer mittför honom, stannar hon och tar sina händer från ansiktet. Genast begriper han, varför hon först försökte dölja sina ögon. Ty de är ju inte hennes egna. Hon har tagit ett par från någon annan att fylla sina tomma ögonhålor med. Och hon har då tagit ett ögonpar, som inte alls passar till detta ansikte.

Ty denna kvinna, med de vitmenande kinderna och den kötröda munnen med dess vämjeliga, stelnade grin, denna varelse har ett par stora, vidöppna barnaögon, som blickar klarblå och rena emot honom. Hon har ett par sanna, rena ögon, som svär mot allt det andra.

Och en ilning drar igenom hans bröst – vems är de? Känner han inte igen dem? Ser han dem inte varenda dag därhemma?

– Di är hennes! skriker han smärtfylld. Då ä mitt barns ögon!

Kvinnan springer ifrån honom.

– Ge henne tebaks! Skriker han. Ge henne tebaks – ditt luder, ditt luder!

Ångesten för att förlora sitt sista och mest älskade barn till storstadens dekadens driver Adolf att ta livet av sin dotter, natten före hennes avresa. Det är sannolikt en av de mest nyanserade skildringarna av ett hedersmord i den äldre svenska prosan och en nyttig påminnelse om hederskulturen i det förmoderna svenska samhället:

Hon skulle lämna sitt unga liv, medan det ännu var utan fläck och utan skuld. Hennes far, som intet offer skydde för henne, som släppte allt annat, han skulle frälsa henne från det grymmaste i livet. Han skulle till slut offra sig för det rena och förblivande, som inte sjönk som jorden under honom.

NÄR STADEN HAR SEGRAT

I Mobergs tappning är storstaden, precis som hos Sandel, be-
dräglig och farlig, landet pålitligt och tryggt. Men här ges inte, som
hos Sandel, utrymme för en vision om staden som en plats för al-
ternativa former av gemenskap. Istället är förnedringen ofrånkom-
lig och absolut. Storstadsromanerna i Mobergs romanproduktion
– främst A.P. Rosell, *bankdirektör* (1932), som utspelar sig i staden
Allmänninge, kalkerad på verklighetens Alvesta, och Stockholms-
skildringen i Toringtrilogin (*Sänkt sedebetyg* 1935, *Sömlös* 1937, *Giv
oss jorden!* 1939) – är kategoriskt hätska mot livet bland spårvagnar
och hyreskaserner, trots att Moberg själv, som flyttade till Råsun-
da mot slutet av 20-talet, levde under jämförelsevis burgna medel-
klassförhållanden. Kvinnorna i hans städer är antingen cyniska ma-
terialister eller inflyttade lantflickor som på asfalten blir lätta offer
för exploatering.

Skildringar av prostitution, både som explicit företeelse och
som metafor, är märkligt återkommande i Mobergs romaner. Att
vara prostituerad, i bokstavlig eller bildlig bemärkelse, skildras ge-
nomgående som den yttersta förnedringen i det moderna samhäl-
let. Lokalreportern Valfrid Sterners förnedrande fjäsk efter radan-
nonser i A.P. Rosell, *bankdirektör* är en form av prostitution, liksom
Knut Torings arbete som redaktör för en lättviktig veckotidning. I
Sänkt sedebetyg passerar Toring unga prostituerade i Stockholms-
natten, minns sina egna erfarenheter som kund och jämför (aning-
en självupptaget) sin egen förnedring med deras:

Att sälja sin kropp kan inte vara så förnedrande som att sälja sin
själ, då själen räknas för mer än kroppen. Och världen är full av
andens skökor, vars nesliga hantering åtnjuter allmän aktning. I
jämförelse med dem är ni, som går här på gatan och säljer krop-
pens glädje för en ringa penning, bara små naiva och tafatta no-
viser i synden.

Medan Maria Sandels Naima och Sonja erhåller ett slags frihet i
livet som prostituerade, är prostitutionen i Mobergs storstadsskild-
ringar ett liv utan människovärde. Den enda vägen till värdighet – åt-
minstone för hans huvudpersoner – går via återflyttning till lands-
bygden. Författaren själv lämnade efter några år Stockholmsförör-
terna och köpte en gård i närheten av Grisslehamn.

L ikheterna och skillnaden mellan Sandels och Mobergs
föreställningar om de villkor staden erbjuder – förned-
ring och gemenskap, dekadens och strävsamhet, prosti-
tution och alternativa kvinnoroller – är intressanta ut-
ifrån en vidare diskussion om mäns och kvinnors rela-
tion till urbaniseringen. Mönstret är aktuellt än idag: kvinnor dras
till storstäder där de både riskerar att exploateras och ges möjlig-
het till karriär och utbildning, medan männen blir kvar i stugor-
na och vrider sina händer, alternativt vänder sig till tv:s realitypro-
gram för att söka fruar. Socialantropologen Lissa Nordins doktors-
avhandling om ensamma män i Västernorrland visar på en stor sorg
hos de "gampojkar" som blivit kvar, men också på ett förakt mot
storstaden och dess män – mot, som en av Nordins intervjuperso-
ner beskriver det, "bögar i Stockholm som inte kan något annat
än trycka på knappar".

När man läser till exempel en författare som Per Hagman (född
1968), bördig från Skövde men numera efter många år i Stockholm
bosatt i Nice, slås man av hur relationen mellan stad och land ofta ges
sexuella dimensioner. Landsbygdspojken vars ungdomskärlek gått
förlorad till storstadsdekadensen, ofta i skepnad av modelljobb, ko-
kain, nattklubbar och ett utsvävande kärleksliv, är ett återkommande
motiv i hans böcker. Men perspektiven skiftar: i novellen "Hon kom
från Borås, hon kom från Goa" i novellsamlingen *Skugglegender* från

2000 är huvudpersonen den sjuttonåriga Jenny från Borås, som har
hoppat av gymnasiet och under en semester i Goa träffat kärleken:

Plötsligt tyckte hon att hon älskade livet och att livet älskade hen-
ne och hon var full av en massa saker när hon träffade en Stock-
holmskille i lila batik som tog henne på den mest romantiska
stranden en natt och hon blev kär i honom och tyckte att han var
liksom mjuk och spännande på samma gång och han var ju äldre
och han var ju från Stockholm och hon tänkte att eftersom hon
haft sex med honom så där på stranden samma kväll de träffats så
måste ju det betyda att hon verkligen blivit förälskad och så kom
hon hem igen och Borås kändes så litet och hon älskade ju Goa
och hon älskade ju den här killen i lila batik som sa att han vänta-
de på henne och hon bestämde sig för att flytta upp.

Väl uppe i Stockholmsnatten dröjer det förstås inte länge förrän
mannen i lila batik visar sig vara vår tids Ulrik Isgren, en lurendre-
jare och förförare som drar ner Jenny i knarkträsket och utnyttjar
henne i gruppsexorgier med sina kumpaner. Trasig och påtänd sö-
ker hon upp berättarjaget (som här tycks vara identisk med författa-
ren) i hans lägenhet på Kungsholms strand, bara några hundra me-
ter från de för länge sedan rivna nödbostäder där Maria Sandel lev-
de och skrev för några generationer sedan. Berättelsen slutar med
att Hagman/berättaren meddelar läsaren att han beslutat sig för att
tvinga Jenny på ett tåg tillbaka till Borås.

Hos Hagman finns förlösningen, liksom hos Moberg, endast i
återvändandet. Hans senaste roman *Vänner för livet*, som ges ut i maj,
handlar om Erik och Sophie, ett omaka par som båda har rötterna i
svenskländsbygd. Efter många år av lösa förbindelser och prostitu-
tion i Paris, Nice, Monaco och Dubai, finner de till slut varandra och
harmoni i ett 70-talshus på Västgötsläppen.

J ämfört med en annan av vårens böcker, den självbiografiska
Fosterland av Dilsa Demirbag-Sten (född 1969), blir skillnaden
tydlig. I berättelsen om upprottet från de kurdiska bergs-
trakterna och uppväxtarens väg via Uppsalaförorten Flogsta
till studier i Stockholm, finns hotet hela tiden i hemmet och
i det egna kulturarvet. Huvudpersonens föräldrar är vår tids Adolf
i Ulvaskog, representanter för en hederskultur som inte till något
pris vill släppa sina barn till livet i storstaden. När Dilsa vid ett till-
fälle återvänder till Turkiet för att möta den fästman som modern
valt åt henne, inser hon att den hembygdsromantik hon uppfost-
rats med bara är en myt:

Jag såg inga lyckliga äktenskap runt omkring mig. Jag såg olyckli-
ga hjärtan och våldtagna kroppar. Myten om bergen hade ingett
hopp om att det fanns frihet i mitt arv. Trots och frihet. Det som
saknades i mitt hem i Uppsala, i Sverige. Men det fanns inte hel-
ler i bergen där jag stod. Bergen var en saga.

Den här gången slutar berättelsen lyckligt, det förflutna släpper
sakta sitt grepp om familjen och döttrarna kan så småningom utan
rädsla ta plats som moderna, skapande individer i den västerländ-
ska urbaniteten. För den som vågar gå ut i det okända är staden full
av möjligheter:

Byggnaden kändes främmande och kylig. Dörrhandtaget var kallt.
Jag lade min hand på den blanka metallen. Varm imma samlades
under min hand. Jag hade gjort detta förr. Klivit in i det främman-
de. Mött det svåra. Det skulle ordna sig. Även detta.

Jens Liljestrand är fil dr och författare. Hans senaste bok är *Mobergland.
Personligt och politiskt i Vilhelm Mobergs utvandrarserie* (2009).

Apartheid presenterades för vita på de norra breddgraderna som ett oemotståndligt drama. Sydafrika var det enda stället i världen där allt var enkelt och lättförklarat – en hård klippa i det globala träsket av relativism och ambivalens.

Den sydafrikanske, vite journalisten och anti-apartheidaktivisten **Rian Malan** kritiserar omvärldens naiva inställning till ANC. Han ser en utveckling där Sydafrika riskerar att bryta samman.

Av Tor Billgren

»Vi närmar oss den sista krisen«

Rian Malan avbryter sig plötsligt när vi har pratat i en timme, mitt under en svordomsrik och raljerande utläggning om ANC:s förödande så kallade *cadre deployment policy*. Den innebär i praktiken att partiloyalitet och ras skattas högre än kompetens vid tillsättning av myndighetsposter och chefer – vilket är en av anledningarna till att statsapparaten präglas av inkompetens, korruption och ineffektivitet. Men plötsligt tystnar han alltså och suckar djupt.

– Jag är afrikand, okej? Jag är en av *dem*. Jag gillar att bråka om de här frågorna. Men sist och slutligen, för att balansera: även om mycket av det ni gjorde ofta var naivt och dumt, så stödde ni rätt sida. Vad vi har i Sydafrika idag är bättre än det vi hade för 20 år sedan.

Och det är väl lika bra att understryka det redan från början. Ytterst få sörjer apartheidstatens fall – det rör sig om ett tusental haverister av den mördade vitmaktledaren Eugène Terre'Blanches kaliber.

Men det jag har rest till Johannesburg för att prata med Rian Malan om, är just den där naiviten han nämner. Det vill säga den idealiserade bild av ANC och framför allt föreställningarna om hur kampen mot apartheid gick till som spreds över världen under 80- och 90-talen, och som – bland annat – Sverige fortfarande tycks vara fångat i. Så sent som i mitten av mars skrev Staffan Heimerzon i *Aftonbladet* om "det tappra och kloka ANC [...] som tålmodigt befriade Sydafrikas medborgare". I *Studio* ett någon vecka senare talade en souvenirförsäljare i Johannesburg om Nelson Mandela och varför han är en så viktig symbol:

– Han är en hjälte, han är vår Moses. När han släpptes ur fängelset trodde alla att det skulle bli krig. Men blev det krig? Nej! Allt ordnade sig och nu försöker vi försonas.

Hjälte, det skriver jag gärna under på. Ingen annan hade varit bättre lämpad att ledsaga Sydafrika på de första stapplande stegen ut ur apartheidsystemet. Ingen annan hade varit ett bättre föredöme i försoningsprocessen. Men att säga att "allt ordnade sig" när han släpptes? Är det ett korrekt

sätt att beskriva det oerhört höga pris som betalades i landets kåkstäder, där 15 000 människor dödades i politiska konflikter mellan frigivningen av Mandela 1990 och valet 1994? Rian Malan skakar på huvudet.

– Det är en av de värsta och våldsammaste perioderna i Sydafrikas historia. De svarta organisationerna slogs om makten. Det var inte särskilt populärt att säga det på den tiden och är det inte nu heller. Men det var vad det handlade om.

Tor Billgren (TB): Varför blev bilden av ANC:s metoder och agenda så tillrättalagd?

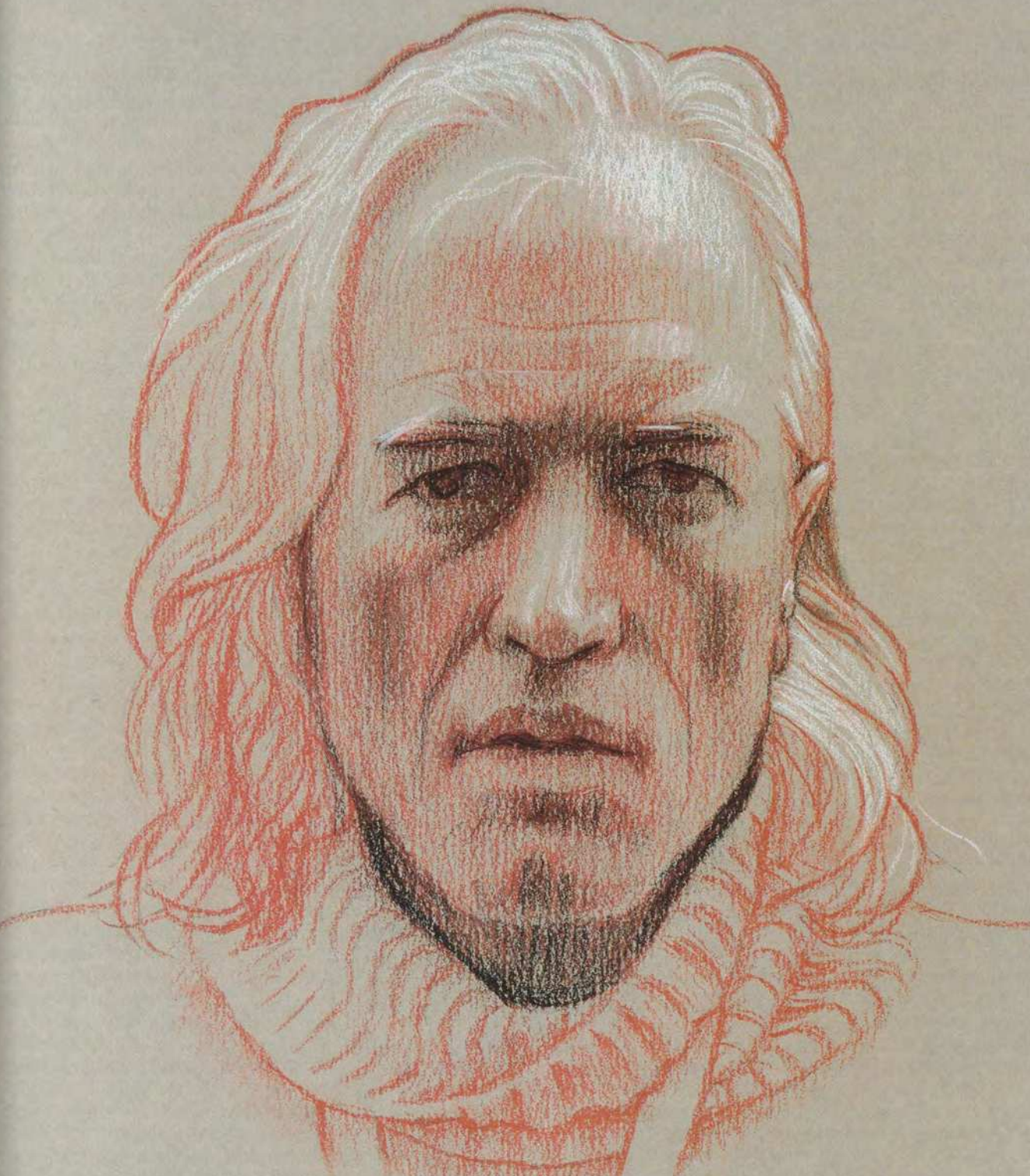
Rian Malan (RM): Apartheid presenterades för vita på de norra breddgraderna som ett oemotståndligt drama. Sydafrika var det enda stället i världen där allt var enkelt och lättförklarat – en hård klippa i det globala träsket av relativism och ambivalens.

Dramat krävde att afrikandernas maktstrukturer var otvetydigt onda och att motkrafterna var otvetydigt goda. Därför kunde inte utländsk media beskriva ANC på annat sätt än som en ödmjuk armé av svarta killar som var så liberala och rara och bara ville ha lite värdighet och rösträtt. Och det gjorde mig så jävla förbannad.

För ANC som jag kände dem – och som de skrivit om sig själva i sina publikationer – ville ha en komplett marxist-leninistisk revolution och upprepa det tidiga 1900-talets fasor i det marxistiska evangeliets namn. Men med hjälp av nyttiga idioter i väst lyckades de porträttera sig som en demokratisk rörelse.

RIAN MALAN ÄR alltså en av *dem*. Afrikanderna. Boerna. Hans förfäder steg i land på Kapkolonin 1688 och hans farfars kusin var ingen mindre än Daniel Francois Malan, mannen som förde *Nasionale Party* till makten 1948 och blev den förste apartheid-premiärministern.

RM: Tänk dig att år 1948, omedelbart efter Förintelsen, inför en chockad och förundrad värld, förkunna att "Vad oss anbelangar, finns det verkliga skillnader mellan raser och etniska grupper! Integration är omöjlig och således ska alla hädanefter leva åtskilda!" Det är svårt att tänka sig en falskare

malian

ton i ackordet. Så afrikanderna fick skörda vad de hade sätt.

NÄR RIAN MALAN i början av 70-talet blev politiskt medveten och ville protestera mot systemet sökte han sig till vänstern och började sympatisera med revolutionen. Som så många andra radikala började han arbeta som journalist, men för att slippa militärtjänsten stack han till USA 1977, där han så småningom blev en mycket framgångsrik reporter. 1986 återvände han till Sydafrika för att skriva *My Traitor's Heart*, som genast blev en bestseller när den kom ut 1990. Boken är ett försök att förstå landets situation genom att närgranska våldet. Han kastar sig in i historier och rättsfall om vitas våld mot svarta, polisens övervåld och de brutala påpucklingarna som ofta slutade i dödsmisshandling. Men han beskriver också svartas våld mot vita och svartas våld mot svarta. Boken är en smärtsam färd in i mänsklighetens mörker och landar i den förtvivlade slutsatsen att kärleken är det enda man kan sätta emot.

Att det rådde en maktkamp inom de förtryckta grupperna var inte märkligt, eftersom det naturligtvis fanns olika ideologier och strategier för hur kampen skulle bedrivas och vilken väg landet skulle gå efter apartheidens fall. ANC hade varit förbjudet sedan 1960 och i slutet av 70-talet existerade organisationen knappt i landet. I tomrummet hade andra rörelser uppstått, som socialistiska Azanian People's Organisation (Azapo) och den mer liberala zuluorganisationen Inkatha.

I boken *People's War* (2009) driver människorättsjuristen Anthea Jefferytesen att den strategi som ANC anammade för att återta initiativet under 80-talet var inspirerad av den vietnamesiska FNL-gerillans teori om "Folkets krig", och att en stor del av det våld som utövades mellan svarta organisationer under 80- och 90-talen kan förklaras i ljuset av detta. Resultatet blev en ändlös spiral av mord, vedergällningar, stamuppgrörelser och vänstersektaristiska drabbningar. Mitt i röran agerade även deserterade apartheidpoliser som provokatörer för att sabotera både för regimen och befrielserörelserna.

Inget av detta har någonsin varit hemligt. ANC:s lojalitet med Sovjetunionen låg i öppen dager, de fick vapen, pengar och ideologiskt stöd från Moskva, och ANC-ledarna utbildade sig politiskt och professionellt i öststaterna. Strategierna mot kontrarevolutionen

närerna artikulerades tydligt, både i tal och skrift – allt fanns där i klartext. För den som ville se det.

RM: Journalister valde att vara blinda på ett helt förbluffande sätt under *The Struggle*. Om man gick på ett Cosatu-möte på 80-talet (Cosatu är den stora fackföreningsrörelsen i Sydafrika) möttes man av gigantiska röda fanor, hammare och skärar, och banderoller med texten "Socialism är frihet". Utländska journalister som kom dit för att rapportera tänkte: "Om jag skriver om detta kommer jag att se ut som en mccarthyist. Jag kommer att spela i Pretorias händer, människor kommer att anklaga mig för att stödja rasistregimen. Så jag mörkar vad jag ser och skriver om en armé av Onkel Toms istället."

TB: Men varför var det till socialismen man vände sig om man ville protestera och agera mot kolonialism och rasism? Du gjorde det ju själv på 70-talet.

RM: Om man levde i ett orättvist samhälle på 1900-talet och skannade horisonten efter utvägar, var socialismen det enda som verkade logiskt. Det fina med socialismen i Sydafrika var att den löste rasfrågan. För om man kunde intala sig att kampen inte handlade om ras, utan om klass, så spelade ju ens ras ingen roll. Man kunde välja sida och säga: "Jag allierar mig med arbetarklassen! Jag bosätter mig i [bohemkvarteret] Yeoville [i Johannesburg], nära massorna!" Alla jag kände gjorde det. På det viset kunde man finna en plats för sig själv i det här samhället. Man kunde till och med fantisera om att leda de svarta massorna på barrikaderna.

TB: Så vad var det som fick dig att avfärda socialismen som lösning?

RM: Under min tid i USA fick jag bevittna ett mirakel: skapelsen av Apple Computers. Två pårökta hippies startade ett företag i ett garage och tio år senare hade de skapat så enormt mycket ljus för mänskligheten. Det blev fullständigt uppenbart för mig att ett socialistiskt system aldrig skulle vara kapabelt att åstadkomma något sådant.

När jag började studera ANC:s publikationer – *The African Communist*, *Sechaba* och de små sakerna som de tryckte i DDR – fylldes jag med skräck. Deras lojalitet och entusiasm var helt och hållet riktad mot Sovjetunionen och dess uppsättning av marxist-leninistis-

ka polisstater. Det var aldrig tal om att den svenska socialdemokratien var att föredra framför de totalitära varianterna i öst. Aldrig tal om att "Halleluja, låt oss marschera mot Stockholm!"

FÖRRA ÅRET PUBLICERADES Rian Malans andra bok, *Resident Alien*, en artikelsamling med texter från 1993–2008, publicerade i bland annat *Observer*, *Esquire*, *Rolling Stone* och *Spectator*. Det är 27 lysande exempel på litterär journalistik, där Malan gång på gång tillämpar sin kombination av sanningssökande på rättshaveriets gräns, och historieberättande runt lägerelden som håller åhörarna vakna ända till gryningen. Som i den långa texten om Solomon Linda, upphovsman till klassikern "The Lion Sleeps Tonight". Artikeln var en bidragande faktor till att Disney 2006 betalade ut ersättning till Lindas efterlevande. Eller historien om den gamla gumman han hittade i en lerhydda i Tanzania 1994, där hon hade levt ända sedan hon som ung förskjutits av sin boer-familj för att hon förälskat sig i en svart man. En annan höjdpunkt är texten om sydafrikanska vänster-intellektuellas ovilja att erkänna att Robert Mugabe gått över gränsen med sitt våld mot oppositionen och konfiskerande av farmar. Och som en röd tråd genom berättelserna går det ambivalenta förhållandet till hemlandet. Pendeln svänger våldsamt mellan undergångskänslorna och extasen.

TB: Om nu ANC var så genomsocialistiskt, varför infördes då inte socialism när de tog över 1994? Varför lever vi inte i Folkrepubliken Sydafrika?

RM: För mig är det ett av de stora mysterierna och jag tror att det hade varit väldigt annorlunda om ANC hade fått makten tio år tidigare. Efter 1990 fanns det ett stort engagemang från utländska makter som uppmuntrade dels De Klerk att göra det han gjorde, dels ANC att agera på ett sansat sätt och erkänna 1900-talets stora sanning: att Berlinmuren hade fallit och drömmen om det kommunistiska imperiet var över. Jag tror att ledarskapet inom ANC förstod det, och särskilt Thabo Mbeki. Men det kommunicerades inte ut till massorna. Än idag hör man revolutionsretoriken på deras politiska möten.

– Någon gång runt 1996, när han fortfarande var vicepresident, genomförde Mbeki en kupp inom ANC, där han antingen körde över fackrörelserna och SACP (kommunistpartiet) eller köpte dem med ministerposter. Mbeki spelade ett extremt komplicerat spel. Han talade vänster, men agerade höger. Han var medlem i kommunistpartiets politbyrå och uppförde sig alltid som en sant troende på det marxistiska evangeliet – men bakom kulisserna förde han en absolut konservativ finanspolitik.

TB: Det måste väl ha blivit ett herrans liv?

RM: Om du läser en dagstidning från 1996 kommer du att se väldigt lite debatt om vad som i själva verket var en enorm avvikelse från manuset från Mbekis sida. För att märka att ANC hade förändrats, måste man ju ha vetat vad ANC hade varit. Den som hade varit en nyttig idiot i alla år, utgick ju från att ANC alltid hade varit den där liberala organisationen ledd av Desmond Tutu, och att det var den självklaraste saken i världen att de skulle föra en rationell ekonomisk politik. Men för kämparna inom rörelsen stod det fullständigt klart att Mbeki hade förrätt dem med sin nyliberala, thatcheristiska politik. Och det fick han betala priset för senare i Polokwane.

TB: Men var han ensam om det här? Det borde väl ha funnits andra krafter inom ANC:s ledning som ville att han skulle ta de här stegen från socialismen?

RM: Jag håller med. Men vilka är de? Jag är fullständigt öppen för föreställningen att det någonstans inom ANC finns en tyst majoritet av sansade människor. Men var är de nu?

POLOKWANE, SOM RIAN MALAN NÄMDE, VAR PLATSEN FÖR ANC:s nationella konferens i december 2007, då Mbeki avsattes som ANC-ledare. Inte för sin skandalösa hiv-aidspolitik. Inte för sin handfallenhet gentemot Robert Mugabe. Utan just för att han hade avvikit från vänsterlinjen och marginaliserat ANC:s allianspartners Cosatu och SACP. I september 2008 gick ANC ett steg längre och "återkallade"

honom, sju månader innan hans tioåriga presidentperiod var över. En interimpresident tillsattes i väntan på Jacob Zuma – mannen vänsterflygeln satt sina förhoppningar till. Och visst, några SACP-funktionärer blev ministrar i hans regering efter valet i april 2009. Men den ekonomiska politiken från Mbekieran förblev intakt. Missnöjet från vänsterkanten är således fortfarande stort.

Det för oss fram till dagsläget och den politiker som får ojämförligt mest uppmärksamhet i sydafrikanska och internationella medier just nu: Julius Malema, den 29-åriga ordföranden för ANC Youth League (ANCYL). Han propagerar för nationalisering av landets gruvor, han sjunger en ökad gammal kampsång som innehåller raden "skjut boern", han anklagas för korruption, han sa att han var beredd att "döda för Zuma" under valrörelsen och sår split – inte bara mellan vita och svarta, utan också mellan svarta organisationer. I mars provocerade han Pan Africanist Congress, som också var en viktig aktör i kampen mot apartheid. Men han har också attackerat SACP vilket har försvagat alliansen.

TB: Vad är Malema egentligen ute efter?

RM: Finns det någon metod i hans galenskap? Jag tror att han är en väldigt slug politiker. På de senaste 18 månaderna har han blivit enormt framträdande, men ingen har hittills frågat: Hur fungerar den här retoriken hos massorna? Hur många håller med honom? I Sydafrika är halva befolkningen under 15 år. Jag tror att han håller på att lägga grunden för en kampanj som kommer att äga rum om 5 eller 10 år. Han positionerar sig som en oförsonlig black power-radikal som säger åt helvete med de vita, nationalisera allt, revolutionen har förrättats.

– Tidningarna skriver mycket om hur korkad han är, hans dåliga betyg, att han är fet och så vidare. Men han bryr sig inte om sant – han vänder sig inte till oss. Det är inte målet med hans spel. Han rör sig in i ett vakuum som ANC har skapat själva genom att dra ut alla kompetenta människor ur townshopen och sätta dem i feta Mercedesbilar med feta jobb. Han spelar samma spel som Winnie Mandela i början av 90-talet. Han åker till platser dit ANC-politiker aldrig åker till och lovar saker som han inte kan hålla, eftersom han inte har någon makt än. Men funkar spelet? Jag vet inte.

TB: Kan mordet på Eugène Terre'Blanche knytas till Malemas sjungande och konfliktsökande?

RM: Nej, inte direkt. Atmosfären var redan förgiftad och det var oundvikligt att Malema skulle få skulden för nästa farmarmord. Det bara råkade bli Terre'Blanche, en obskyr clown som utländska reportrar älskade för hans naziteatrala manér. Det verkligt allvarliga med hans död är att det överskuggade något betydligt allvarligare, nämligen Malemas besök i Zimbabwe, som ägde rum samma helg. Han togs emot av ett gäng Zanu-PF-affärsmän (Zanu-PF – Robert Mugabes parti, Zimbabwean African National Union, Patriotic Front) och uttryckte sin gränslösa beundran för Robert Mugabes politik och sin uppriktiga önskan att ofördröjligen se den införd i Sydafrika.

TB: I förordet till *Resident Alien* skriver du att lagarna om orsak och verkan inte gäller på samma sätt i Sydafrika som i resten av världen. Att minnet när det gäller skandaler är oerhört kort, eftersom landet befinner sig i en cykel av kriser. Kommer inte mordet på Terre'Blanche och Malemas Mugabe-flört också bara att glömmas bort och rinna ut i sanden?

RM: Det brukar vara så. Något stort inträffar – en händelse som skulle störta vilken europeisk regering som helst och man tänker att allt kommer att rasa samman. Men det gör det inte. Man är upphetsad över det i två eller tre dagar, men efter en vecka är saken helt bortglömd – till nästa stora skandal inträffar...

– När det gäller Malema vet jag inte. Hans klick inom ANC verkar planera att ta över partiet inifrån och av deras självförtroende att döma kan de mycket väl lyckas. Om det blir så närmar vi oss den sista krisen i den där cykeln. Vi kommer att bli ytterligare ett afrikanskt skämt – ingen mat, inga jobb, inga investeringar, inget hopp.

Han skapade kristendomen

På senare år har flera kända filosofer skrivit om Paulus. Delvis hänger det samman med en längtan efter universella värden.

Samtidigt har Paulus beroende av den judiska traditionen blivit tydligare.

Av Hans Ruin

Ett anmärkningsvärt inslag i den engelskspråkiga kulturfilosofiska debatten under det gångna decenniet är det plötsligt uppfammande intresset för profeten Paulus. Ett nav i denna ny-paulinism har varit Stanford University Press. Förlaget gav under loppet av några år ut översättningar av tre olika samtida tänkare som skrivit om Paulus: den tyskjudiske professorn i judiska studier Jacob Taubes, den italienske filosofen och rättsteoretikern Giorgio Agamben och den franske filosofen Alain Badiou. Till denna trio av nya Pauluskommentatorer bör också läggas Slavoj Žižek, som 2003 publicerade en bok om Paulus, *The Puppet and the Dwarf – the Perverse Core of Christianity*. Som en bekräftelse på denna tendens utkom på Indiana University Press förra året en samlingsvolym med texter av bland andra Badiou och Žižek, och av teologer och bibelhistoriker under titeln *St Paul among the Philosophers*. Volymen var redigerad av den amerikanske filosofen John Caputo, som är en ledande företrädare för den "vändning mot religionen" som skett inom samtida kontinental filosofi under det senaste decenniet.

Fenomenet den nye Paulus har också fått ett medialt genomslag, med konferenser, debatter och tidskriftsartiklar. Sammantaget bidrar dessa texter och händelser till att man måste ställa frågan: Vad betyder detta nya intresse för Paulus egentligen? Den Paulus som dyker upp framför allt hos Badiou och Žižek, men även på sitt sätt hos Agamben, är alldeles uppenbart inte i första hand en kristen konfessionell, utan snarare en politisk Paulus. Hans kämpande universalism görs hos Badiou till en plattform för en ny universell vänsterpolitik, bortom och efter vad han dömer ut som en idémässigt förbrukad multikulturell kapitalistisk relativism. Hos Badiou kretsar mycket kring det centrala citatet från Galatierbrevet, om hur det "i Jesus Kristus inte längre finns jude eller grek, inte längre slav eller fri, inte längre man eller kvinna". Han läser den paulinska universalismen som ett nyskapande revolutionärt ögonblick i den politisk-filosofiska historien, där det universella liksom föds fram som en enskild händelse. Också hos Agam-

ben fogas Paulus till en marxistisk tanketradition men via Walter Benjamin och hans tankar om en revolutionär messiansk tidserfarenhet.

Bara genom dessa korta sammandrag kan man se hur nyläsningarna aktualiserar några av samtidens mest brännande kulturfilosofiska frågeställningar. Hela frågan om "varför Paulus idag?" är till sist alltför komplex för att kunna brytas ner till någon enkel formel. Läst genom hans läsare, så framstår Paulus och hans brev, inte bara nu utan även genom historien, snarare som en kalejdoskopisk projektyta, där uttolkare kliver in och känner igen sig själva, där de tycker sig finna en livsmöjlighet och en ny framtid. I en av texterna i Caputos antologi liknar den nytestamentliga historikern Paula Fredriksen Badiou och Žižeks försök att använda Paulus för politiska syften med renässansens kristna missionärer som i de asiatiska religionsurkunderna tyckte sig se förordningar om trenigheten. Med andra ord, hon anklagar dem för ohistoriska projektioner. Därmed blir också frågan om den samtida Paulus en hermeneutisk-kritisk fråga, om hur vi läser en text, och vad som skiljer en korrekt historisk tolkning från en spekulativ läsning. Men en sådan fråga har en tendens att rekylas tillbaka till exegeterna; för vad är en verkligt texttrogen läsning av Paulus? Med vilka hermeneutiska metoder kan vi närma oss den egentlige Paulus? Finns det en entydig sanning bakom texten?

Vi vet ytterst lite om Paulus som person. Källorna uttöms av de nytestamentliga texterna, framför allt *Apostlagärningarna*, skrivet av författaren till *Lukasevangeliet*, och *Paulus brev*, varav ungefär hälften idag anses vara skrivna av Paulus själv. Av detta material kan man dra slutsatsen att han var jude, ungefär samtida med Jesus och härstammande från Tarsos i nuvarande Turkiet. Han var en skriftlärare, sannolikt farisé och fostrad i den grekisktalande hellenistiska judiskheten. Han tillhörde först den unga Jesusrörelsens hårdaste motståndare, men efter en dramatisk omvändelse kom han att bli en av dess mest energiska missionärer och därefter ägnade han återstoden av sitt liv åt att under bitvis stora umbäranden resa runt Medel-

El Greco: Paulus (1608-1614).

FOTO: ERICH LESSING/BL BILDBYRÅ

Hans Ruin är professor i filosofi vid Södertörns högskola.

”

Paulus brev förmed-
lar en hållning som
faktiskt inte
finns i den grekiska
traditionen, näm-
ligen en vilja att
tackera den egna
traditionen, just för
att denna tradition
ska bli levande på
jorden.

havet som missionerande församlingsledare. Han dog sannolikt 64 e. Kr, avrättad i samband med Neros förföljelser.

Paulus brev är de historiskt äldsta texterna i *Nya Testamentet*. Det är dessa brev, mer än de fyra evangelierna, som verkligen grundar *den kristna teologin*, det vill säga den metafysiska tolkningen av Jesus livsöde. Utan Paulus, ingen kristendom, åtminstone inte i den form vi känner den. Paulus tolkning av Kristusdöd som ett försoningsoffer, och hans gestaltning av den väntans tid som de efterlevande hädanefter befinner sig i, skapar vad vi kan kalla ett specifikt kristet erfarenhetsrum. Paulus fixerar den existentiella innebörden av vad det vill säga att leva ett *troende* kristet liv. Utan hans kreativa och hoppfulla tolkning av Jesus korsfästelse och de efterlevandes och sörjandes situation skulle det kristna församlinglivet, och därmed kyrkan som institution, sannolikt inte ha kunnat etableras som den gjorde. Under det första århundradet efter hans död fanns till att börjamed stora kontroverser kring hans idéer och hans rivalitet med Petrus som kyrkans grundare. Av vissa beskylldes han för irrläror, innan hans brev slutgiltigt kom att kanoniseras som kristenhetens teologiska fundament.

Jesus öppnar Paulus ögon på vägen till Damaskus.

omöjligt att ens inleda en tolkning av dessa centrala och gåtfulla paulinska utsagor utan att dras in i en invecklad teologisk strid, där den våldsamma och tragiska historien om förhållandet mellan judar och kristna ligger i vågskålen.

Paulus skriver vidare i sitt *Romarbrev* att "Kristus är slutet på lagen så att var och en som tror kan bli rättfärdig", liksom att "jude är man inte till det yttre, och omskärelse är inte det som syns utanpå kroppen". Det var delvis med hänvisning till dessa formuleringar i *Romarbrevet* – liksom till det berömda citatet från *Galaterbrevet* som nämndes tidigare, om hur ingen längre är grek eller jude – som en allmän uppfattning gradvis växte fram under senare delen av första århundradet, att kristendomen representerade något fundamentalt annorlunda än judendomen, där det judiska förknippades med lagen och lagföljandet, och där kristenheten representera en helt ny era i mänsklighetens historia, markerat av Kristi död och uppståndelse. Detta nya förbund mellan Gud och människorna tolkades då som ett mer genuint universellt förbund, som lämnat bakom sig den partikulära och partikularistiska judendomen. Så har kristendomen traditionellt förstått sig själv, och så har den lärts ut i församlingar över världen.

Vill vi förstå kristendomen som livsform och hållning är det sedan dess till Paulus brev vi måste gå tillbaka. När den kristna kultursfären inleder sitt tredje millennium är det en fråga som dess tradition liksom tycks rikta till sig själv med förnyad styrka. I Paulus brev, liksom i Platons dialoger, möter den västerländska människan sig själv, sina grundläggande tanke- och erfarenhetsformer, sin sensibilitet, i en på samma gång embryonal och normerande gestalt. Det är åtminstone ett sätt att från ett mer övergripande plan få ett grepp om vad som nu sker, när Paulus på nytt träder in i fokus för inte bara ett historiskt och teologiskt intresse, utan också ett filosofiskt.

Men i mötet med Paulus och i tolkningen av hans budskap möter den västerländska människan också ofrivilligt sin kulturs mest ödesdigra splittring och inre annanhet, nämligen grundandet av rivaliteten mellan judiskt och kristet, och därmed den antisemitism som under det gångna seklet nådde sin fasansfulla kulmen i Auschwitz. Vill man spåra denna logik till dess begynnelse kan man gå tillbaka till den berömda formuleringen i det teologiskt mest betydelsefulla brevet, till församlingen i Rom: att människans "blir rättfärdig på grund av tro, oberoende av laggärningar". Vad betyder egentligen denna centrala paulinska tanke, som kom att bli avgörande för formulandet av kristendomens särart hos Augustinus, och som vägledde Luthers och reformationens anspråk på att återknyta till det kristna budskapets kärna? Vad betyder detta avvisande av *lagen* till förmån för *tron*, vad betyder det att man inte ska söka efter en yttre omskärelse utan efter en inre andlig omskärelse? Det är nästan

Det är egentligen först under efterkrigstiden som en ny bild av Paulus som primärt en judisk messiansk profet på allvar börjat få fäste inom segment av den kritiska exegetiska och teologiska forskningen. Man får en bra översikt över denne "nye Paulus" i Magnus Zetterholms bok *Lagen som evangelium*. En svensk forskare som spelade en viktig roll var Krister Stendahl. Men den som oftast nämns som huvudinspiratören bakom nyläsningen av Paulus är W. D. Davies som i *Paul and Rabbinic Judaism* redan 1948 protesterade mot tendensen att bryta loss Paulus från hans judiska bakgrund och situation. E. P. Sanders *Paul and Palestinian Judaism* från 1977 är en annan milstolpe. På senare tid har också judiska forskare med bakgrund i judiska studier börjat ta sig an Paulus, vilket bidrar till att framkalla den nya bilden. Dit hör Jacob Taubes aktuella bok *The Political Theology of Paul*, och även Daniel Boyarins *A Radical Jew: Paul and the Politics of Identity*, från 1994.

Vi kan nu se tydligare hur den Jesusrörelse som Paulus anslöt sig till och tog ansvar för började just som en reformrörelse inom judendomen, där den mest brännande frågan gällde i vilken mån man skulle inkludera även icke-judar. Det är denna problematik som Paulus hela tiden tvingas förhålla sig till i sina brev, och som gör det så viktigt att betona att läran inte är stängd för dem som inte är judar, utan att den även tar emot greker och romare. Gradvis genomgår dessa judiskt-hellenistiska församlingar en av-judaisering av sig själva och sitt ursprung. Efter hand sker detta också i samverkan med den romerska övermakten, som har egna skäl att undertrycka den rebelliska judiska kulturen. Ganska snart står de kristna i en öppet antagonistisk relation till just det judiska ur vilket den själv en gång upp-

stod. Och Paulus många formuleringar om skillnaden mellan lag och evangelium blir här användbara som teologiska markeringar av den principiella skillnaden mellan judiskt och kristet.

Ser man dock till texterna så står denna efter hand framvuxna antagonistiska konstruktion på lös grund. Läser man exempelvis fortsättningen på Galaterbrevets "inte längre jude eller grek..." så säger Paulus att så länge man är troende och tillhör Kristus så är man "också avkomlingar till Abraham och arvtagare enligt löftet". Brevet innehåller otaliga formuleringar som alla bekräftar att åtminstone för Paulus så är det uppenbart att den församling – den *ekklesia* – han försöker foga samman just var en vidareutveckling av den mosaiska tron, dess fullbordan, såsom den förutskickats av Israels profeter, för att inkludera också icke-judar, inte ett förkastande av judendomen som sådan. För att spetsa till det lite, och detta kan läsas som en kritik också mot Badiou's moderna filosofisk-politiska läsning: Paulus budskap handlar inte om uppenbarandet av en hittills oanad universalism i motsats till en partikularism, utan om ett frigörande av en potentiell och utlovad gemenskap utifrån ett tidigare historiskt löfte.

Men genom den snabbt eskalerande rivaliteten med den rabbiniska judendomen, först i en ohelig, sedermera i en heliggjord förening med den romerska övermakten, infogas dessa löften i en helt annan historia, nämligen om över-skridandet och undertryckandet av judarna såsom Jesumördare och ofrälsta. Den kanske starkaste samlade skildringen av den tragiska konsekvensen av detta brott har tecknats nyligen av den amerikanske historikern James Carroll, som i sin bästsäljande bok *Constantine's Sword* från 2001 visade hur kyrkan skapat och upprätthållit antisemitismen som sin skugga genom två årtusenden av mord, fördrivningar och getton, där nazisternas förintelsepolitik delvis bara fullföljde vad de kristna sedan länge i tysthet sanktionerat och i många fall själva iscensatt.

Carroll visar bland annat hur man kan följa två spår genom denna historia, ett öppet anti-judiskt som leder till pogromer redan på tvåhundratalet, dels ett augustinskt, som i judarna ser det folk som behövs för att vittna om möjligheten av evangeliets sanning, och vars potentiella omvändelse har en särskild teologisk innebörd, vilket blir ett skäl till att de som folk och individer måste skonas. Luther representerar tveklöst ett av de avgörande stegen i denna historia. Genom sin starka betoning på Paulus i allmänhet och Romarbrevet i synnerhet gör han förhållandet mellan lag, tro och nåd till kärnan i sin reformerade kristenhet. Inledningsvis finns hos den augustinske Luther också en förhoppning om att just få med sig judarna i sin reformation, men när den grusas leder det istället till en öppen och närmast förbittrad anti-judiskhet i hans senare texter.

Denna avyttring och utstötning av det judiska som den partikulära lagenlighetens religion framför kristendomen som den universella kärlekens och andens religion genomgår ständigt nya formuleringar. Bland de hegeliantskt inspirerade teologerna i Tübingen i början av artonhundratalet med Bauer i spet-

sen försökte man tolka kristendomens uppkomst i mer historiefilosofiska termer. Man läste Romarbrevet som ett vittnesbörd om ett slags fördold spekulativ logik, där kristendomen som den sant universella religionen växte fram ur den partikulära judendomen, som därmed var predestinerad att försvinna. Det kristna subjektet sågs som det sant mänskliga – inte längre grek eller jude, man eller kvinna – som hade lämnat allt partikulärt bakom sig.

Denna universaliseringslogik, med alla dess etiskt-politiska konsekvenser, är en så kraftfull diskurs, då liksom nu, att vi måste anstränga oss för att också se dess inre hot och våldsamhet. För i själva anspråket på att representera det universella så återskapar den kristna kulturen också varje gång ett avvisande av sin egen faktiska, partikulära grund och hemvist i en judisk historia. Liksom kristendomen från första stund spelats ut mot judendomen – med blodiga konsekvenser – så står en upplyst hegeliantsk universalism mot det partikulära, lokala, faktiska och excentriska som sitt nödvändiga historiska offer. Här om någonstans blir det tydligt hur Paulus brev inte bara griper in i, utan i flera avseenden begreppsligt och emotionellt faktiskt konfigurerar samtidens kanske mest kontroversiella debatt, om relationen mellan enhetskultur och mångfaldskultur. När man idag tar till orda för en kämpande universalism, och när man gör det i Paulus namn, som marxistisk ateist eller konservativ kristen, så är det viktigt att göra sig medveten om detta arv, där ett hopp om gemenskap och ett hot om våld redan från början varit oupplösligt sammanflätade.

Men vad är det till sist som gör Paulus så lockande, som öppnar hans text bortom dess dogmatiska budskap för ständigt nya generationer? När man läser Luthers kommentar till *Romarbrevet* får man dess budskap i en förstenad och reglerad form, där synden, lagen och nåden skrivs samman som frälsningsanvisning för de rättrogna. Men styrkan i Paulus tänkande ligger på en djupare nivå, i en oregerlig passionerad överdrift. I det avseendet är Žizek trots allt något viktigt på spåret i sin studie av kristenhetens "perversa kärna", även om han till sist förlorar sig också i sin programmatiska lacanianism. Men det fascinerande med Paulus är just hur han gestaltar hängivelsens logik, en förryckt subjektivitet, i smärta, hopp och glädje, som samlar en öppenhet för förvandling och en fanatism i övertygelse som till sist inte går att skilja åt. Vad vi möter i breven är på sätt och vis det revolutionäras patos i en ursprunglig gestaltning: någon som har brutit med tradition och ordning, med lagen själv – men just för att göra sig mottaglig för det lagmässigas och traditionsenligas djupaste ordning och kall.

För de teologer och präster som ska lära ut en Paulus för husbruk i en ny tid kan det vara svårt att till fullo ta till sig just hur extrem denna paulinska diskurs är, hur passionerat den talar från sin position av utsatthet, ur ett slags spricka i tiden och historien. Men vad som ger de paulinska breven deras ständigt förnyade aktualitet är till sist, tror jag, deras förmåga att fånga den apokalyptiska tidserfarenheten som existentiellt predikament. Tiden har spruckit isär, vi lever i väntan, förberedelse, hopp, inte längre bundna av gamla auktoriteter. Paulus fortsätter på något sätt att ge ord åt vad det innebär att leva i en pågående förvandling, blickande hoppfullt mot en osäker framtid, då det förflutnas förutsägelse ska slå in.

I andra *Korintierbrevet* skriver han: "jag bryter ner tankebyggnader och allt som trotsigt reser sig mot kunskapen om Gud". Kanske kunde man kalla Paulus en tidig dekonstruktör, *avant la lettre*, men i så fall i vad vi idag kan känna igen som också en specifikt judisk tradition av traditionskritik. Hans brev förmedlar en hållning som vi faktiskt inte finner i den grekiska traditionen, nämligen en vilja att attackera den egna traditionen, just för att denna tradition ska bli levande på nytt.

Bortom alla orimliga trossatser och historiskt förbrukad mytologi, är också det ett skäl till varför de fortsätter att tala till en ny tid, för vilken hoppet om en på samma gång ny och utlovad mänsklig-het kvarstår.

Här om någonstans
blir det tydligt hur
Paulus brev inte
bara griper in i,
utan i flera avseenden
begreppsligt
och emotionellt
faktiskt konfigurerar
samtidens kanske
mest kontroversiella
debatt, om
relationen mellan
enhetskultur och
mångfaldskultur.

Konst

Döden försedd

Den brittiske konstnären Glenn Brown har gjort det till sitt kännetecken att imitera abstrakt måleri. Med sin tekniska perfektion vänder han på modernismens tanke om att synliggöra tillkomstprocessen.

Av Tancredi Valeri

Att klara sig utan sanning

54 Per Bauhn funderar över sanningsbegreppet

Grundlöst nyspråk

55 Lars Melin är skeptisk till ordet "värdegrund"

Religionshyckleri

56 Anna Ekström frågar sig varför religioner behandlas olika i mediebevakningen

Jaget som vara

57 Isabelle Ståhl begrundar tanken om det medvetna jagets död

Varning för livet

58 Tanja Bergkvist tycker att grundskolan borde sluta att skrämra sina elever

Notiser

58 Danmark, South Park och rapport från landsbygden

DÅ JAG PÅ INTERNET för första gången stötte på en av Glenn Browns målningar, *The Marquess of Breadalbane*, greps jag omedelbart av en lust att se den i verkligheten, *in the flesh*. Bilden, som ingår i en serie variationer på Frank Auerbachs *Portrait of JYM*, var fränstötande och fascinerande, men framförallt tekniskt obegriplig. Det var omöjligt att förstå hur den kunde ta materiell form. Uppenbarligen var det lätt bakåtlutade, smärtfyllda (extatiska?) ansiktet uppbyggt av några grova penseldrag i bruna nyanser, men ut mot konturerna upplöstes det mjukt mot en avlägsen klarblå himmel, som ett suddigt fotografi, utan några skönjbara spår efter penseln, som om anhopningen av penseldrag formade ett tredimensionellt objekt, omgiven av oren atmosfär eller grumlig vätska, eller sedd genom en tjock lins, som en lupp.

En väsentlig beståndsdel i den njutning målningar bjuder består i sättet på vilket de själva döljer eller visar upp sin tillkomstprocess. Det chockartade i det första fysiska mötet med Browns verk kommer sig av att den tekniska gåtan, vars lösning de lockar en att söka, inte finns. Han har gillrat en fälla. Den "omöjliga" ytan jag hade sett i reproduktionen visade sig vara en med stor målerisk skicklighet framkallad illusion. Det är bara då Browns målningar ses *reproducerade* som ytan skenbart materialiseras som ett lika förföriskt som omöjligt objekt. Relationen mellan reproduktion och original inverteras: istället för att reproduktionen är en gengångare som berövar originalen dess substans, blir originalets kroppsliga densitet en fiktion som skapas av reproduktionen.

BROWN Började sin karriär med en serie bilder i vilka han pedantiskt kopierade fotografier av detaljer ur målningar ur modernismens kanon, av Auerbach, Appel och de

Kooning. För dessa och andra modernister var den vilda penselföringen ett spontant uttryck för konstnärens subjektivitet, och det varfärgens materiella närvaro på dukens tvådimensionella yta som skulle framhävas. Browns subversiva strategi är att simulera det expressionistiska måleriets råa omedelbarhet och fäktande gestik genom en process som totalt negerar den, där målningen minutiöst och kontrollerat byggs upp av extremt små, platta penseldrag, och vars slutresultat, efter att ha täckts med en blank färg, är en fullständigt glatt yta som till den grad maskerar sin materiella natur att det närmast blir omöjligt att skilja den från ett färgfotografi. Brown utplånar spåren efter verkets tillkomst med samma noggrannhet som yrkesmördaren undviker att lämna sina fingeravtryck på brottsplatsen. Det är en *trompe l'œil* av abstrakt måleri, som simulerar färgens materialitet på en yta som förnekar den. Ett metamåleri, som inte refererar till sig självt som måleri genom att öppett uppvisa sin egen natur, utan genom att lekfullt dölja den.

I DET KLASSISKA, representerande måleriet utgör ytans osynlighet förutsättningen för objektets virtuella existens i en rymd bortom bildytan. Modernismens "revolutionära" gest bestod i att vända upp och ner på den klassiska hierarkin mellan material och representation, att låta den senare underordnas under det förras autonoma logik. Brown ifrågasätter möjligheten av måleriets rening som konstart genom abstraktionens "frigörelse" av materialet. "Det är en svår och kanske meningslös uppgift att försöka finna en verkligt abstrakt målare, en som inte gör någon referens till den verkliga världen. Om det var det som målaren ville så är han antagligen offer för en illusion och om inte, saknar han en publik som skulle kunna se på verket utan att referera

med clownnäsa

till världen som omger dem." Figurationens spöke går aldrig att driva ut. Men om måleriet aldrig kan vara abstrakt, representerar det heller aldrig naturen. "Jag tror dock inte att Rembrandts grova impastomålningar verkligen försöker att se hudlika ut. Det ser mer ut som ett tjockt vaxlager än som hud. [...] Soutine går längre med det här, så hans oxsidor gör inget försök till att se ut eller kännas som kött. Han målar färg som liknar kött, men sinnessjukt, trasigt, utochinvänt pigmentkött. Ännu en gång var det frågan om penseldrag och så börjar jag prata om kött; båda är så sammanbundna att jag inte kansärskiljadem." Just när det verkar som att måleriet handlar om färg, handlar det i själva verket om kött och tvärtom. Den perversa, destabiliserande lusten i Browns konst tycks ligga i denna ständiga glidning och aldrig bemästrade dubbelhet, färgens förmåga att ständigt vara något annat än vad det är, att kasta om verkets grundläggande motsättningar: materialitet och virtualitet, yta och rymd, kött och ande, naturligt och artificiellt, original och reproduktion.

VID MITTEN AV 90-TALET börjar Brown ut-sätta utvalda verk ur västerlandets klassiska och moderna kanon för en sorts målerisk parasitism eller kannibalism, en process i vilken ursprungsbilden passerar genom flera skikt av reproduktion: en modell har tolkats av en konstnär i den i sig redan högst artificiella, slutna ateljémiljön. Målningen fotograferas, fotografiet trycks i en konstbok, reproduktionen skannas in av Brown, som sedan manipulerar den och experimenterar

med den med hjälp av Photoshop, och slutligen projicerar upp den på en duk. Under arbetet på duken använder han sig av den gam-

randet" utsatts originalet för ytterligare lekfullt grymma deformationer. Processen föder fram bisarra och patosfyllda, giftigt färgade gestalter, ofullständigt formade eller redan i upplösning, ofta svävande i något slags vätska, fostervatten eller formalin.

Det upphöjdas förnedring och undergångens mirakulösa inversion och omvandling till transcendens tillhör från början oljemåleriets motivkrets i form av kristna martyrbilder och offermotiv. Brown är väl medveten om att mediets historia är ouppslösligt sammanvävt med köttets teologi, och han markerar detta här och där i titlarna (*Jesus; the Living Dead*) eller med attribut ur den katolska ikonografin. Verken som Brown utgår ifrån måste skändas för att deras sakrosankta karaktär ska fullbordas. Dukarnas storslagna format och motivens isolering ger dem en sorts tragisk monumentalitet, en dödens högtidlighet försedd med clownnäsa.

MÅLERIETS HISTORIA utvecklar sig i spelet mellan seendet och beröring. Vi uppsöker konstverkens kroppsliga närvaro, för att pröva dem som den tvivlande Tomas prövar Kristi stigmata. Består reproduktionens brist kanske i att den aldrig kan fänga just det hos ytan som inte restlöst uppgår i synligheten, utan endast öppnar sig för en beröring? Det är i alla fall begäret efter denna beröring som Browns måleri ständigt framkallar och vars uppfyllelse det samtidigt undanhåller. Överallt i förra sommarens retrospektiva Glenn Brown-utställning vid Fondazione Sandretto Re di Rebaudengo i Torino hängde det stora skyltar som påminner om att "Det är strängt förbjudet

malmästerliga tekniken med en monokrom undermålning som täcks med tunna färgslager – så kallad skiktning, som traditionellt utnyttjas inom oljemåleriet för uppnå komplexa optiska effekter, speciellt i härmandet av den mänskliga hudens delvis genomskinliga karaktär. I denna sista etapp av "kopie-

att beröra konstverken” och ”Förbjudet att träda över den svarta linjen”.

UTGÅNGSPUNKTEN FÖR BROWNS målningar är egentligen aldrig verk av andra konstnärer, utan reproduktioner av dessa. Det fruktbara ligger för honom nämligen just i reproduktionens avvikelse från originalet, i det glapp, den negativa dimension som gör den till ett förfall i förhållande originalets ursprungliga sanning.

Därför odlar Brown en pervers fascination för reproduktioner av särskilt bristfällig kvalitet, en sorts gengångare vars spöklikt urblekta, höstligt brunaktiga färger och knappt uppfattbara förvrängningar han i verk som *Dalí-Christ* (after 'Soft Construction with Boiled Beans: Premonition of Civil War' 1936 by Salvador Dalí) med största möjliga trohet ansträngt sig för att reproducera. "Det är alltid den lite sorgliga reproduktionen som stimulerar min fantasi, inte den verkliga målningen." Denna reproduktionens "sorglighet", dess melankoli, blir bäraren av en ogripbar känsla av förlust, som om verket hemsöktes av någonting dött, en frånvaro som är äldre än originalets kroppsliga närvaro.

Men det är just denna död som samtidigt utgör förutsättningen för det mirakulösa återupplivande och den monstruösa förvandling som Brown med en sorts besatthet om och om igen iscensätter. "Den del jag tar från dem är den döda biten, och jag återupplivar den till något helt annorlunda." Man inser att det för Brown inte handlar om ett "återupplivande" av måleriet efter att det ännu en gång högtidligt dödförklarats. Måleriet dör aldrig och återuppväcks aldrig heller: det är från början redan dött och redan återuppståndet.

Måleriets "död", liksom dess "återuppståndelse", bör ses mindre som etapper i dess historia än som element i dess "struktur", och detta är kanske grunden till att måleriet aldrig kan upphöra att upprepa och dramatisera gesen av ett återuppväckande av det som är dött. Själva dess sätt att existera är sedan dess begynnelse – och förblir – "fantomatisk". ❀

Filosofi

Ingen klarar sig utan sanning

Var och en har sin sanning, brukar det heta. Per Bauhn tvivlar på detta.

Av Per Bauhn

"SANNINGEN FINNS där ute", brukade det heta i *Arkiv X* – en tv-serie som frestade det rimligas gränser med sina konspirationsteorier och spekulationer om utomjordingar. Men kanske *Arkiv X* är en bra sammanfattning av den postmoderna eran. Å ena sidan är det populärt att misstro vetenskapens sanningsanspråk. Å andra sidan är det också populärt att tro på sanningen i helande kristaller, tarotkort och astrologi, för att inte tala om religionerna och deras mirakelberättelser. Skepticism och godtrogenhet i en osalig blandning, således.

Bakom denna postmoderna kunskapssyn döljer sig en *perspektivistisk* syn på sanning. Perspektivismen har två delar. Dels förnekar den möjligheten av en objektiv sanning, oberoende av någons perspektiv. Dels hävdar den möjligheten av många sinsemellan oförenliga subjektiva sanningar – det som är sant utifrån ditt perspektiv behöver inte vara sant utifrån mitt perspektiv, och vice versa.

Båda dessa positioner är emellertid felaktiga, och de är felaktiga av samma orsak, nämligen att man förväxlar sanning med det som *tros* vara sanning. Skillnaden mellan tro och sanning har alla upplevt som någon gång kommit på sig själva med att ha fel.

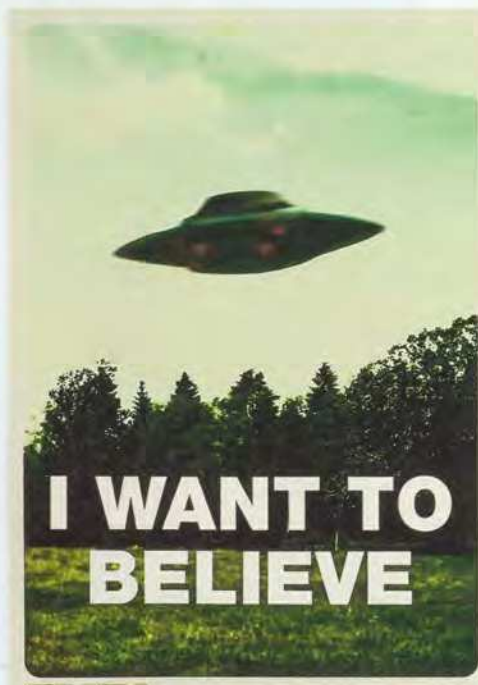
Någon frågar mig om det finns en korvkiosk i närheten. Ja, säger jag, det ligger en korvkiosk mitt emot järnvägsstationen. Jag *tror*

nämligen att så är fallet. Men det visar sig att det inte finns någon korvkiosk mitt emot stationen. Jag tvingas dra slutsatsen att jag hade fel – det var inte *sant* att det låg en korvkiosk där.

Det är inte så att påståendet "det ligger en korvkiosk mitt emot järnvägsstationen" blev falskt först när jag insåg att det var falskt. Det var falskt även när jag trodde att det var sant, helt enkelt där-

för att det inte fanns någon kiosk där, oberoende av vad jag trodde om saken. Alltså kan man inte heller säga, att påståendet var sant för mig då, men inte sant för mig nu. Påståendet var aldrig sant, men då *trorde* jag att det var sant, och nu tror jag det inte längre. Sanningshalten i påståendet beror på verklighetens beskaffenhet, inte på vad jag tror om verkligheten.

Ett närbesläktat misstag är att man förväxlar frågor om verkligheten – *ontologiska* frågor – med frågor om vad vi kan veta om denna verklighet och hur vi kan få kunskap om den – *epistemologiska* frågor. De som kri-

tiserar möjligheten av objektiva sanningar pekar ofta på sådana omständigheter som att människor är djupt oeniga om vad som är sant, eller att sanningen förefaller vara omöjlig att nå. Men att vi (ibland) inte kan veta sanningen, är ju inte samma sak som att den inte finns.

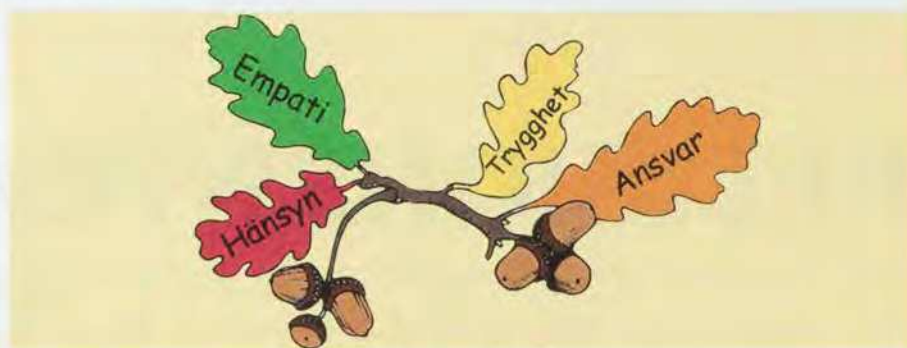
Vi lär aldrig få veta om det var mer än 15 grader varmt i Rom den dag då Julius Caesar mördades – alltså den 15 mars år 44 före Kristi födelse. Men fortfarande gäller att det antingen är sant eller inte sant att så var fallet. Vissa vill här kanske invända, att det beror på vilken temperaturskala vi använder oss av, och vilken tideräkning som vi håller oss med. (Vi räknar grader i Celsius, och vi håller oss med en kristen tideräkning, men detta är ju i grunden godtyckliga måtenheter.) Invändningen vilar emellertid på ett missförstånd.

Vi kan givetvis byta termometer och tideräkning, men det förändrar inte sakinnehållet i det vi undersöker. Vi frågar fortfarande efter en viss grad av värme (som svarar mot det vi brukar kalla 15 grader Celsius) vid en viss tidpunkt (som svarar mot det vi brukar kalla den 15 mars år 44 före Kristi födelse). Att byta namn på beskrivningar av verkligheten förändrar inte verkligheten i sig, lika lite som påståendet "Detta är en stol" får ett annat sanningvärde bara för att vi översätter det till "This is a chair" eller "Questa è una sedia".

Ett annat vanligt misstag är att man förväxlar både ontologiska och epistemologiska frågor med kunskapsvetenskapliga frågor. Frågor om vad som är sant och vilka skäl det finns att tro att något är sant, tolkas alltså som frågor om vilka sociala eller ideologiska faktorer som får någon att tro att något är sant. En vanlig form av samhällskritik (från Marx till Foucault) handlar till exempel om att sanning är vad makthavarna vill kalla sanning. Kritikerna menar sig kunna "demonstrera" maktens sanningsanspråk, genom att visa att synen på arbetare, kvinnor, etniska minoriteter, fattiga och mentalsjuka i själva verket bara speglar de makthavandes intressen. Detta låter som en plädering för relativism, och tolkas ofta så av samhällskritikerna själva – sanning är bara vad tongivande intressen kallar sanning. Men om så vore fallet, så skulle själva samhällskritiken inte heller vara mer än en partsinlaga. I själva verket menar ju kritikerna något mer, nämligen att makthavarnas perspektiv är falskt, medan deras eget perspektiv kommer närmare en sann bild av verkligheten.

Sanningsbegreppet visar sig helt enkelt vara omistligt för envar som vill säga något av vikt om verkligheten. Inte ens postmodernisterna lär komma undan här. ✨

Språk

Grundlöst nyspråk

Tidigare lärde man sig "veta hut", idag har vi en "värdegrund". Lars Melin är inte imponerad av utvecklingen.

Av Lars Melin

MORAL ÄR ETT aja-bajaord. Etik är ett konsultord. Folkvett, veta hut och dygd är gamla nattståndna ord som ingen använder längre. På 1990-talet kom det nya ordet etikämoral som svaret på en härva av skandaler.

Man kan tycka att vi borde nöja oss med detta. Men vi har också fått ordet värdegrund. Från början var det bara skolan som hade en värdegrund, men nu gjuter varenda liten struntorganisation sin egen grund. Men varför behövs ett nytt ord? I den pinfärska Svenska ordbok (Norstedts) får vi veta att värdegrund betyder "ett system av etiska principer som bildar underlag för handlande". Det verkar inte så nytt.

Själva idén med en grund är att den ska ligga fast som armerad betong och inte kunna ifrågasättas. Men de gamla orden har ju ifrågasatts i alla fall. De är befleckade med du-skall- och du-skall-icke-krav som inte känns helt bekväma för alla. Så det behövdes ett nytt ord utan obehagliga belastningar men med ett attraktivt innehåll och framför allt med mycket välarmerad betong kring innehållet.

Men det är något semantiskt skumt med ordet. Medan grund är något mycket fast är värde något mycket rörligt. Värde definieras i samma ordbok som "grad av nytthet eller tendens till efterfrågan". På vår fasta värdegrund skulle alltså demokratiskt synsätt en viss dag kunna vara kursvinnare. Dagen därpå kan det mycket väl bli en svart måndag för demokratiskt synsätt.

De flesta civilisationer bygger inte sin moralkodex på betong utan på antingen Gud eller Traditionen ("så har vi alltid gjort") – ofta på både och. Men sådant känns nog inte riktigt mitt i prick för dagens etablissemang. Tvärtom: värdegrunden är nyskapad och den är skapad av en ny tids människor. Värdegrunden etableras alltid uppifrån styrelserummet, men det är kravet på politisk korrekthet som ska upprätthålla ordningen.

Själv har jag inga större problem med till exempel kravet på alla människors lika värde. Men om någon skulle komma och fråga mig varför just det är en del av värdegrunden känns det konstigt att hänvisa till styrelsen. Det är som ett erkännande av att människorna i styrelserummet är värda mer än andra.

Jag skulle snart komma i argumentnöd om jag var hänvisad enbart till styrelsen och betongen. Alla människors lika värde är ju kontraintuitivt eftersom alla människor alltid värderar andra människor olika. Redan i sandlådan värderas den populära Pelle högre än mobbade Micke. Trängd mot väggen skulle jag behöva modifiera det till att vår värdegrund innebär att alla människor i princip har lika värde. Det är lite mer tøjbart än armerad betong. Gud och Traditionen kunde bättre.

Så, handen på hjärnan alla rättänkande människor! Är det inte fråga om en värdegarnering snarare än en värdegrund? ✨

RELIGIONSHYCKLERIET

Varför behandlas religioner olika i mediabevakningen? Debattörer och krönikörer tenderar att i vissa fall sätta likhetstecken mellan religionen i stort och enskilda företrädares destruktiva beteenden. Medan man i andra fall varnar för just denna sorts kopplingar.

Av Anna Ekström

NYHETEN ATT EN liten yemenitisk flicka förblött sedan hon gifts bort med en vuxen man följdes av en strid ström av rapporter om liknande händelser i den muslimska världen. Det dröjde inte länge förrän den ena skribenten efter den andra passade på att – i respektabel svensk press – systematiskt angripa islam. Nedanstående citat är bara droppar i ett hav av generalisering och demonisering.

Göran Greider gick i *Metro* till frontangrepp mot islam som oförenlig med ett progressivt samhälle: "Men så har vi hela den andra sidan: Denna totala oförmåga att hantera den moderna världen. I synen på homosexuella, eller i avbildningsförbudet visar islam sin fruktansvärda och reaktionära uppsyn."

I *Göteborgs-Posten* skrädde Abraham Staifo inte orden i sitt fördömande av att flickor omskärs och gifts bort med vuxna män: "I den väg av avslöjanden som nu rullar över jorden finns islams mörkaste, mest ondskefulla anlete. Då menar jag inte bara de turbanförsedda förbrytarna med ena handen på koranen och den andra innanför byxorna."

Han hyllade Ayaan Hirsi Ali och andra kvinnor som vittnat om övergrepp i Guds namn: "[o]ndsken har skyddats medan barnen har offrats [...]. Men förruttnelsens

stank letar sig alltid ut till slut. Och det är en unken historia som vädras ut nu när modiga människor i många tusental kliver fram och berättar vad de utsatts för."

Likt en kolonialherre raljerade Staifo över att muslimer kan låta sin tro genomsyra hela tillvaron, ett förhållningssätt till livet som det kulturevolutionärt överlägsna "vi"-kollektivet naturligtvis har svårt att sätta sig in i: "Islam har någonstans runt 1,2 miljarder anhängare och har i många samhällen ett väldigt stort inflytande. Något som i svensk kontext kan verka svårt att förstå."

PROFESSORN I ETIK Sten Philipson såg sig nödgad att gräva ner sig i idéhistoriens djupare lager. I en debattartikel publicerad av *Svenska Dagbladet* förklarade han nutida övergrepp med förislamiskt tankegods, samt med det faktum att religionsstiftaren Muhammed tog sig barnbruden Aisha.

I resonemanget saknas förankring i en mångfacetterad intellektuell diskussion som förts i den muslimska världen efter Muhammeds tid.

"Inte förrän man sätter in pedofilskandaler och tvångsäktenskap i detta sammanhang kan man få en debatt om det som verkligen måste ifrågasättas: islams traditionel-

la syn på sexualiteten", löd Philipsons kategoriska slutsats.

Den bekännande muslimen Marcus Birro agiterade i *Dagens Nyheter* för uppror ifrån: "Vi som tror på Gud som en förlåtande bror eller syster i livets slagregn måste ta ton mot förtrycket, förtvivlan och terrorn i den muslimska världen. Vi måste enhälligt, konsekvent och utan ett enda förbehåll fördöma den systematiska terror som talibaner och andra inom islam utövat i vår tros namn. [...] Elden brinner nu. Islam riskerar att brinna ner. Ibland hoppas jag nästan på det. [...] Det här är vägs ände för min tro inom islam om inte muslimer på allvar inser att Guden vi tror på faktiskt satt här hos oss på den här jorden 2010 och att vi måste se på vår omvärld och oss själva på ett helt grundläggande nytt sätt."

MEDAN BIRRO UTTRYCKTE innerlig sorg, önskade *Expressens* Ann-Charlotte Marteus att läggorna verkligen skulle förtära islam. Under den apokalyptiska rubriken "Mot undergången" beskrev hon hederskulturen och en förnedrande kvinnosyn som ett allmänmuslimskt fenomen: "Efter alla skandaler sviktar förtroendet för islam i Europa. Huvudsakligen är det befriande, inte minst med tanke på religionens patriarka-

AXESS

Start Magasin TV Axess P

Du följer väl Sveriges

vassaste kultur- och samhällsblogg?

www.axess.se/blog

la syn på kvinnor och sexualmoral." Hon påminde visserligen om religionens goda sidor och tänkte sig att ett kvinnligt prästerskap skulle kunna råda bot på eländet, men det visade sig att hon inte trodde på vad hon själv skrivit. Ett Armageddon för den samlade muslimska ledningen, och därmed – får man förmoda – för religionen, förblev till syvende och sist hennes enda hopp: "Hatet mot judar, romer och andra minoriteter i Europa påminner om att vår kontinent är grym. Alla goda krafter behövs och en reformerad islam skulle kunna vara en sådan kraft. Men [...] kvinnor lär inte få bli imamer. Islam kommer fortsätta att vara en korrupt manshierarki.

Mot den bakgrunden är det bara att hoppas på en klerikal Apocalypse Now."

SOM LÄSAREN SÄKERT räknat ut är citaten förvanskade. Men bara en aning. Katolska kyrkan är utbytt mot islam, Bibeln mot Koranen, svartrockar mot turbaner, präster mot imamer och talibaner, celibat mot tvångsäktenskap, förbudet mot preventivmedel mot avbildningsförbudet och hatet mot muslimer mot hatet mot judar. Och alltsammans handlar naturligtvis egentligen om pedofilibrott inom kyrkan.

De katolska och muslimska samfundet existerar under sinsemellan liknande förutsättningar i Sverige. Här bor ungefär 150 000 katoliker och troligen något flera muslimer. Kring 80 procent av katolikerna har invandrarbakgrund, en med den muslimska menigheten jämförbar andel.

Ändå ter sig texterna omöjliga i sina omskrivna versioner, i synnerhet i form av artiklar i nämnda publikationer. Göran Greider skulle troligen inte ha blivit långlivad, åtminstone inte som skribent inom sin ideologiska färd. Liksom Irshad Manji och andra reformsinnade muslimer skulle Marcus Birro sannolikt ha hänats som lakej åt främlingsfientliga krafter.

Katolska kyrkan får – den skall – utsättas för mediekritik. Även billig och osaklig sådan måste tolereras. Och blasfemi är ett nödvändigt försvarsvapen mot gudars och människors hybris. Dock borde man kunna begära konsekvens i såväl den mediala klokskapen som i dess dumhet; en sant demokratisk likabehandling av religiösa och sekulära trossamfund med tillhörande heligheter.

Så fungerar det inte. Varför? "Hyckleri" är det första ord som kommer för mig, men det är förbehållet porträtteringen av företrädarna för min födelse religion. Samma uttryck kan väl inte beskriva det svenska konsensusetablissemang som, enligt sin egen spegels utsago, är enastående anständigt – eller? ✱

Filosofi

Jaget som vara

Den tyske filosofen Thomas Metzinger hävdar att jaget är en illusion. Kanske kan insikten om jaget som ett snävt urval av impulser vara till större nytta än självhjälpsböcker.

Av Isabelle Ståhl

JAG KÄNNER MÅNGA kvinnor som skäms mest hela tiden. De skäms när deras kroppar inte lyder och när de inte har fullständig kontroll över vilken version av sig själva som de förmedlar till omvärlden. Medan män, i föreläsningssalar och i politiska debatter, gärna uttrycker sig även om de inte är fanatiskt pålästa och medvetna om vilken bild av dem som kommer att förmedlas.

Förr brukade jag skämmas lite när jag tackade ja till att vara med i ett panelsamtal eller en tv-debatt. Tanken på att mitt sköra jag skulle slungas ut till receptorer utan någon skyddande kapsel kändes svindlande. Numera tänker jag att det kanske inte gör så mycket.

Jaget är en illusion, menar filosofen Thomas Metzinger i sin bok *The Ego Tunnel – The Science of the Mind and the Myth of the Self*. Hjärnan aktiverar och upprätthåller jaget som ett sätt att processa omvärlden, ett snävt urval av impulser utifrån. Att vi inte inser att modellen är en modell utan misstar den för det personliga jag till vilket hela vår identitet är kopplad är evolutionens fel och inget vi kan hjälpa, menar han. Vi ser inte jagmodellen och kan inte se den av det enkla skälet att vi använder den för att se med. Den är kroppens perspektiv på omvärlden.

Kanske kan Metzingers jagtunnel utgöra ett hot för miljardindustrin med självhjälpsböcker som handlar om att få kontroll över vem man är. Den populära författaren Mia Törnblom skriver om taktiker för att bli ett enhetligt, genomtänkt, kontrollerat jag som man utan att skämmas för kan distribuera till omvärlden. Metzinger skulle kanske tycka att det inte är någon idé att ens försöka. Jaget är ju inget annat än elektrokemiska system som godtroget förväxlar innehållet i vår egentillverkade jagmodell med någon sorts autentisk och stabil identitet.

Vuxenblivande handlar mycket om krav på jagblivande. Ibland när jag var yngre och tittade mig i spegeln kunde en stark överklichetskänsla ta andan ur mig, det var som att bli överkörd av ett tåg: en person stod där, någon som omvärlden förväntade sig skulle förväntas göra anpråk på att vara en sammanhållen enhet, ett representativt varumärke, ett jag. Jag upplevde mig snarare som ett konturlöst oregelbundet vara som kände, tänkte och upplevde tillvaron olika från dag till dag. Metzingers teori kanske skulle kunna sänka förväntningarna på att vi ska vara sammanhållna jag som får skäll om vi gör något som inte hänger ihop med den av omvärlden definierade enhetliga jagbilden – "det där är väl inte din stil", "det där är väl inte du" och så vidare.

MÄNNISKAN HAR alltid försökt fly från subjektivitetens kval och lidanden. För tusentals år sedan kallade man de impulser och infall som dök upp i hjärnan för order från gudarna och inget som man själv kunde stå ansvarig för. Oraklen uppfanns när den här idén dog ut eftersom människor behövde någon som utgjorde bestämmande överjag åt dem, läser jag i boken *Märk världen* av filosofen Tor Nørretranders. Med *Nya Testamentet* lanserades istället tanken på att allt var upp till individen, att man kunde synda även i tanken. Därför blev kroppen tvungen att dualistiskt kontrolleras hårt och medvetet av sinnet för att inte själen skulle straffas på räknens dag. Den förlegade tanken lever kvar idag, även om den kristna himlen har bytts ut mot ett diffust självförverkligande.

Kanske kan tanken om det medvetna jagets död vara en väg till försoning med den kontrollbrist vi upplever när våra påhittade jag känner, tänker och handlar på ett sätt som vi inte har planerat. ✱

Varning för livet

Under min tid i grundskolan på 80-talet fick vi lära oss att cancer var farligt och fanns i allt från rostad bröd till stekt kött och apelsinskal, att salt var farligt (för blodtrycket), att man kunde bli förlamad om man råkade ut för en bilolycka och bröt ryggraden, och skolan såg till att vi redan i tredje klass verkligen insåg allvaret med bilolyckor genom att bjuda in en rullstolsbunden man som råkat ut för just detta.

Vilken makt har en 9-åring att påverka sina föräldrars körvanor?

När vi gick i andra klass bjöd man in en blind man som berättade om sitt livs olycka, och vi fick ge honom föremål att röra vid som han skulle känna igen och därefter skulle vi binda något för ögonen för att själva uppleva hur det skulle kännas att vara blind.

Blindheten hade utvecklats successivt genom en sjukdom jag inte minns namnet på, och vi frågade läraren om också vi kunde få den sjukdomen, och det kunde vi givetvis – det kan man aldrig veta, löd svaret.

Sedan var det kärnkraft, krig, seldöd och annat elände som vi absolut skulle känna till och inte bara känna till utan också själva känna ett ansvar för och helst må lika dåligt över som läraren gjorde. Det var på ett sådant sätt allt detta förmedlades.

VAD VAR EGENTLIGEN SYFTET MED allt det här? Att lära ut empati och förståelse för andras situation kan ha varit ett syfte, men frågan är om man verkligen uppnådde detta – eller om man ovetandes lade grunden till en oro hos barnen, en rädsla och ångslan över att själva kunna drabbas av allt detta, att framtiden är oviss och farlig.

Bara ett fåtal barn upplevde efteråt känslor av tacksamhet över att detta inte hänt just dem, flertalet av oss började istället fråga ut föräldrar och lärare efter fler detaljer i sökandet efter en lugnande garanti att det där aldrig skulle hända just oss.

Ville man lära oss barn att ta ansvar och inte skräpa ner i naturen kan jag förstå, men finns det inget mer konstruktivt sätt att uppnå detta än att matas med katastrofbilder från världens alla hörn, i den åldern?

Maktlöshet måste ha varit den dominerande känslan som följde av denna pedagogiska metod.

Vi skulle också alltid ha inneskorna på, inte för att hålla fötterna varma, utan för att skolan skulle kunna börja brinna och då måste man ha inneskorna på inför den uppställning vi lärt oss på brandövningarna.

Jag undrar idag hur vi barn kan tänkas ha associerat, medvetet eller omedvetet, varje gång vi tog på och av oss inneskorna – tänkte vi på att skolan skulle kunna börja brinna, varje dag? Och är det rimligt att behöva oroa sig för det på daglig basis i den åldern?

Jag hoppas att åtminstone skolan numera avslutat de projekt som lägger grunden för generaliserat ångestsyndrom hos den uppväxande generationen. ✿

Tanja Bergkvist är fil-
dr i matematik.

"Vad eld kan göra."

I korthet

Danskar tar strid för yttrandefriheten

Det danska Tryckefrihedsselskabet bildades 2004 i protest mot PEN:s politik, som man menade endast bevakade problem som drabbade vänsterns skribenter. Man menade att tiden var mogen att utmana alla de hot som vuxit sig starka sedan fatwan mot Salman Rushdie 1989.

Tryckefrihedsselskabet arbetar för ett upphävande av den danska brottsbalkens två paragrafer om kränkning: dels paragraf 140, den så kallade blasfemiparagrafen, som förbjuder kränkning av religiös tro, dels paragraf 266b, den så kallade rasismparagrafen, som förbjuder uttalanden som kan uppfattas som hånfulla eller nedvärderande mot bakgrund av ras, hudfärg, nationell eller etnisk bakgrund, tro eller sexuell orientering. Man menar, att om man kan straffa yttranden med hänvisning till att bestämda befolkningsgrupper känner sig kränkta, finns det egentligen ingen anledning på vad för slags uttalanden som inte kan göras straffbara, eftersom känslor per definition är subjektiva, och om man gör subjektiva känslor straffbara riskerar man att sluta i laglöshet och en "dramatiskt amputerad yttrandefrihet".

Så sent som i januari i år bildades den tredje organisationen, Fri Debat, till försvar av yttrande- och tryckfriheten. Skälet kan tyckas svårt att få syn på, men initiativtagarna själva motiverar det med att varken PEN eller Tryckefrihedsselskabet varit villiga att försvara människor med annan politisk agenda än den egna.

Ändå vill man varken se sig som motståndare eller opponenter till de två andra.

I sitt manifest säger de att samtidigt som religiösa fundamentalister hotar friheten, slår samhället tillbaka med "ett slags drakonisk terrorlagstiftning" som "medför begränsningar i yttrandefriheten". Den kanske viktigaste punkten i Fri Debats manifest är att "försvaret av yttrandefriheten aldrig får offras för eller kapas av politiska eller ideologiska hänsyn".

Man menar dessutom att yttrande- och tryckfriheten är en universell rättighet, och att man som dansk medborgare har en plikt att stödja människor runtom i världen som verkar i samma anda.

Likhet inför lagen är en annan viktig punkt i manifestet, och den kan sägas gripa direkt in i den debatt som nu förs, där olika religiösa och politiska krafter argumenterar för att införa delar av den muslimska sharia-lagstiftningen, där man så uppenbart ger män och kvinnor olika juridiska rättigheter.

Thomas Nydahl

Bleep i frihetens land

Det amerikanska censurljudet, utskrivet bleep, har fått lexikal status. Förvånansvärt många ord kan bytas ut mot ett litet pip utan att betydelsen går förlorad.

"Bleeps Be Upon Him, the genius of South Park's censored Mohammad episodes". Så kommenterade *Slate Magazine* bolaget Comedy Centrals beslut att inte ens låta tittarna lyssna till profetens namn (vanligen följt av Peace Be Upon Him). "Holy bleep", löd rubriken i *Entertainment Weekly*. Tack vare Matt Stone och Trey Parker, seriens upphovsmän, förekommer *Bleep* nu även som egennamn, med stort B som i Björn. Ingen frilansinkvisitor kan längre känna sig säker inför pipet, inte heller inför den egentliga innebörden av tecknade nallar eller svarta censurskyltar.

Den sortens uppfinningsrikedom som bara

det totalitära förtryckets nöd kan föda finns således ibland oss – nja, inte riktigt, men åtminstone ibland medborgarna i *the land of the*

free and the home of the brave.

Männen bakom hemsidan *revolutionmuslim.com* behöver dock inte beslöja sig ens med en antydning till ett pip. Med konstitutionens första tillägg som sköld påstår de med bland andra Osama bin Ladin att det i princip är obligatoriskt att avrätta alla som förolämpar Budbäraren. Men de avser inte att hetsa; de för "dialog". (Och nej, Markus Larsson på *Aftonbladet*, de är inte hotade av ockupationsmakten USA; de verkar fritt i sin hemstad New York.)

Som *Daily Show*-värden Jon Stewart och hans kör så stämningsfullt sjöng för dem som nyttjar yttrandefriheten till att tysta andra: *Go bleep yourselves now!*

Anna Ekström

”Året 1969 präglades av ett slags förkastande av kunskap. Jag erinrar mig att jag vid ett tillfälle släpades in i en stor föreläsningssal för att förklara mig. 'Vad har du som vi inte har', frågade någon mig. 'Jag har läst fler böcker än ni', svarade jag.

Paul Ricoeur

i intervjuboken *La Critique et la Conviction* (1995).

Då stadsplaner utgick från stjärnbilder

Vikbolandet, vecka 17. Den här notisen på temat stad och land är snart pappersmull och vätebindningar på nytt. Ute faller kvällen; jag väntar på ett mejl eller mobilsamtal och reser mig ibland och slår i böcker. Varje babylonisk stadsplan utgick från en stjärnbild. Man tog arbetet för vad det var och upprepade, tänker jag mig, utan större åthävor skapelseprocessen. Det tryckimpregnerade virket har pekats snett upp genom hästransporten. Byggmax hade inte rätt profil på sina tak. På båt färden tillbaka sov Odysseus. Jag svänger av i rondellen vid Söderleden. En sista Statoilmack, sedan flygfältet och åkerlapparna. Vilken är min plats i världen?

Virginia Woolf beskrev träffande strosandet på Londons gator. ("Tidpunkten skall vara kvällen och årstiden skall vara vintern, för på vintern är det skönt med luftens champagne-

färgade ljus och gatornas umgängesliv.") Italo Calvino menade att det i varje stad ryms två städer till: de dödas och de ännu inte föddas stad. Landsbygden är en traktor som oavsett spannmålspris kör och vänder i ett dammoln. Från andra sidan skogen, tisdag och torsdag, hörs dova genklanger från returstationens plåtccontainrar. Där var en trädpiplärka; den

tror jag mig känna igen. Uppenbarelseboken har en rad om hur den heliga staden kommer från himlen färdigsmydd. Så flyter liv och dikt, land och stad, samman. I *Myten om den eviga återkomsten* talar Mircea Eliade om att "kosmisera" det ouppodlade området och bosätta sig där. Från Kullbackens barriga gångstig har man utsikt över slätten ner mot Bråviken. *A ilha da fantasia*. Platons idealstat har prövats i Brasília; Oscar Niemeyers planritade

mönsterstad där ingen människa egentligen tycks vilja bo. Kom ihåg, säger Platon, att stat och människa liknar varandra. Han uppmanar till granskning av dem båda "på punkt efter punkt" och att man redovisar vad man kommit fram till. Från sitt Walden Pond i Concord, Massachusetts, påpekar Henry David Thoreau att fåglar inte sjunger i grottor. Ola Klippvik

BÖCKER

Bland detta nummers recensioner: *Lennart Berntson upptäcker glömda kopplingar mellan nazism och radikal islamism i 1900-talets historia, Staffan Ulfstrand läser skarp darwinistisk argumentation för de redan frälsta, Dick Harrison funderar över varför alla pratar engelska och Camilla Lundberg hittar Franz Liszt vid pianot.*

Hadji Amin Hussein (t.h.), Jerusalems stormufti, i Berlin den 9 december 1941.

Islamismens glömda historia

Kopplingarna mellan Nazityskland och politisk islamism i Mellanöstern har länge varit ett dolt kapitel i 1900-talets historia. Lennart Berntson har läst två källstudier som frilägger sambanden och visar att antisemitism och politisk extremism inte var ett specifikt europeiskt fenomen.

HISTORIA

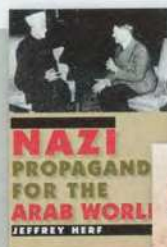
Sedan terrordåden i New York den elfte september 2001 har de västliga samhällena varit intensivt upptagna av frågor som rör islam och islamismen. Egentligen framträdde islamismen redan åren efter andra världskriget, men den fick sitt internationella genombrott med revolutionen i Iran 1979. Denna omvälvning tog inte bara västliga politiker, utan än mer den etablerade samhällsvetenskapen i väst, fullständigt på sängen. I årtionden hade ledande samhällsforskare och i synnerhet vänsterradikala intellektuella fastslagit att religionen var överspelad som politisk kraft. Dessutom hade de hävdat att sekulariseringen var en integrerad del av det moderna samhället.

Dessa tankar låg – och ligger – helt i linje med en utbredd vanföreställning i väst-

NAZI PROPAGANDA FOR THE ARAB WORLD

JEFFREY HERF
Yale University Press 2009

**HALVMÅNE OG HAGEKORS
DET TREDJE RIGE,
ARABERNE OG PALÆSTINA**
KLAUS-MICHAEL MALLMANN
MARTIN CÜPPERS
Informations Forlag 2008

världen, nämligen att religiösa idéer inte har någon självständig status, utan alltid är uttryck för något annat, något bakomliggande, som exempelvis ojämlikhet, förtryck eller diskriminering. Jag menar naturligtvis inte att fattigdom och ofrihet inte kan vara anledning till politiskt handlande. Människan är dock inte en pavlovsk

hund som mekaniskt reagerar på vissa omständigheter.

Det är alltid hennes tolkning eller kognitiva förståelse av en händelse eller en utveckling som ligger till grund för hennes handlande.

När sekulära ideologier som kommunism, nationalism och nazism under 1900- »

talet blev till mäktiga rörelser var det just i kraft av de analyser de gjorde av människans livsvillkor, de moraliska värden de appellerade till och de förändringar de ställde i utsikt. Inget annat än fördomar utesluter att religiösa läror kan fungera som drivkraft till politiskt agerande. Avgörande också här är givetvis hur de förklarar verkligheten, vilka dominerande föreställningar de anknyter till och vad de utlovar för framtiden. Det utmärkande för sekulära ideologier är att sociala kategorier som individen, klassen, folket eller nationen står i fokus för analysen. Den samhälleliga verkligheten beskrivs och bedöms med utgångspunkt från i vilken utsträckning den står i överensstämmelse med de värden eller intressen som tillskrivs dessa olika kategorier.

Annorlunda förhåller det sig med islamismen, som söker förstå den materiella verkligheten i teologiska termer. Den franske islamforskaren Gilles Kepel har i boken *The Roots of Radical Islam* (1984/2005) analyserat den islamska väckelsens bakgrund och urkunder. Som Kepel framhåller är islamismen inte identisk med islam som religion, men den kan heller inte skiljas från den, istället utgör den en radikal och militant tolkning av islam. Dessutom understryker han att det inte finns en utan flera olika och inbördes konkurrerande islamismer. De har dock alla vissa gemensamma drag, som enligt Kepel bäst har uttryckts av den egyptiske tänkaren och författaren Sayyid Qutb. Qutb som tillhörde det Muslimska brödrskapet publicerade 1964, två år innan han avrättades av Nasser, sitt mest kända verk, *Signposts*. I detta, som Kepel kallar islamismens *Vad bör göras*, inleder Qutb med att konstatera att den muslimska världen i allmänhet och västvärlden i synnerhet befinner sig i ett tillstånd av djupt förfall. Under intryck av såväl liberalism som socialistisk materialism har den moderna människan förkastat Guds styre och ersatt det med sekulära ideologier som hävdar individens frihet och folkets rätt att stifta egna lagar. Hon har ersatt Guds suveränitet med folkets suveränitet, den gudomliga rätten med mänsklig rätt och hon dyrkar inte längre Gud utan sig själv, sin kropp och sin sexualitet. Bara en pånyttfödelse av islam och en autentisk läsning av *Koranen* kan lösa de problem som mänskligheten idag står inför.

Qutb utpekade judarna som islams värsta fiender, därefter de kristna – korsfararna – kommunismen och sekulariseringen. Han uppfattade att islam var underminerat inifrån av korrupta härskare och hotat utifrån av västlig kolonialism. Dessa hot kunde bara mötas genom kamp under ledning av ett avantgarde av religiösa ledare som rätt förstod Guds budskap sådant det-

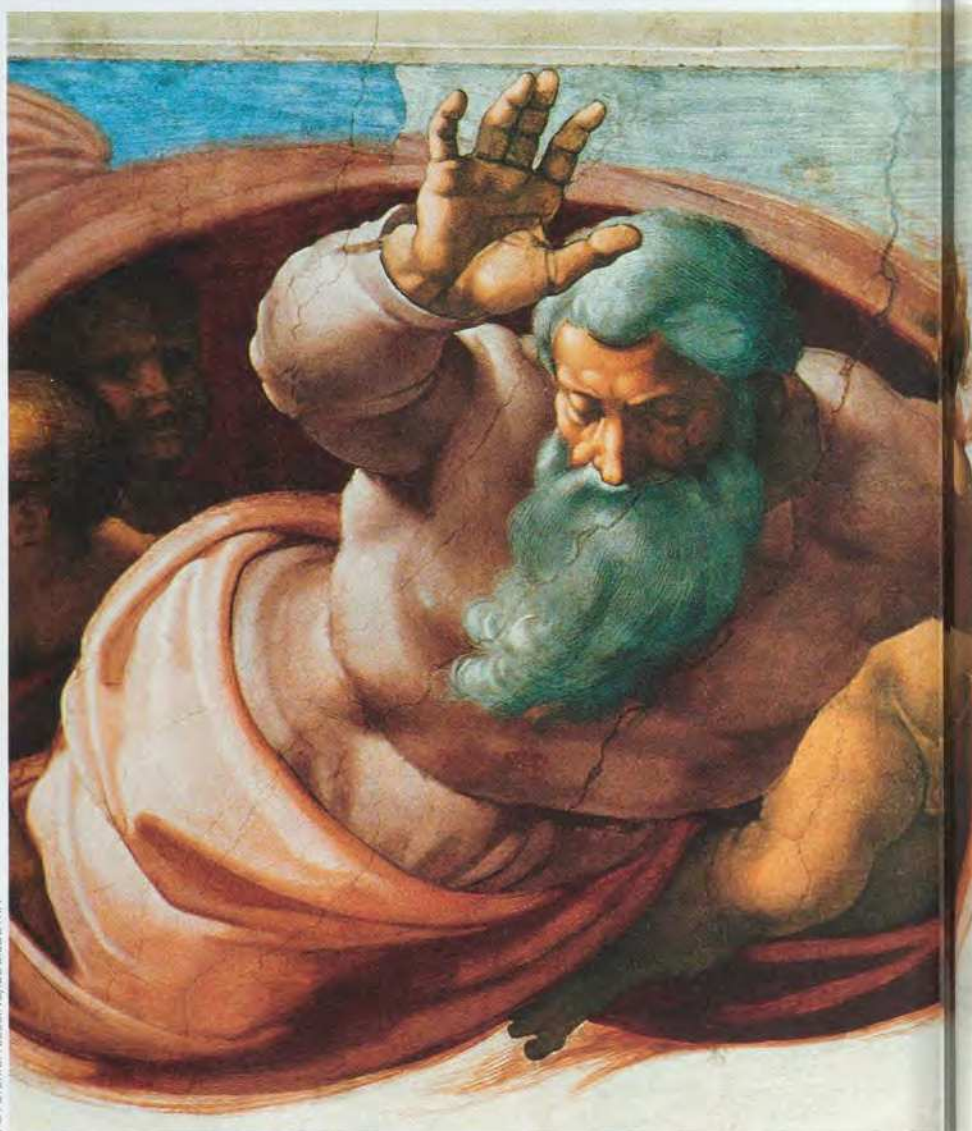

FOTO: ERICH LESSING/JEL BILDBYRÅ

ta är formulerat i Koranen. Särskilt underströk Qutb, precis som Marx en gång, att det inte räckte att passivt ta till sig den rätta islamska läran, de troende måste också förändra världen genom aktivt handlande – jihad.

Islamismen i Sayyid Qutbs utgåva kan, enligt min mening, inte avvisas som enbart irrationell och anakronistisk. Qutb har helt rätt i att de liberala samhällena har ersatt Gud med människan som alltings måttstock och att den kyrkliga rätten helt och hållet har trängts undan av en sekulär och positiv rätt grundad på mänsklig vilja.

Skulle en motsvarande utveckling äga rum i de muslimska länderna vore detta otvivelaktigt, precis som Qutb menar, slutet för islams dominans. Som Kepel visar är inte heller en sekularisering i vilken islam hänvisas till privatsfären, medan sekulära principer ligger till grund för det offentliga livet, överhuvud acceptabel för islamismen. I den islamska läran finns nämligen inte, i varje fall inte idealtypiskt sett, någon

åtskillnad mellan religion och politik.

Här anses Guds suveränitet råda inte bara i relationen mellan människan och Gud, utan i lika hög grad i förhållandet mellan människan och staten. Därför är ett liberalt samhällsliv som bygger på individernas lika rätt och fria vilja, som exempelvis kvinnans frigörelse gör, och som reducerar religionen till en privat fråga, inte ett mindre hot mot islams överhöghet än idén om folkstyre. Det är knappast heller riktigt att betrakta islamismen som uteslutande antimodern och bakåtsträvande. Tvärtom drömmer den om en ny storhetstid för den islamska civilisationen och inser att detta kräver avancerad teknologi och ekonomi, men hävdar att förutsättningen är en äkta och sann islamsk tro- och livsform, en religiös reformation. Den accepterar kort sagt den moderna tekniken men vill förena det med ett reaktionärt samhällsliv.

Det är rimligt att betrakta islamismens framgångar de senaste tre årtiondena i ljuset av de stora ideologiernas kris. Liberalismen i arabvärlden komprometterades

De liberala samhällena har ersatt Gud med människan som alltings måttstock.

tidig av kolonialismen, den panarabiska nationalismen åstadkom aldrig något varaktigt resultat och socialismen har överallt varit ett fiasko. Revolutionen i Iran 1979 gav däremot den islamiska radikalismen nytt hopp. Även om islamismen ser västvärlden som roten till de problem som präglar de muslimska länderna är den ändå i första hand riktad mot de inhemska regimerna.

Det är de sittande härskarna som anses bära ansvaret för tillbakagången – inte därför att deras styre är odemokratiskt utan därför att det inte vilar på Koranens principer och den gudomliga rätten. Om islamismen således på flera punkter kan anses stå för idéer som är begripliga och delvis adekvata är den i ett avseende både oresonlig och obegriplig, nämligen i sitt passionerade hat mot judar, judendomen och Israel.

Två böcker belyser den islamistiska antisemitismen och dess rötter ur en utomordentligt intressant synvinkel. I *Halvmä-*

ne og Hagekors. Det Tredje Rige, araberne og Palæstina (tyska 2007/danska 2008) har de två historikerna vid universitetet i Stuttgart Klaus-Michael Mallmann och Martin Cüppers, på grundval av ett omfattande arkivmaterial, undersökt samarbetet mellan Nazityskland och militanta islamska företrädare under främst andra världskriget. De sammanfallande ståndpunkterna mellan nazism och arabisk nationalism – hatet mot brittisk imperialism, judar och liberal demokrati – fick tidigt nazisterna att inkludera Mellanöstern i sina strategiska kalkyler och ledde till både vapenleveranser och finansiellt stöd till antibrittiska och antijudiska rörelser redan under slutet av 1930-talet. Den centrala förbindelselänken mellan Nazityskland och den arabiska nationalismen blev den högste religiöse ledaren i Palestina och Stormuftin av Jerusalem Amin el-Husseini, som kom från en av de mest inflytelserika palestinska släkterna och tidigt hade ställt sig i spetsen för kampen mot den judiska befolkningen i landet. El-Husseini som 1937 hade förvisats från Palestina av britten kom i november 1941 till Berlin med ett betydande följ. Här mottogs han av Hitler och blev under resten av kriget den nazistiska regeringens gäst.

Genom nära kontakter med ledande nazister som Himmler, Ribbentrop och Eichmann kom han aktivt att medverka i den tyska propagandan gentemot arabvärlden och utnyttjade dessutom sina kontakter för att stoppa olika räddningsaktioner för judar i sydöstra Europa. Som Mallmann och Cüppers visar fick planerna på elimineringen av judarna i Mellanöstern konkret form efter det att den tyska Afrikakåren hade invaderat Libyen i november 1941 och därefter intagit Tobruk. När Rommels trupper sommaren 1942 endast stod något tiotal mil från Alexandria inrättades med Hitlers och Himmlers godkännande ett särskilt "egyptiskt" insatskommando inom SS med samma instruktioner som givits de enheter som mördade judar i de tyskockuperade delarna av Sovjetunionen. Kommandot placerades i Aten i avvaktan på erövringen av Egypten och angränsande länder. Britternas seger vid el-Alamein räddade dock den judiska befolkningen i såväl Egypten som Palestina. Kommandot sattes däremot in i Tunisien under hösten 1942.

Den arabiska nationalism som el-Husseini företrädde och som syftade till oberoende och frigörelse från det brittiska imperiet var naturligtvis på sitt sätt legitim. Ur realpolitisk synvinkel var i princip inte heller hans strävan att få Nazitysklands stöd för dessa nationalistiska ambitioner mer oacceptabel än den brittisk-amerikanska alliansen med Sovjetunionen. Men el-Husseini och den militanta

arabisk-islamska sak som han företrädde hade primärt ett annat syfte, nämligen att för gott fördriva den judiska befolkningen från inte bara Palestina utan Mellanöstern i stort. Mallmann och Cüppers har övertygande belagt detta, men det framgår än tydligare av en annan källhistorisk studie, nämligen Jeffrey Herfs *Nazi Propaganda for the Arab World* (2009). I sin nya bok har Herf undersökt de arabspråkiga nazistiska radiosändningarna, vilka pågick dagligen från 1939 och fram till våren 1945. Betydande delar av sändningarna räddades till eftervärlden av den dåvarande amerikanske ambassadören i Kairo Alexander C. Kirk. Han organiserade en stab av arabiska stenografer och tolkar som regelbundet skrev ned utsändningarna och översatte dem till engelska innan de sändes till Washington.

Materialet som består av tusentals sidor blev offentligt tillgängligt i USA 1977 och visar mycket ingående hur involverad el-Husseini var i de nazistiska radiosändningarna.

Det material som Herf redovisar kan visserligen återkommande teman urskiljas. Ett dominerande ämne var judarnas internationella makt och inflytande. I radiosändningarna framställdes genomgående den brittiska och amerikanska politiken som styrd av judiska intressen.

Den brittiska imperiepolitiken i synnerhet i Palestina dikterades helt av sionistiska judar, och det amerikanska inträdet i kriget i december 1941 skedde under påtryckning från judiska kretsar i USA.

President Roosevelt framställdes för övrigt undantagslöst som en representant för judendomen. Det nazistiska Tysklands krig mot Storbritannien och USA var därför ytterst riktat mot den internationella judendomen – antiimperialismen gick i detta perspektiv hand i hand med den antisionistiska och antijudiska kampen. Just det senare underströk el-Husseini vid upprepade tillfällen i sina radiotal, i vilka han också hävdade att judarna utnyttjade de allierades framgångar till att stärka sin ställning i Palestina. Samma tema togs upp i den vanliga Berlinpropagandan som utbasunerade att förekomsten av ett judiskt samhälle i Palestina var ett hot mot arabernas existens i området. I utsändningarna påstods dessutom att de allierade hade lovat judarna kontroll över inte bara Palestina utan också Libanon, Syrien, Jordanien och delar av Egypten.

I och med tyskarnas seger vid Tobruk i juni 1942 hotades i realiteten inte bara britternas ställning i Mellanöstern utan dessutom hela den judiska befolkningens existens i området. Inför utsikten av en nazitysk seger trappades hetsen i den tyska propagandan upp. Den 7 juli sände Berlin ett program under rubriken "Kill the Jews" »

before They Kill You". Radion vände sig till befolkningen i Egypten och uppmanade den att:

... rise as one man to kill the Jews before they have a chance of betraying the Egyptian people. It is the duty of the Egyptians to annihilate the Jews and destroy their property. Egypt can never forget that it is the Jews who are carrying out Britains imperialist policy in the Arab countries and that they are the source of all the disasters, which have befallen the countries of the East

Ett drygt år senare gav el-Husseini uttryck för samma uppfattning. Radio Berlin återgav den 5 november 1943 ett tal som Hussein höllit.

Här betecknade han tanken på en judisk stat i Palestina som ett "djävulskt projekt" och förkastade idén om tolerans av judarna som ett skamligt brott mot fosterlandet. Istället hävdade han att araber och

rumperade de världen och var omöjliga att acceptera för något samhälle. Var de än befann sig levde de som:

... a sponge among peoples, sucked their blood, seized their property, undermined their morals yet still demand the rights of local inhabitants.

Enligt el-Husseini kunde världen inte bli fredlig förrän den judiska rasen hade utrotats. Han framhöll Muhammeds fördrivning av judarna från Arabien som ett föredömligt exempel. Jeffrey Herf visar i sin bok att el-Husseinis islamska tro helt och hållet hade smält samman med en radikal och nazistiskt inspirerad antisemitism. Tillsammans utgjorde hans teser en tidig form för politiskt aggressiv islamism.

Hur inflytelserik den var i arabvärlden under kriget är omöjligt att säga, men nog är det betecknande att de allierade efter 1945 beslöt, under press från Arabförbundet, att inte ställa honom inför rätta.

Precis som det i Europa funnits – och på nytt har återkommit – en radikal antisemitism finns en sådan också inom främst den radikala och religiöst färgade nationalismen i arabvärlden.

muslimer måste driva en helt annan politik, nämligen:

"... the expulsion of all the Jews from all Arab and Muslim countries.

This is the only remedy. It is what the Prophet did thirteen centuries ago."

Han berömde därefter det nationalsocialistiska Tyskland. Här visste man hur judarna skulle behandlas och han pekade på att tyskarna hade beslutat att finna "a definitive solution" på den judiska faran.

Hitler hade för övrigt redan i sitt möte med el-Husseini i november 1941 låtit förstå att en tysk seger i Nordafrika och Mellanöstern skulle innebära att den slutliga lösningen på den judiska frågan skulle komma att utsträckas från Europa till Mellanöstern.

I motsats till nazisterna motiverade Amin el-Husseini inte sin radikala antisemitism i politiska utan i religiösa termer. Precis som Sayyid Qutb ett årtionde senare tog hans argumentation utgångspunkt i Koranen. I ett tal som hölls den 23 december 1942 underströk han att judarnas avsky för araberna gick tillbaka till islams grundande.

Koranen, påstod han, fastslog att judarna var islams främsta fiender.

Genom sin egoism och illojalitet kor-

Detta trots att el-Husseini varit direkt involverad i arbetet på att uppsätta en muslimsk division inom Waffen-SS i Jugoslavien. Istället utlämnades han till Egypten där han fick ett översvallande mottagande. Amin el-Husseini återfick snart sin ledande roll i Palestina, där han på nytt blev mufti i Jerusalem och president för det Högsta arabiska rådet. I denna egenskap fortsatte han att agitera för att araberna borde göra gemensam sak och utrota judarna. Hans öppna och mordiska rasism förhindrade honom dock inte från att spela en framträdande roll i arabvärlden.

År 1951 var han ordförande för en muslimsk världskonferens och fyra år senare deltog han som arabisk representant vid Bandungskonferensen, vilken utgjorde första steget till grundandet av den under 1950- och 1960-talen inflytelserika organisationen för alliansfria stater.

Den radikala antisemitismen tog inte slut med kriget. I början av 1950-talet formulerade Sayyid Qutb ett med el-Husseini närmast identiskt budskap. I skriften *Our struggle with the Jews* slog han fast att judarna varit islams fiender sedan den grundades. Enligt *Koranen* var orsaken att judarna är egoister, fanatiker och mordiskt lagda. I modern tid har de på ett försåtligt vis intrigerat för att försvaga islam. Genom

Karl Marx skapade de den ateistiska materialismen, genom Sigmund Freud förfäktade de en djurisk sexualitet och genom Emile Durkheims teorier sökte de förstöra familjen och de sakrala relationerna i samhället. Enligt Qutb hade Allah sänt Hitler för att härska över judarna. Detta till trots hade de på ett ondskefullt vis grundat "Israel". Qutb åkallade Allah att straffa judarna på värsta tänkbara vis. Precis som Muhammed hade gjort måste judarna på nytt köras ut från arabiska områden.

Konflikten med Nassers regim kom att kosta Qutb livet. Men konflikten kan knappast ha gällt synen på judarna, för under 1950-talet gav regimen ut Sion Vises protokoll och 1956 anställde det egyptiska informationsministeriet Johann von Leers, en ledande nazistisk propagandist under kriget, för att utforma den "antisionistiska" propagandan. Så sent som 2002 sände den egyptiska statstelevisionen en 41 avsnitt lång filmatisering av Sion Vises protokoll.

Klaus-Michael Mallman, Martin Cüppers och Jeffrey Herf har genom sin forskning kastat ljus över ett tidigare okänt område. De har i synnerhet lyft fram den palestinska nationalismens radikala antisemitism och dess nära koppling till den europeiska nazismen. De har visat hur Nazityskland eftersträfvade att utvidga den slutliga lösningen till att också omfatta judarna i Mellanöstern och de har dokumenterat att islamismen, även efter kriget, inte drog sig för att vidareföra nazisternas förintelseidé.

Av böckerna framgår dessutom att en rad teman i dagens debatt om Israel redan propagerades av nazisterna under kriget. Hit hör tesen att judarna dikterar de västliga stormakternas utrikespolitik, att sionismen är en erövrings- och herreideologi och att kampen mot sionismen är en form för progressiv antiimperialism.

Mallmanns, Cüppers och Herfs analyser understryker också att judehat, rasism och politisk extremism inte är något specifikt europeiskt fenomen. På samma vis som det inom kristendomen finns starka antijudiska inslag finns sådana också inom islam som religion.

Och precis som det i Europa funnits – och på nytt har återkommit – en radikal antisemitism finns en sådan också inom främst den radikala och religiöst färgade nationalismen i arabvärlden. Men medan de militanta antisemitiska sidorna i denna nationalism, fram till våra dagar, har vidareförts under täckmanteln av antisio-

nism har däremot den ursprungliga nazistiska inspirationen mörklagts. Det är Mallmanns, Cüppers och Herfs stora förtjänst att de klarlagt denna koppling.

När världen började tala engelska

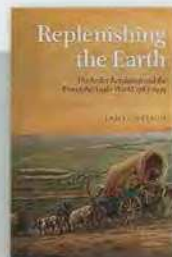
Mellan 1780 och 1930 ökade antalet engelskspråkiga från cirka 12 miljoner människor till cirka 200 miljoner. Ökningen i demografisk volym motsvarades dessutom av en ökning i välstånd och makt. Få fattiga blev många rika. Och alla talade de engelska.

Hur kunde detta ske? Svaret finns i titeln på den mångfaldigt prisbelönade nyzeeländske professorn James Belichs bok *Replenishing the Earth. The Settler Revolution and the Rise of the Anglo-World, 1783–1939*: en demografisk omvälvning med basen i migration. Det var bosättning, kolonisation, urbanisering och nyodling – inte politiskt och militärt imperiebyggande – som lade grunden till den engelskspråkiga dominansen på jordklotet. Glöm her-tigen av Wellington, Cecil Rhodes och general Gordon. Fokusera istället på nybyggarna i Nya Zeeland, Tasmanien och vilda västern!

Men varför blev det just engelska som vann? Ryssar, kineser, spanskamerikaner, brasilianare och fransmän var också nybyggarkarlar som erövrade väldiga vidder och spred sina språk och kulturer till avlägsna änder av respektive kontinent. Likväl fungerar inte ryska, kinesiska, spanska, portugisiska och franska som lingua franca på konferenser och toppmöten. Det var *the Anglophones* som segrade i den globala kapplöpningen, ett civilisations-race som ännu pågår och som fortfarande resulterar i lingvistiska triumfer för John Bull och Uncle Sam.

James Belich menar att den engelskspråkiga världens särutveckling inleddes på 1780-talet, efter det att USA blivit självständigt. Orsaken var inte rotad i ras, kultur eller institutionell överlägsenhet, utan i en kombination av specifika historiska processer som vid den aktuella tidpunkten sammanföll just i Storbritannien och USA. Människor, teknik och kapital samverkade, och nyckeln är att söka i själva samverkan. Det faktum att det var tekniskt möjligt att massförflytta människor över oceanerna hade måhända inte betytt mycket om inte tekniken fått draghjälp av en radikal förändring i synen på emigration. Från att ha förknippat utvandring med straff-

**REPLENISHING THE EARTH
THE SETTLER REVOLUTION
AND THE RISE OF THE
ANGLO-WORLD, 1783–1939**
JAMES BELICH
Oxford University Press 2009

fångar kom 1800-talets västeuropéer att associera det med förhoppningar om ett nytt liv i ett bättre land. Böcker och pamfletter om emigration fick en masspublik.

Resten är historia. USA, Canada, Sydafrika, Australien och Nya Zeeland blev invandrarländer vars urbefolkning konfronterade ett aldrig tidigare skadat demografiskt hot. Visionen om goda tider resulterade inte sällan i booms, kortvariga perioder av intensiv bosättningsexpansion och ekonomiska storsatsningar, vilka alla slutade i krascher, men inte förrän nya territorier permanent vunnits för västerlandet. Depressionerna varade i mellan två och tio år och medförde en strategisk omgruppering av resurser, följt av en blygsam men realistisk nystart. "The Anglo-world was built like a coral reef on layer after layer of fiscal corpses."

Aboriginer, maorier, xhosa och indianer kunde i regel stå emot flertalet strikt militära framstötter från Storbritanniens och USA:s väpnade styrkor, men när gevärren backades upp av horder av fårfarmare, cowboys, guldgrävare och nyodlande bönder var utgången given på förhand. Urbefolkningen föstes undan eller tvångsassimilerades. *The Settlers*, beväpnade med populistiska ideal som inte sällan förenade en ohöljd rasism med krav på medbestämmande för den egna gruppen, segrade. Moderländernas politiska system klonades

därefter och transplanterades utan större bekymmer in i nybyggarkarlandet.

Den icke-engelskspråkiga världen saknade den kombination av drivkrafter och resurser som gynnade USA och Storbritanniens kolonialvälde. Belgien hade under första hälften av 1800-talet visserligen ett industrisamhälle, men inte vidsträckt områden att exploatera och kolonisera. I Ryssland och Latinamerika fanns stora glesbebyggda marker, men inte miljoner villiga koloniserare. Bara i den engelskspråkiga världen fanns den kombination av drivkrafter som gjorde denna sfär till den stora vinnaren. Till saken hör också att den ekonomiska och kulturella dynamiken i de brittisk-amerikanska migrationsvägarna drog med sig mängder av folk som inte talade engelska men som gärna assimilerades med systemet och övertog dess tungomål. Tyskarna och skandinaverna i Nordamerika – Belich ägnar dessvärre inte sistnämnda grupp något större intresse – är ypperliga exempel.

Till de intressantaste delarna av Belichs argument hör den stora vikt han lägger vid traditionella teknologier, teknik som inte var länkad till den industriella revolutionen utan hade rötterna i det gamla bondesamhället. Många av 1800-talets boomer bars upp av segelfartyg, kanaler, floder, timmerflottare, hästdrivna jordbruksredskap och diligenser. I mitten »

Indianer överfaller en nybyggarkaravan i USA.

FOTO: IRL BILDSBYÅ

av seklet stod fortfarande hästar för mer än hälften av all arbetsenergi i USA, mot tretton procent för mänskligt genererad energi. Vind-, vatten- och ångkraft utgjorde gemensamt den relativt lilla återstoden. Detta, tillsammans med det likaledes förindustriella brittiska bankväsendet, vars kapital med glädje investerades i de forna kolonierna på andra sidan Atlanten, är viktiga delorsaker till att *the Settler Revolution* var så framgångsrik.

När förindustriella teknologier kombinerades med industrialismen förmådde koloniserarna hastigt utveckla såväl traditionella som nya näringar och införliva betydande landområden med den egna kulturens domäner. I samma skede som migrationsvågorna mattades av inleddes nästa process. De kommersiella och allmänskulturella relationerna mellan de nya kolonierna och delstaterna och gamla metropoler som London och New York intensifierades. De ömsesidiga kontakterna bidrog kraftigt till att utvecklingen fortsatte, minst lika expansivt som förut. I och med det integrerades och re-integrerades USA:s och Storbritanniens engelskspråkiga imperier inom sina egna ramar. De fick en fruktbar grogrund för fortsatt tillväxt.

I stora stycken är *Replenishing the Earth* en utmärkt bok, en kombinerad översikt och analys som har mycket att lära både nybörjaren och den erfarne historikern. Boken svämmar över av djuplodande detaljstudier, till exempel av storstäder som Chicago och Melbourne och nybyggmarker som Nevada och Tasmanien. Ofta blir uppräknningen av detaljer och exempel (delstatsekonomier, järnvägslinjer, immigrationsstatistik, etcetera) lite väl omfattande, snudd på katalogartad – men det må vara hänt. Min största invändning mot James Belichs verk är en annan.

I Belichs värld dominerar teknik, ekonomi och kultur. Både orsaksförklaringar och deskription hämtas från denna dynamiska trio, som manifesterar sig för läsaren i en brutal tretaktsrytm: boom, krasch, återhämtning. Socialhistorien försvinner, liksom den politiska och militära händelseutvecklingen, något Belich är väl medveten om och även gör en uttrycklig poäng av. Men här hänger jag inte med.

Varför väjer författaren för ett maktperspektiv? Ingen tillfredsställande förklaring lämnas. Belich tonar medvetet ned politiska scenarier, inklusive imperialismen som sådan, för att desto mer kunna framhäva kolonisationen, men därmed mister han stora bitar av det samlade pusslet.

Se bara på alla de sydasiatiska kontraktsarbetare som briterne transporte-

rade kors och tvärs över jordklotet. Enbart mellan 1834 och 1838 fördes 23 909 indiska kontraktsarbetare till Mauritius, flertalet för att arbeta på öns socker-rörspantager, som hade drabbats av akut arbetskraftsbrist när slaveriet avskaffades. Fyrtio år senare utgjorde indierna två tredjedelar av öns befolkning, en andel som har förblivit konstant in i våra dagar. Och Mauritius är bara en detalj i sammanhanget. De brittiska kolonialherrarna dirigerade fattiga indier till teplantager i Ceylon, till juteindustrin i Bengalen, till gummiplantager på Malackahalvön, till Sydafrikas guldgruvor, till nordamerikanska järnvägsbyggen (dit även otaliga kineser importerades) och till jordbruksfält på Fiji, i Guyana och i Västindien. Mellan 1846 och 1932 emigrerade uppskattningsvis 28 miljoner indier, undersåtar till brittiska kronan, till fjärran länder. Många anammade det engelska språket och blev integrerade delar i den anglofona värld som Belich analyserar – utan att lägga någon vikt vid dem.

28 miljoner bortglömda indier är mycket, och det är bara början. Amerikaner, kubaner och peruaner massimporterade kineser. Portugiserna uppfann nya former av (maskerat) slaveri för att upprätthålla en lönsam kakaoproduktion på São Tomé. Exemplet kan mångfaldigas. En bieffekt av kontraktsarbetet var uppkomsten av modern trafficking. Eftersom flertalet fattiga asiatiska emigranter var ensamma män uppstod en blomstrande marknad för prostituerade, något som under decennierna kring 1900 effektivt utnyttjades av bordelligor, inte minst i södra Kina. Även i detta fall blev följden en gigantisk folkomflyttning, en mångmiljonindustri som fick den engelskspråkiga världen att svälla ytterligare. Den expanderade inte för att indier och kineser själva ville kolonisera nya länder eller för att de längtade bort, utan för att de av omständigheterna och/eller sina härskare tvingades emigrera. (För en skildring av kontraktsarbete och trafficking under epoken, se vidare min egen bok *Slaveri – en världshistoria om ofrihet. Från 1800 till nutid*, Historiska Media, 2008.)

Utan ett maktperspektiv osynliggör vi alla dessa miljoner och åter miljoner människor. Vi blundar för obekväma aspekter av det förflutnas verklighet. I och med att Belich vänder ryggen åt nattsidorna i Storbritanniens och USA:s utveckling förlorar hans förklaringsmodell åtskilligt i styrka. Det är olyckligt. I övrigt är *Replenishing the Earth* en välkommen historia om den moderna engelskspråkiga världens skapelse – men när Belich stänger dörren för premiärministrar och generaler kastar han i viss utsträckning ut barnet med badvattnet.

Dick Harrison

MELLANÖSTERN

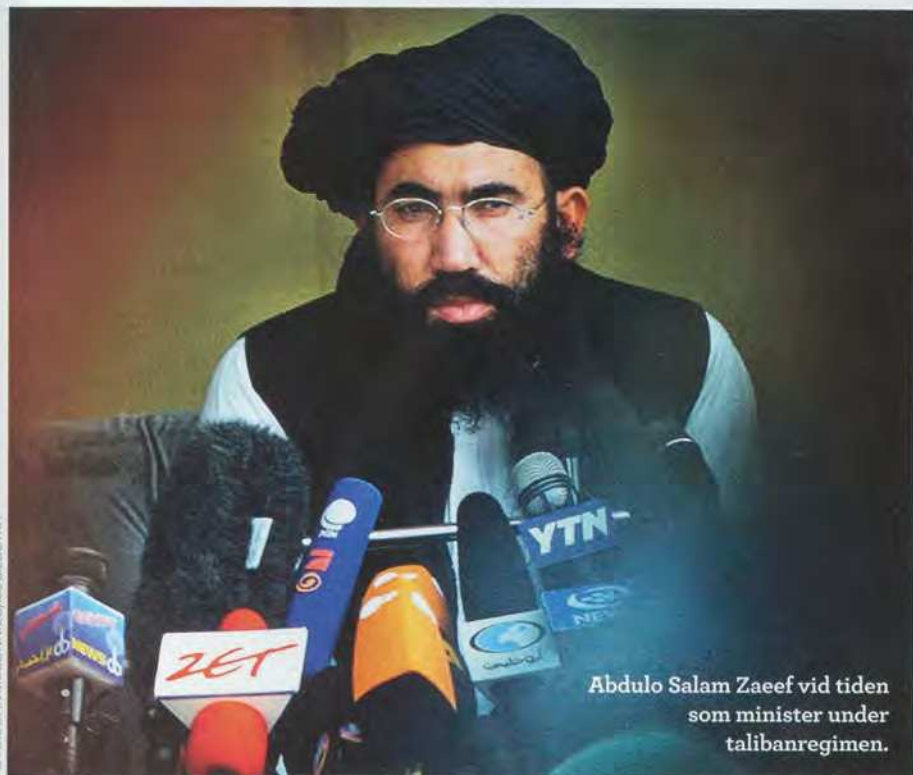
Porträtt av författaren som taliban

Den 1 december 2009 offentliggjorde president Barack Obama USA:s nya strategi i Afghanistan i ett tv-sänt tal till kadetterna på militärakademin i West Point. I talet meddelade presidenten att den amerikanska Afghanistanarmén ska förstärkas till ungefär 100 000 man under våren för att vända den negativa trenden och driva tillbaka de framgångsrika talibanerna. För att lugna ner den alltmer kritiska hemmaopinionen sa Obama också att den redan planlagda reträtten ska börja i juli 2011 och att de flesta amerikanska soldaterna ska vara hemma till nyårsafton 2012 om Kabulregeringens styrkor kan ta över ansvaret.

Obamaadministrationens strategi vilar, såvitt jag kan förstå, på en osäker analys av de mystikomsusade motståndarna. Kritiker som varnat för ett nytt Vietnam, eller en tragisk repris på det sovjetiska debaclet under 80-talet, har avfärdats med det hypotetiska antagandet att Afghanistan saknar en folklig motståndsrörelse och att talibangerillan är en terrororganisation som de flesta afghaner vill bli kvitt.

Inte sedan de Röda khmererna dök upp i Kambodja i början av 70-talet har en politisk rörelse varit så okänd och hemlighetsfull som talibanerna. Hur tolkar talibanledarna sitt politiska uppdrag och sin religiösa agenda? Den som vill ha ett svar på den frågan kan vända sig till den självbiografiska boken *My Life with the Taliban* som nyligen översatts från pashto till engelska. Författaren, den afghanske mullahn Abdul Salam Zaeef, var en inflytelserik minister under talibanregimens senare år och har sedermera suttit internerad i det amerikanska fängsläget på Guantánamobasen. Efter frigivningen 2005 bosatte han sig i Kabul och har sedan dess profilerat sig som kritiker av president Karzai och hans USA-stödda regering.

I boken varvar Zaeef självbiografiska avsnitt med reflexioner över den rådande tidsandan och en redogörelse för den politiska utvecklingen i landet. Han föddes 1968 i byn Zangiabad i den sydafghanska Qandaharprovinsen. Fadern var en respekterad mulla i bymoskén. Landet var fredligt.

Abdulo Salam Zaeef vid tiden
som minister under
talibanregimen.

Det var den så kallade Saurrevolutionen i april 1978, då en fraktion av det afghanska kommunistpartiet PDPA grep makten, som förvandlade Afghanistan till ett slagfält när det kalla kriget gick in i sin sista fas.

Hösten 1978 utfärdade den sovjetstöd-
da PDPA-regimen två samhällsomstörtande reformdekret. Det ena stipulerade att alla barn, alltså även flickor, skulle omfattas av skolplikten. Dessutom begränsades den lagliga hemgiften till ett obetydligt belopp. Den andra nya lagen var ett landreformdekret som bland annat slog fast att ingen markägare fick äga mer än sex hektar av den bördigaste åkermarken. Regimen uppmanade alla fattiga bybor, som enligt dekretet kunde tilldelas maximalt två hektar per person, att lämna in en intresseanmälan.

Dekretet blev den gnista som tände krutdurken, konstaterar Zaeef. Klanledare och andra större jordägare, som såg sin traditionella maktställning vackla, gick man ur huse för att väpna bymiliser. Moskéer och religiösa stiftelser, som ägde större egendomar, hotades också av expropriering. Det religiösa etablissemang ut-
färdade fatwor som fördömde de ogudaktiga kommunisterna och deras kätterska lagar. När regimen svarade med straffexpeditioner och mord på inflytelserika dissidenter växte flyktingströmmen till grannländerna.

De flesta mujahedinrörelserna var lokala miliser som kämpade för land och pengar, skriver Zaeef. Profitmaximerande klanhövdingar och byledare tvekade inte att den ena dagen inkassera sovjetis-

ka subsidier från Kabulregimen för att sedan exploatera det västliga bistandsflöde som huvudsakligen distribuerades av den pakistanska säkerhetstjänsten ISI. Åren 1988–89, när Sovjetunionen avvecklade sitt afghanska engagemang och även västländerna stängde av subsidieflödet, föll dock alla de politiska allianserna sönder. Och i april 1992, när den "postkommunistiska" Najibullahregimen slutligen kollapsade, utbröt fullständig anarki. Många mujahedinledare ingick "oheliga" allianser med den kriminella sektorn. Andra krigsherrar satte upp vägspärrar för att inkassera dryga avgifter och plundra resenärer. Näringslivet förlamades.

Redan från inbördeskrigets början fanns det dock en annan sorts motståndsrörelse som rekryterade heliga krigare, skriver Zaeef. Hösten 1983 deserterade författaren själv från en sekulär milis och anslöt sig till en grupp talibaner som kämpade i Panjwayidistriktet väster om Qandahar. Talibanrörelsen var följaktligen inte, som de flesta västliga observatörer tycks tro, ett nytt fenomen som plötsligt dök upp ur intet i mitten av 90-talet. När den siste Sovjetsoldaten lämnade afghansk jord på våren 1989, och de flesta trodde att kriget mot de otrogna var vunnit, demobiliserade talibanerna och koranstudenterna återvände till sina studiekamrar i madraserna. Men fem år senare, när landet fallit ner i ett svart hål av kriminalitet och kaos, kallades talibanerna på nytt under fanorna. Kampen pågår än idag.

För Zaeef är talibanerna följaktligen en folklig befrielse- och kamp mot

MY LIFE WITH THE TALIBAN

ABDUL SALAM ZAEEF

ALEX STRICK VAN

LINSCHOTEN OCH FELIX

KUEHN (RED.)

Columbia University Press 2010

alla utländska och
inhemska förtrycka-

re. Men de är också en religiös väckelserörelse. Enligt Zaeefs bedömning står maximalt fem procent av befolkningen bakom president Karzai och hans "lydregering" för närvarande. Han uppmanar bland annat president Obama att läsa historia och jämför den USA-ledda ockupationen med den sovjetiska på 1980-talet och det Britiska imperiets fäfänga försök, från 1838 till 1919, att kuva de frihetsälskande afghanerna.

Under hela 1900-talet har islamistiska ideologer, som den inflytelserike pakistaniern Sayyid Abu al-Ala Mawdudi, brottats med frågan varför de muslimska länderna halkat efter västvärlden. Det mest frekventa svaret har varit att härskarna övergivit de heliga sharialagarna, som Allah uppenbarade för sin profet Muhammed, till förmån för främmande tänkesätt. Endast om sharialagstiftningen återställs kan muslimerna repriser den guldålder som rådde på kalifatets tid. Mot den bakgrunden kan man förstå varför Zaeef exempelvis accepterar talibanernas barbariska bestraffningsmetoder och inte ägnar ett enda ord åt de könsdiskriminerande apartheidlagar som under talibanregimens år tvingade bort landets kvinnor från arbetsmarknaden och det offentliga rummet.

När krig och katastrofer skakar ett samhälle i sina grundvalar växer millennariska politiska rörelser och religiösa katastrofsektorer fram. Nazisterna fantiserade om ett rasrent tusenårsrike efter Götterdämmerung. Militanta islamister drömmer om paradiset och, som ovan noterats, en ny muslimsk guldålder på jorden.

Krig är inte lösningen på Afghanistans problem, skriver Zaeef. Jag håller med. Istället för vapen och mer soldater borde världssamfundet förslagsvis satsa på en Marshallplan som kan stimulera landets näringsliv, desarmera de feberheta drömmarna om ett veritabelt Harmagedon och lägga grunden till en demokratisk process. *My Life with the Taliban* väcker många tankar.

Carl Johan Gardell

Rudi Dutschke framför det amerikanska generalkonsulatet i Frankfurt 1968.

68:ornas totalitära kamp

Götz Aly visar på kontinuiteten mellan 68-generationen och deras nazistiska föräldrageneration: viljan att rasera allt gammalt, tron på en ny människa och en ny livsform, kollektivismen, ledarkulten, antiliberalismen och bejakandet av våldet.

TYSKLAND

Götz Aly (född 1947) är den tyska historieforskningens *enfant terrible*. Två gånger har han på senare år skapat våldsamt debatt och stor upprördhet med nya böcker. År 2005 utkom *Hitlers Volkstaat* (på svenska 2009 som *Hitlers folkstat*). Aly driver där tesen att nazisterna hade fullt stöd hos den tyska befolkningen, att Carl Schmitts resonemang om "affirmationsdemokrati" svarade mot verkliga förhållanden, att regimen i Tredje riket var ett autentiskt uttryck för folkviljan. År 2008 utkom *Unser Kampf*. Aly jämför här 68:or och 33:or, alltså den generation som gjorde studentrevolt 1968 med deras föräldrageneration, vilken med liv och lust hade burit upp den nazistiska ungdomsrevolten och ungdomskulten.

Istället för att som brukligt ställa 68:orna i kontrast till 33:orna, att påstå att de förra var barn som gjorde uppror mot sina fäder och mödrar, understryker Aly kontinuiteten. Han pekar på en lång rad likheter: viljan att rasera allt gammalt och att börja om från noll, tron på en ny människa och en ny livsform, kollektivismen, ledarkulten, antiliberalismen, antikapitalismen, antiamerikanismen, bejakandet av våldet. Och han provar psykolo-

giska förklaringar till fenomenet. 33:orna gjorde rent hus med borgerlig moral, med föreställningar om måtta, flit och sannfärdighet, med respekten för samhällets institutioner och konventioner, med inriktningen på och omsorgen om familjen. Som föräldrar hade 33:orna ingen tradition att hänvisa till, inga värden och normer att överföra till sina barn. Deras egen fanatism i ny skepnad

UNSER KAMPF
1968 – EIN IRRITIERTER
BLICK ZURÜCK
GÖTZ ALY
Fischer Taschenbuch 2009

Götz Aly
**UNSER
KAMPF**
1968

var det enda som kunde fylla tomrummet.

Alys resonemang är spetsigt men ändå sofistikerat och klargörande. Dock gav det när hans bok publicerades upphov till en indignation som svämmade över alla bräddar. Upprördheten hos de nu gråsprängda 68:orna tog sig de våldsammaste uttryck. Om detta kan man läsa i pocketutgåvan av *Unser Kampf*, där Aly i ett nyskrivet förord vållustigt ger exempel på en självbelätnings generations förljugenhet. De forna förmenta frihetskämparna gjorde sitt yttersta för att tysta honom. De stoppade föreläsningar vid universitetet. De drev fram en bojkott i bokhandeln. De störde sammankomster där han skulle berätta om sin bok med ihärdigt vrål: "Renegat!" "Krämare!" "Svinpals!" Någon annan version av händelserna kring 1968 än den de själva så gärna tillhandahåller ville de inte veta av. Deras egna talrika minnesböcker formar ju en nostalgiindustri, där det evigt mässas om hur roligt allting var och hur sunt engagemang det ändå var.

Unser Kampf, titeln anspelar självfallet på Hitlers *Mein Kampf*, dokumenterar sida upp och sida ner sådant som var varken roligt eller sunt. Inte minst uppehåller sig Aly vid kampromantiken och "hatpredikandet". Rudi Dutschke ägnas härvidlag ett kapitel, närmare bestämt ett kapitel om

tidigare och senare – förfaren i historieförfälskning och förtigande. En form av förtigande finner Aly särskilt motbjudande. Det handlar om döljande av brottsling. Ett antal politiskt motiverade våldsdåd är ännu ouppklarade, och i flera fall råder det inget tvivel om att många 68:or skulle kunna tala om vem som är skyldig till dem. Aly anför som exempel våldsoffer som Georg Linke och Jürgen Weber och gör en poäng av att ingen i offentligheten längre vet vem de är eller minns deras namn. Som läsare förnimmar man den oerhörda men undertryckta vrede som Aly känner inför det faktum att istället den Rudi Dutschke som hetsade till våldsdåd är officiellt ihågkommen genom att en gata i Berlin har blivit uppkallad efter honom.

Somliga brott blir emellertid uppklarade. År 2004 kunde tyska rättsinstanser fastslå att en Albert Fichter, anhängare av en grupp som kallade sig Tupamaros West-Berlin, var skyldig till att den 9 november 1969, alltså på årsdagen av den kristallnatt som nazisterna föranstaltade 1938, ha kastat in en brand- och sprängbomb i ett ju-

demonstrationer som urartade i vandalisering av varuhus och butiker. Efter en tid var han redaktör för tidskriften *Hochschulkampf*. *Kampfblatt des Initiativkomitees der*

Roten Zellen in West-Berlin. I sin bok

hedrar han en forskare som han fyrtio år tidigare bespottade i sin tidskrift, sinologen Jürgen Domes (1932–2001). Domes hade outtröttligt försökt fästa uppmärksamhet på det extrema våld mot den egna befolkningen som idkades av 68:ornas mest beundrade förebild, Mao. Han förmedlade korrekta sakupplysningar om övergrepp efter övergrepp, om omständighet efter omständighet. "Det kostar mig avsevärd självövertvinne", skriver Aly, "att idag läsa vad jag då skrev om honom."

Aly är nu noga med att med namn nämna sådana intellektuella som 1968 såg med ogrumlad blick och som hade modet att säga vad de såg. 68:orna hade kunnat lyssna på Odo Marquard och Joachim Fest. Men de föredrog att lyssna på Günter Grass och Hans Magnus Enzensberger. Också förvillarna bör nämnas med namn, tidsandans medlöpare. Särskilt obarmhärtig är Aly mot Enzensberger, som framstår som särdeles opportunistisk, som en som alltid i första hand har sökt popularitet och medvind, en som när samhällsstämningarna skiftade lade sig till med liberal polityr men aldrig gjorde upp med vad han stått för utan låtsades som om han alltid hade varit i pakt med förnuft och omdöme. Beslutsamheten att nämna personer med namn och att ställa dem till svars för vad de faktiskt har hävdat och företrätt är förstås en komponent som har bidragit till att göra Alys bok så avskydd.

En passant berör Aly en rad teman som jag hoppas att han får tillfälle att utveckla i kommande böcker. Så antyder han en bakgrund till 33:ornas fanatism, nämligen inspiration från det "expressionistisk-futuristiska", alltså från de konst-ismer som var virulenta på 1910- och 1920-talen. Han snuddar också vid den problematik som har att göra med generationsövergången mellan 68:orna och deras barn. Inte minst finns det skäl att vara uppmärksam när nya studentårgångar kräver "perspektiv" i studierna, när de vill göra sig av med mossiga företrädare för ideal som tankefrihet och akribi. 33:orna stormade universiteten med krav på råsiperspektiv och inrättanden av professurer i raslära. 68:orna stormade universiteten med krav på klassperspektiv och inrättanden av professurer i marxistisk teori. Ja, envar kan fullfölja tankegången. Götz Aly är hur som helst lika läsvärd som integer.

Peter Luthersson

”Yttrandefriheten var förbehållen folkviljans sanna uttolkare. Hård repression var det enda meningsmotståndare förtjänade, och privategendom skulle i stor skala konfiskeras.

hans planer på att genom en kupp "befria" Västberlin. Staden skulle sedan bli "en fristad" och "ett internationellt centrum för tredje världens befrielserörelser". Härifrån skulle världsrevolutionen spridas, våldet gå på export. Dutschke redovisade vilka åtgärder han önskade genomföra när staden låg i hans hand. Här skulle bildas "en stadssovjet" eller "ett motparlament", vars blotta existens skulle illustrera att den liberala demokratin var illegitim och bara ett redskap för "fascismen". I Dutschkes stadssovjet eller motparlament skulle motståndare till revolutionen sakna yttrandefrihet. Sådan var förbehållen folkviljans sanna uttolkare. Hård repression var det enda meningsmotståndare förtjänade, och privategendom skulle i stor skala konfiskeras.

När Rudi Dutschke dog 1979 utgav Rowohlt en bok med hans texter och tal, *Mein langer Marsch*. Aly noterar torrt att inget av de många mordiska yttranden av Dutschke som han själv citerar har tagits med i den boken. Vänstern var 1979 – som

diskt församlingshem i Västberlin. Ledarerna för Tupamaros West-Berlin hette Dieter Kunzelmann och var utbildad i ett palestinstiskt terrorisläger. Ett av kapitlen i Alys bok kretsar kring hur 68:orna kom att reproducera också 33:ornas antisemitism. Sexdagarskriget 1967 föranledde inom vänstern en attitydförändring visavi Israel. Beteckningarna "Israelkritik" och "antisemitism" skapade rika möjligheter att återuppliva ett judehat i största allmänhet. Aly lyfter fram yttranden av ett antal judiska intellektuella som på 1930-talet hade lämnat Tyskland för att undkomma nazismen och som hade återvänt efter andra världskriget, yttranden som visar att åtminstone de i 68:orna kunde se likar till 33:orna. Det gäller gestalter som Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Richard Löwenthal, Eric Voegelin och Ernst Fraenkel.

Ett ganska gripande parti i Alys bok är självbiografiskt och får sin nerv av det han med vilket 68:orna bemötte yttranden som Löwenthals eller Voegelins. Aly började studera vid Freie Universität i Västberlin i november 1968. Snart deltog han i

Modersgeneralen är redo för krig

NORDKOREA

Jag har alltid föreställt mig att den nordkoreanska regimen medvetet tutar i medborgarna lögnerna som de själva står över, som i Aldous Huxleys *Du sköna nya värld*. Jag har också betraktat landet som en stalinistisk kommunistdiktatur. Inget av detta är sant, menar Nordkoreaforskaren B.R. Meyers i *The Cleanest Race. How North Koreans See Themselves – and Why It Matters*.

För det första är Nordkorea inte att betrakta som en kommunistisk stat, utan liknas bäst vid fascistiska länder som Hirohitos Japan och Mussolinis Italien. Grundstenarna är militarism, paranoid nationalism och ett explicit rastänkande. För det andra menar Myers att regimen menar vad

Hans bakgrund ger honom ett antal intressanta perspektiv på sitt studieobjekt. Han förmår jämföra propagandan med den sovjetiska och östtyska. Han såg det tyska återförenandet från första parkett. Som litteraturkritiker med nordkoreansk litteratur som specialitet kan han förstå nyanserna i regimen mytbildning och från sydkoreanska Busan kan han med egna ögon se vilka delar av den koreanska rasmyten som är gemensamma för halvöns båda delar.

De flesta har sett den nattliga satellitbilden på den koreanska halvön där den norra delen är helt svart. Vi vet att landet är utfattigt, att en miljon svalt ihjäl i mitten av 1990-talet och att många av dem som överlevde då skulle dö om det inte vore för de

Kim Il Sung var den minst utbildade av alla härskare i den socialistiska världen.

Det finns ingen antydning i något av det han själv skrev av att han förstått Marx.

den säger. Ramberättelsen om det dygdiga och renrasiga folket är inte i första hand ett verktyg för att kontrollera medborgarna, utan något som de själva tar på allvar.

Myers hävdar dessutom att regimen lyckats behålla ett folkligt stöd genom goda och dåliga tider. Många av de ekonomiska flyktingar som tar sig till Kina återvänder frivilligt, och även i exil förblir de i regel anhängare till Kim Il Sung (om inte också till hans son). ”Vi får aldrig glömma de män, kvinnor och barn som tynar bort i Yodok och andra fångläger”, skriver han, ”men vi kan inte låtsas som om diktaturen inte har ett betydande mått av stöd.”

Allt detta är avgörande insikter om omvärlden ska kunna handskas med den aggressiva kärnvapenstaten på ett rimligt framgångsrikt sätt. Meyers argumenterar övertygande för sin sak. Hans bok har kraften att förändra vårt synsätt på den bisarra slavstaten.

Brian Myers är professor vid Dongseo-universitetet i Sydkorea och litteraturkritiker i *The Atlantic*. Han är född i USA men uppvuxen i bland annat Tyskland, där han ägnade sig åt Sovjetstudier och 1992 doktorerade i nordkoreansk litteratur.

internationella hjälpsändningar som föder landet. Vi vet att landet är ett totalitärt helvete, men vi förstår inte varför.

Fattigdom och undernäring har gjort nordkoreanerna i genomsnitt 15 centimeter kortare än sina forna landsmän i söder. Christopher Hitchens noterar att Nordkorea till skillnad från andra rasistiska diktaturer faktiskt har lyckats frambringa ett slags ny ras, *a nation of racist dwarfs*, svältande dvärgar som lever i mörker, övertygade om sin egen moraliska förträfflighet men i ständig skräck för omvärlden och hjärntvättade att hata alla andra.

”Om vi inte visste att Iran var ett muslimskt land skulle det aldrig upphöra att förbrylla oss”, skriver Meyers, ”oavsett hur bra resten av våra underrättelser därför var.” Vi har bitar av information, men

FOTO: ALAIN NOGUES/CORBIS/SCANPIX

saknar förståelse för den ideologi som får allt att hänga samman. Det hänvisas i regel till Stalin och Konfucius, vilket i båda fallen leder tankarna fel.

I själva verket började det för hundra år sedan, när Korea lydde under det japanska kejsardömet. Kolonialmakten betonade de båda folkens gemensamma rötter och övertygade den koreanska eliten om att de var en del av världens renaste ras. Efter andra världskriget tog USA och Sovjet över var sin del av den koreanska halvön. Sovjet upplät den norra delen till Kim Il Sung.

Kim Il Sung var den minst utbildade av alla härskare i den socialistiska världen. Det finns ingen antydning i något av det han själv skrev av att han förstått Marx. Ingen annan av toppkamraterna genomgick någon marxist-leninistisk skolning. Istället för att inordna kulturen i sin ideologiska ram lät de sig styras av den. Nordkorea

**THE CLEANEST RACE
HOW NORTH KOREANS SEE
THEMSELVES – AND WHY IT
MATTERS**

B.R. MEYERS

Melville House 2010

Kim Jong Il och Kim Il Sung
avbildade på toppen av det
heliga berget Mount Paektu.

översatte de japanska myterna, men sparkade ut japanerna.

Ramberättelsen kretsar kring koreanerna som ett ädelt folk. Medan nazisterna betraktade arier som fysiskt och intellektuellt överlägsna, går den koreanska myten istället ut på att rasen är så dygdig och oförstörd, *the child race*, att den behöver en Föräldraledare för att inte krossas under den onda omvärlden: den Käre Härskaren, modersgeneralen Kim Jong Il. (Moderskulten är i sig ett häpnadsväckande inslag, särskilt i en så militärfixerad kultur.)

Den officiella ideologin *juche* är en nonsenslära, osammanhängande, svärge-nomtränglig och banal. Den gavs aldrig ut något standardverk, "vilket visade sig vara ett genidrag", skriver Meyers. "Vad man än läser, får man intryck av att det djupsinniga materialet måste finnas någon annanstans." *Juche* är en kulissideologi som gör det möjligt att hylla Kim Il Sung som en stor tänkare och samtidigt leda utomstående bort från den verkliga rasläran. Det är svårt att komma längre från marxism-leninismen än denna öppet antiintellektuella, rasistiska infantilism. Kim Il Sung var mån om att ses som en böndernas och arbetarnas ledare, och avbildades i ständigt resa mellan vanliga människors

vardag. Hans son har helt bytt spår och bestämt att allt ska kretsa kring militären. Militarismen motiveras av barnrasens be-lägenhet. Den gör det möjligt att inte bara skylla omvärlden för folkets fattigdom utan också förklara beroendet av matsändningar. Matsändningarna från USA förklaras som gåvor till Modersgeneralen: USA skänker mat av rädsla för Kim Jong Ils militära makt.

Människor vet numera i allmänhet att sydkoreanerna har en mycket högre levnadsstandard än sina bröder i norr, så regimen har fått byta propagandaspar. Istället för att tala om brödernas armod talar man nu om att de, *trots* sitt materiella välstånd, ändå drömmer om att enas under den Käre Härskaren. Det som Kim Jong Il är mest rädd för är en legitimitetskris, att hans slavar ska inse att sydkoreanerna inte vill återförenas med dem under den Käre Härskaren.

En av de stora behållningarna med *The Cleanest Race* är hur Meyers blottlägger skillnaderna mellan den externa kommunikationen, främst den officiella engelskspråkiga nyhetsbyrån KCNA, och den interna propagandan. Ju längre från omvärldens blickar, desto tydligare blir propagandan om rasens renhet och moraliska

överlägsenhet. Problemet är att utländska bedömare inte talar tillräckligt bra koreanska för att kunna läsa den propaganda som riktar sig till de egna medborgarna.

Regimen skrev exempelvis under icke-spridningsavtalet, men skröt öppet i den interna propagandan att den inte hade någon avsikt att leva upp till det. Eftersom landet är så slutet, och eftersom omvärlden redan bestämt sig för att Nordkorea är ett stalinistiskt land med konfucianska inslag och en grundläggande önskan om fred, så har ingen brytt sig om att studera vad regimen faktiskt säger till sina egna medborgare.

En viktig slutsats är att Kim Jong Il inte under några omständigheter kommer att nedrusta. När han förhandlar med USA är det för att balansera konflikten: han får inte låta den urarta till krig, men inte heller till fred. Meyers säger sig tro på experterna när de hävdar att Nordkorea aldrig kan vinna en militär kamp mot vare sig Sydkorea eller USA, men han håller inte med om att regimen inte är galen nog att kunna försöka.

Han lyckas visa att den nordkoreanska regimen är långt mer befängd och avskyvärd än vad de flesta har kunnat föreställa sig. Det är en merit i sig. **Kristian Karlsson**

För samtiden var Liszt pianist

MUSIK

Betydligt blygsammare än en monografi". Författaren slår an en avvärande ton redan i förordets första mening. Snarare än som biografisk hjälte har Franz Liszts figur här valts som fokus i en bred exposé över artonhundratalets europeiska musikliv.

Inte för att Liszts liv och verk skulle sakna intresse för en kulturintresserad läsekrets anno 2010, därtill på tröskeln till det stundande 200-årsjubileet nästa år. Än idag ter sig få klassiska tonsättare färgstarkare än han. Pianots Liszt (1811–1886) var, liksom fiolens Paganini och sångens Jenny Lind, en av århundradets absolut största och mest omsusade artister. Men till skillnad från dessa bägge var han även en betydande tonsättare och inflytelserik intellektuell.

Inte för att Jan Lings bidrag till Lisztlitteraturen heller skulle sakna intresse. I flera decennier har denne göteborgske musikprofessor varit en tämligen unik representant för sin disciplin i den kulturella offentligheten.

Svensk musikforskning är annars av hävd en tillbakadragen och inåtvänd verksamhet som sällan publicerar sig utanför den trängsta kretsen. Gör den undantagsvis detta, handlar det garanterat inte om musikens välkända klassiska namn eller verk.

Därav möjligen professor emeritus Lings brasklapp. Och några nya rön eller tolkningar kommer han heller inte med. Men i gengäld har han skrivit en stimulerande och belysande bok om ett av romantikens viktigaste konstnärskap, därtill rotat i den mylla av tankar och idéer som fortfarande påverkar vårt tjugoförsta århundrade.

Boken har ett smärre scoop, och det är omslagets Lisztbild. Trots den rikhaltiga ikonografien kring en superkändis som Franz Liszt har åtminstone jag aldrig tidigare sett Sally von Kügelgens suveräna porträttmålning av en sjuttioplussig vårtprydd virtuos. Liszt ler; sannolikt charmerad av sin porträttör, denna helt unga men drivna konstnär i S:t Petersburg. Verket ägs, som så många andra dolda musikalis-

ka klenoder, av det märkliga privatmuseet Stiftelsen Musikkulturens Främjande i Stockholm. Så nog finns där uppgifter för svensk musikforskning!

Infälld i omslagsbilden syns en liten opersonlig porträttöval av en gosse: samma Liszt vid tio års ålder. Vanliga ungar avbildades knappast anno 1821 och visst, Franz Liszt var ett sådant där underbarn, ett endabarn till en förvaltare utslängd på den väldiga habsburgska vischan. Vid gossens födelse var orten ungersk, tio år senare blev den österrikisk. Men – alla ungerska rapsodier som sedan skulle rinna ur hans fingrar till trots – ungerska lärde sig Franz Liszt aldrig tala.

Nej, om något var han europé. Han bodde i Paris, Weimar, Rom och Budapest, han turnerade kors och tvärs över kontinenten, han talade företrädesvis franska men blev förgrundsgestalt för musikens "nytska skola", han donerade pengar till projekt och katastrofhjälp överallt i Europa.

Hans kometkarriär började som en dåtida popstjärna och slutade som en prästvigd abbé.

Till eftervärlden har Liszt gått som kompositör, främst av ursinnigt virtuos pianomusik. Som 12-åring deltog han i det så kallade Diabelliprojektet, vars mest kända kompositör var Beethoven. Två år senare debuterade han med en opera(!), som blev hans enda. Och redan i tonåren hade Liszt blivit så tekniskt driven – och känd – att han kunde ge ut sina egenhändiga pianoetyder i tryck.

Franz Liszt var i princip jämnårig med Frédéric Chopin, Robert Schumann, Felix Mendelssohn, Richard Wagner, Giuseppe Verdi; en generation som kom att prägla seklet också utanför musikens gränser. Alla bidrog de till att höja tonkonstens status. Att musik var konst, det var ingalun-

da givet i det begynnande 1800-talet. Jan Ling inleder med en viktig idéhistorisk exposé om hur tyska tänkare som Friedrich Hegel hierarkiserar konstarna med musiken högst, om varför instrumentalmusiken uppvärderas, hur verk och interpretation åtskils, varför pianot blir det centrala mediet. Hur denna nya, högtsyftande och autonoma tonkonst kom att definieras av tyskarna är ett annat kapitel, som Jan Ling dock inte går närmare in på.

Liszt blev en viktig brygga mellan tysk och fransk kultur. Skildringen av umgänget i de parisiska intellektuella salongerna är fascinerande läsning. Med hjälp av skarpa societetsdamer som George Sand och Marie d'Agoult kunde klavervirtuoser som Chopin och Liszt bygga upp sina kulturella och sociala kapital. Franz Liszt, som till skillnad från sin polske kollega/rival var en extrovert människa, engagerade sig också i den gryende socialistiska läran – den så kallade saint-simonismen. Han såg sig som förkunnare inför folket av konstens uppbyggliga moral, en tankefigur som senare skulle leda honom in i det katolska prästerskapet.

Det var framför allt som pianist samtiden kände Liszt, och känd var han som få andra. Enligt Jan Ling var det behovet att komponera, och då inte bara för pianot, som ledde Liszt till positionen vid det lilla hovet i vittra Weimar.

Här, likt en sentida Goethe, slog sig den rastlöse och mondäne mångfrestaren ner som "hedershovkapellmästare" med plikt att bära uniform. Det skulle bli hela fjorton års tjänst; en konstnärligt dynamisk tid. Weimars silvertid, med Lings direktöversättning från tyskan – en avlösning av Goethes och Schillers guldålder.

För eftervärld-

**FRANZ LISZT OCH
1800-TALETS KONSTMUSIK**

JAN LING
Gidlunds förlag 2009

Franz Liszt porträtterad av Henri Lehmann 1838.

FOTO: ERICH LESSING/BLBILDBYRÅ

den blev periodens viktigaste gestalt inte Franz Liszt utan en person som aldrig visar sig i Weimar: den landsflyktige Rickard Wagner.

Det är häpnadsväckande hur Liszt sätter sitt renommé och kapital på spel för den ännu rätt okände men bråkige och oavbrutet penningtiggande operakompositören i schweizisk exil. Helt klart är att utan Liszts ansträngningar för hans person och verk hade denne Wagner aldrig blivit den berömde Richard Wagner. Han snodde ju inte Liszt bara på pengar, utan även på musikaliska uppslag...

Från Liszts tonsättarpenna kommer finga operor, men väl de "symfoniska dikterna"; närmast ett slags orkestrala berättelser eller klingande historiemåleri. Ursprungligen inspirerade av Hector Berlioz epokgörande *Symphonie fantastique* fungerar de också som kulturpolitiska manifestationer i en alltmer infekterad kamp om tolkningsföreträdet i det tyska musiklivet. Franz Liszt och Richard Wagner representerar den "nytyska" skolan, bekämpad av en yngre generation med Johannes Brahms i förgrunden.

Här hade jag väntat mig en djupare dimension i framställningen från den professor Ling som en gång lanserade musiksociologin i svensk musikforskning. Det ska sägas att denna hans Lisztbok alls inte gör anspråk på mer än en orientering i dåtidens musikliv. Författaren påpekar att materialet bygger på föreläsningar för en intresserad konsertpublik, vilket märks i sporadiska upprepningar. I gengäld är tilltalet inbjudande och engagerande, också för en allmänt musikintresserad läsare.

Vad jag däremot inte kan överse med är den slarviga redigeringen och korrekturläsningen. Liszts dotter Cosima, sedermera fru Wagner, levde visserligen länge men långtifrån i 102 år. Liszt var heller inte drygt trettio år äldre än Brahms.

En viss onkel Eduard Liszt kallas ömsom bror, ömsom kusin. Pleonasmer som "kvinnlige hjältinnor" trängs med felstavade namn, alltifrån Nibelungens ring till Tomas Tranströmer.

Och, apropå den senare, hade jag gärna sett en generösare återgivning av den märkligt avskalade musiken av den sene, resignerade Liszt – de klingande "sorgegondoler" som Tranströmer klätt i ord. Liksom den suggestiva Faustsymfonin med sitt tolvtonstema.

Men annars listar Lings Lisztbok många musikexempel som får en att kasta sig över tangenterna!

Camilla Lundberg

SUDAN

Moralisk indignation skymmer sikten

Det var en fantastisk syn som ledde tankarna till de tidiga europeiska kolonisationserna i Afrika. Där i högsätet med korslagda armar på en öppen, soldränkt plats satt den vite mannen som hade kommit till byn med löften om guld och gröna skogar. Bredvid honom satt några servila lokala potentater och smuttade försiktigt på varsin Fanta.

Framför dem pågick ett högljutt spektakel. I en vid ring dansade halvnakna, kol-svarta, svettiga män och kvinnor med ansikten knottriga av rituella årr till dånande trummusik och strupjoddingar. Hundra nakna fötter stampade upp ett rött dammoln som sakta spred sig över nejden. Trummorna dunkade hypnotiskt, envetet, de ville aldrig sluta. Runt de dansande stod soldater med automatvapen i händerna. En man svingade en jättelik, blänkande djungelkniv och skar halsen av en ko; blodet sprutade ut över den torra sanden. Det var ett offer tillägnat den högt ärade gästen som i enlighet med nuerfolkets traditioner förväntades ta sats och hoppa över den döda kon med ett spjut i handen. Den vite mannen tittade sig omkring och såg ömsom fascinerad, ömsom lite förskräckt ut.

Mannen hette Ian Lundin och var vd för det svenska oljebolaget Lundin Oil. Det var januari år 2000 och vi befann oss i hjärtat av södra Sudan, i byn Rubkona vars namn klingar mytiskt i Sudans unga oljehistoria. Det var här landets petroleumdröm hade fötts bara några årtionden tidigare. Skulle Lundin Oil nu kunna få drömmen att leva vidare? Den första provborrningen närmade sig och lokalbefolkningen väntade med spänning på resultatet.

Jag stod lite grand vid sidan av med videokameran på axeln. Jag hade upptäckt en ung pojke iklädd en enkel gerillauniform och med en Kalasjnikov i handen. Han tillhörde någon av de milisgrupper som var verksamma i området. Som journalist får man en konstig vana att ofta tänka i rubriker, och jag kände att "Svenskt oljebolag vaktas av barnsoldater" lät ganska bra. Men var rubriken sann? Var den relevant? Eller innebar den en förvrängning av en situation som var så komplex att den

knappt gick att förmedla till en svensk publik?

Nu, tio år senare, kommer dessa tankar tillbaka när jag läser Kerstin Lundells bok *Affärer i blod och olja – Lundin Petroleum i Afrika*.

Sedan 1983 rasade ett inbördeskrig i Sudan, Afrikas till ytan största land. Gerillan Sudan Peoples Liberation Army, SPLA, bekämpade centralregeringens försök att dominera hela landet. Jag ägnade december 1999 åt att filma gerillan i det isolerade området Nubabergen och en månad senare lyckades jag utverka ett besök hos Lundin Oil i Rubkona. Det var då jag träffade Ian Lundin för första gången.

Jag frågade honom hur han uppfattade södra Sudan där strider alltså hade pågått i 17 år och skördat tiotusentals dödsoffer, oräknat alla dem som hade avlidit till följd av svält och umbäranden i krigets spår.

"Det är en del av landet som kan kallas för *wild west*, det är en massa grupper som springer omkring och slåss med varandra. Det är egentligen inte fråga om ett stort krig, det är *tribal*, som vi ser det", svarade han.

Kerstin Lundell var en av många svenskar som strax efter millennieskiftet tog del av rapporteringen kring vad Lundin Oil sysslade med i södra Sudan. Hon anade att en mycket större skandal än den som skildrades i medierna utspelade sig på Lundins oljefält och bestämde sig för att göra en egen undersökning av vad som pågick.

Lundell har grävt i arkiven, intervjuat aktörer men har dessvärre inte fått samtala med den ytterst ansvarige, ledningen för Lundin Petroleum, som bolaget numera heter. Följden har blivit att de starka ambitionerna i hennes bok ofta utmynnar i gissningar och spekulationer byggda på andrahandsuppgifter. Detta blir problematiskt därför att Lundell tydligt anger att hon har en moralisk drivkraft i sitt skrivande. Hon berättar om hur hon tog del av ett "upprörande" reportage i *Dagens Nyheter* med "fruktansvärda" bilder. Reportaget handlade om striderna i södra Sudan och Lundin Oils verksamhet där. "Jag vämjdes och tänkte att tillvaron är hemsk i Afrika", skriver Kerstin Lundell.

Skulle någon på motsvarande sätt kunna läsa om exempelvis 1990-talets Balkan-krig och därefter dra slutsatsen att tillvaron är hemsk i Europa? Lundells fasthållande vid schablonbilden av Afrika sänker kvaliteten på hennes bok. I samtal med en intervjuperson förklarar hon att "somliga i Sverige tycker att Afrika generellt är ett enda stort elände".

De som tycker att Afrika generellt är ett enda stort elände kommer aldrig att förstå vad som utspelar sig på denna konti-

nent. Debaclet med Lundin Oil i Sudan blev en mycket tydlig illustration till detta. När den kontroversiella oljeverksamheten började uppmärksammas i början på 2000-talet bröt en indignationsstorm ut i svenska medier. En mängd opinionsbildare kände sig manade att analysera vad som hände där. Ytterst få, om ens någon, av dessa hade satt sin fot i Sudan. Landets södra delar var lika okända som månens baksida. Det gjorde att det var fritt fram för all sorts tyckande utan att några krav ställdes på sanning och relevans. Och tyckandet styrdes mycket skickligt från religiöst, kristet håll.

I maj 2000 visade Sveriges Television min dokumentärfilm *Tron, hoppet och oljan*, som handlade om den framväxande oljeindustrin i landet. Det var där jag lät Ian Lundin lufta sin analys av striderna i södern. Samtidigt valdes Carl Bildt in som styrelseledamot i Lundin Oil. Såväl det som min film passerade utan att göra något större avtryck i den svenska debatten. Det var inte förrän ungefär ett år senare som den brittiska organisationen Chris-

tian Aid lyckades skapa publicitet kring Lundins oljeverksamhet i södra Sudan genom att anklaga bolaget för folkfördrivning och delaktighet i kriget.

Det fanns en rad besvärande omständigheter som kunde styrka dessa anklagelser. Jag såg med egna ögon hur Ian Lundin fraterniserade med Paulino Matiep, en av de allra mest blodbesudlade miliskommandanterna i södra Sudan. Matiep dök upp vid Lundins läger i Rubkona i samband med festligheterna i byn. Han och Ian Lundin satte sig i en bil och for iväg för ett privat samtal någonstans. Vid ett senare besök på samma plats fick jag tillfälle att filma Ian Lundin tillsammans med en grupp trashankar till barnsoldater, bärande på tunga automatvapen. De små pojkarna, några av dem knappast äldre än tio år, tillhörde en milisgrupp och hade i uppgift att patrullera i närheten av Lundins oljerigg.

Samtidigt kom det rapporter om att "tusentals byar" i trakterna kring Rubkona skulle ha

förstörts för att lämna plats åt oljeutvinning, och det var uppgifter som jag betraktade som fullständigt orimliga. Jag anade att de kristna aktivistorganisationer som levererade underlag för dessa påståenden hade en dold agenda.

Attacken på Lundin Oil från Christian Aid sammanföll nämligen med en bred kristen mobilisering med siktet inställt på södra Sudan. Den nionde april 2001 hade tidskriften *Newsweek* en bild på en sudanesisk gerillasoldat på omslaget. "Americans in Sudan – The Christian Right Moves in With Money, Bibles and Political Influence", löd rubriken.

Reportaget handlade om hur gerillan SPLA hade förstått värdet av att kunna erbjuda södra Sudan som operationsbas för fundamentalistiska kristna organisationer med en antimuslimsk agenda. Den kristna missionsverksamheten i Afrika hade gått i stå, de själar som fanns kvar att vinna på den svarta kontinenten bodde till stor del i områden som var förbjuden mark för utländska kyrkor. Södra Sudan under SPLA var ett lysande undantag, fullt av potentiella proselyter och blev ett slags Harmagedon där de onda, muslimska krafterna skulle besegras under det kristna korsets fana. Evangelisterna förde med sig pengar och politiskt inflytande. Det var en win-win-situation för SPLA och missionärerna.

Jag hade själv bevittnat hur evangelistiska rörelser tillhörande USA:s kristna höger chartrade flygplan för att leverera »

**AFFÄRER I BLOD
OCH OLJA**
**LUNDIN PETROLEUM
I AFRIKA**
KERSTIN LUNDELL
Ordfront 2010

ra tonvis med biblar till södra Sudan. Jag hade suttit på en improviserad utomhusbiografi i en isolerad muslimsk by under kontroll av SPLA-gerillan och tittat på en film som handlade om Jesu liv och gärning, tillsammans med samtliga bybor för vilka filmen utgjorde den enda förströelsen under en långvarig militär belägring.

De kristna evangelistiska rörelserna såg att södra Sudan erbjöd den sista stora möjligheten för dem att positionera sig gentemot islam i Afrika. Den kampen skulle få ökad tyngd och även avsevärt ökat stöd samma höst, i samband med terrordåden den 11 september. Då storsatsade USA på att stärka sina kristna bundsförvanter världen över, bland annat i den region som gränsade till södra Sudan. Uganda, Etiopien och Kenya utnämndes till så kallade ankarländer i kraftmätningen mot de expanderande islamistiska krafterna i norra Afrika, som stöds av bland andra Libyens Muammar Khadafi.

Det storpolitiska spelet kring södra Sudan, där högerkristna amerikanska lobbygrupper spelade en framträdande roll, har inte uppmärksammat tillräckligt i diskussionen om oljans betydelse i inbördeskriget. I retrospektiv kan man tydligt se hur Christian Aids attack mot Lundin Oil passade in i ett mycket större sammanhang där kyrkor i USA och Europa gjorde en gemensam kraftsamling för att blockera den muslimska sudanesiska regeringens politik i södra Sudan. Där ingick som en väsentlig del att stoppa oljeutvinningen.

Redan tidigt under inbördeskriget drog svenska kyrkor sitt strå till stacken. Högt uppsatta gerillaledare, som exempelvis Lam Akol, en av grundarna av SPLA och lika blodbesudlad som Paulino Matiep, besökte Uppsala på inbjudan av Svenska kyrkan och förde samtal med höga kyrkliga företrädare.

Kerstin Lundell berör aldrig de storpolitiska dimensionerna och problematiserar inte heller de utländska kristna aktivisters syften och mål. Det är synd, för det går inte att förstå vad som hände i södra Sudan mellan 1998, då den första oljan började exploateras, och 2005, då fred slöts mellan regeringen och SPLA, om man inte känner till de externa aktörerna. Lundells perspektiv är alltför begränsat.

Det betyder inte att hennes bok är ointressant, men för att förstå oljans roll i sudanesisk politik krävs det en djupare granskning. Gärna utförd av en forskare eller journalist som drivs mer av sanningssökande än av moralisk indignation.

Bengt Nilsson

Det är positivt att vara negativ

PSYKOLOGI

Många svenskar som aldrig satt sin fot i USA och som nästan uteslutande kommit i kontakt med amerikaner genom tv och film håller sig ändå med en radda förutfattade meningar om både människorna och landet. En av favoriterna är att "de är så ytliga". Amerikanerna, vet man, mest tramsar och flamsar sig genom tillvaron. De säger "Have a nice day" stup i kvarten utan att mena det. Svenskar må vara stela som pinnar men är solida, pålitliga och förstår sig aldrig.

Så resonerar den som aldrig levit i ett samhälle där en mängd nationaliteter, språk och religioners samsas och där ömsesidig respekt bland annat upprätthålls genom det sociala smörjmedel som kallas vänlighet. Det amerikanska leendet är en väsentlig och underskattad komponent i det demokratiska experimentet.

Men att det också har något programmatiskt och tillkämpat över sig går inte att komma ifrån. Att "tänka positivt" utgör en oundgänglig del av den amerikanska drömmen. Inga odds är omöjliga så länge man möter svårigheterna med gott humör och hårt arbete. USA är fyllt av manande exempel i den vägen.

Men, visar Barbara Ehrenreich i *Smile or Die: How Positive Thinking Fooled America & the World*, det är också fyllt av exempel som visar på motsatsen. Då menar hon inte de miljontals dagliga tillkortakommandena och misslyckandena som är följden av otur, olyckshändelser och okunskap. Amerikaner har låtit positivt tänkande så till den grad genomsyra tänkande och beslutsfattande att det ger upphov till önsketänkande och oförmåga att föreställa sig bakslag och svårigheter.

EHRENREICH UTVECKLAR här den underliggande tesen i sin bländande reportagebok

SMILE OR DIE
HOW POSITIVE THINKING
FOOLED AMERICA AND
THE WORLD
BARBARA EHRENREICH
Granta Books 2009

Nickle and Dimed om den amerikanska arbetarklassen: hårt arbete lönar sig inte när man inte tillåts leva på sin lön. Denna sanning strider mot den amerikanska drömmen och utmanar därför naturligtvis också övertygelsen att glatt humör betvingar allt.

Det positiva tänkandets primat är en relativt ny amerikansk företeelse; grundlagsfäderna var till exempel flinthårda realister. Men från att under 1800-talet mest ha sysselsatt mystiker, kvackare och allehanda skojare är det dryga hundra år senare en fullt utvecklad ideologi som bidrar till självbild och omvärldsanalys. De senaste tio årens svacka, dotcom-bubblan, 11 september-attackerna, Irakkriget, orkanen Katrina och den finansiella hårdsmältan, kan enligt Ehrenreich förklaras av en systematisk bortfiltrering av negativa upplysningar.

Särskilt förödande är beskrivningarna av det positiva tänkandets intrång i trossamfund och – än värre – vetenskap. Miljoner är övertygade om att de genom en ren viljeakt kan tänka sig till en sund kropp, ett bättre liv och en bättre värld. Helbrägdagörare, sektar, tv-predikanter och självhjälpsexperter förleder och vilseleder med egna, förvrängda fakta. Den amerikanska vara-gladleken är en miljardindustri.

Den hårda sanningen är att USA befinner sig i en rejäl och självförvårdad svacka. Att sluta önsketänka och börja våga se klart på sig själv och sina problem framstår som

ett både rationellt och positivt tänkande.

Mats Wiklund

Stora tankar i smidigt format

An idea that is not dangerous is unworthy of being called an idea at all", skrev Oscar Wilde och visade på det faktum att det är i konfrontationen med rådande konsensus som stora tankar uppstår.

Penguin Books bokserie *Great Ideas* illustrerar tydligt egensinnets betydelse för västerlandets idéutveckling. Åttio titlar har publicerats sedan 2004 och ytterligare tjugoplaneras för utgivning till hösten. Tillsammans bildar de en kanon i intellektuellt motstånd eller om man så vill en topp-100-lista över "motvällstänkande" från antiken till våra dagar.

I *Great Ideas* möter vi alla de stora namnen: en Seneca, en Hobbes, en Nietzsche, en Tolstoj. Men urvalet präglas av lekfull originalitet. *Great Ideas* lyfter ofta fram texter vars historiska betydelse är uppenbar men som alltmer sällan dyker upp i kanondiskussionen eller på universitetens litteraturlistor. Seriens redaktörer har valt ut guldskorn ur det västerländska tänkandet som John Lockes *Of the Abuse of Words*, Arthur Schopenhauers *The Horrors and Absurdities of Religion* och Virginia Woolfs *Thoughts of Peace in an Air Raid*.

Böckerna är tänkta att läsas utifrån sina egna meriter, utan förord som ger den historiska kontexten eller en förklarande notapparat. Slående är att läsningen sällan förlorar på det.

Det går till exempel utmärkt att läsa den antika poeten och tänkaren Lucretius som om han nästan vore samtida. I *Sensation and Sex* (bok fyra i *On the Nature of the Universe*) gör han utmanande iakttagelser om kärleken, livet och döden som känns påtagligt moderna, men på en poetisk prosa som fascinerat generationer.

Mer svårsmält för den nutida läsaren kan däremot nummer 69 i *Great Ideas* serie vara; Joseph de Maistres *The Executioner*. En mörk betraktelse över mänsklig ondska och auktoritet med en udd mot upplysningens tänkare. Men det är just bredden i *Great Ideas* som gör serien spännande. I smidiga och vackert formgivna pocketböcker erbjuds stora tankar som provocerade sin samtid och som faktiskt delar läsarna än idag. Ty inte mycket har hänt sedan Lucretius i *Sensation and Sex* skrev: "What is food for one may be literally poison to others." **Mattias Hessérus**

Där digital dumhet dominerar

IT

Idag samlar vi på oss enorma mängder av information. Den fräter sönder vår uppmärksamhet men leder oss ingenstans. (...) Det digitala samhället står i begrepp att omprogrammera sitt inre och människorna bara följer med." Det skriver Frank Schirrmacher, chefredaktör för *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, i sin senaste uppmärksammade bok *Payback*. I likhet med andra kritiska publicister och ett växande antal lika kritiska datorpionjärer är Schirrmacher inte emot datorer eller internet – så länge det är människan som bestämmer hur tekniken används. Men, skriver han: "Vi anpassar oss mer och mer till maskinerna. Faktum är att de redan har övertaget. (...) Det förvånansvärda är att vi i allt högre grad själva agerar som maskiner och att vi frivilligt betar oss som robotar – ja, att vi till och med tränar oss till detta. I nästan alla avseenden kommer människan att underkasta sig maskinernas autoritära styre."

För att bekräfta sina utsagor hänvisar Schirrmacher till ett flertal studier. De visar bland annat hur universitetsstudenter med bristande läsförmåga och i avsaknad av koncentration inte längre förstår komplexa texter. I den digitaliserade världen väger kvantitet tyngre än kvalitet och tempo betyder mer än eftertanke. Istället för att själv minnas eller tänka låter man datorn eller mobilen ta över. Man bär med sig sitt minne – en extra hjärna – i en apparat. Och datorn, skriver Schirrmacher, "är inget medium, den är en aktör".

Belysande är en undersökning av Stanfordprofessorn Clifford Nass i uppdrag av Amerikanska National Academy of Science (2009). Den visar att multitasking kan likställas med fysisk misshandel – *körperverletzung* – skriver Schirrmacher och ironiserar: "Den största förtjänsten i informationssamhället är samtidighet, en ideologi som är en slags digital Taylorism med sadistisk drivkraft. Att göra många saker samtidigt är inget annat än att ständigt bli avbruten. De egenskaper som skiljer människan från datorn – kreativitet, flexibilitet och spontanitet – går därmed förlorade".

En följd av den digitala teknikens inverkan på vår tankeapparat, visar medicinska forskare, är den fysiska förvandlingen av vissa hjärnregioner, där uppmärksamhet och minne regleras; de förvänar sig över

PAYBACK

FRANK SCHIRRMACHER
Blessing 2009

THEORIE DER UNBILDUNG
KONRAD PAUL LIESSMANN
Piper Verlag GmbH 2008

YOU ARE NOT A GADGET
A MANIFESTO
JARON LANIER
Alfred A. Knopf 2010

hur snabbt förändringarna äger rum.

Clifford Nass undersökning från 2009 bekräftar tesen: multitaskande personer får dåligt minne och de förlorar förmågan att skilja på vad som är orsak och verkan. Inte heller är de mer effektiva; de gör många saker slarvigt. Till slut är de så utmattade att de inte ens kan växla mellan olika arbetsuppgifter. Multitasking är inte något som vi kan lära oss eller träna upp.

I sin bok *Theorie der Unbildung* visar den schweiziske filosofen Konrad Liessmann att de informationskaskader som Schirrmacher varnar oss för inte har något som helst med kunskap att göra. Kunskap är att veta och samtidigt förstå. Men många människor förväxlar kunskap med information och information med innehåll. Inte ens de så kallade kunskapsprogrammen i televisionen är annat än anekdotiska fragment där det gäller att kunna presentera det som är förbluffande, det sensationella, istället för en kunskap integrerad i ett sammanhang, konstaterar Liessmann.

I USA varnar en av den digitala revolutionens pionjärer Jaron Lanier för fragmenteringen av kunskap från olika källor till en global gröt. Likt Schirrmachers *Payback* är Laniers nya uppseendeväckande *You Are Not a Gadget – a Manifesto* spännande läsning. Medan Schirrmachers bok bekräftar och ger en fylligare bild av tendenser som man själv blivit varse ger Laniers bok den sofistikerade förklaringen till den urspårade utvecklingen.

Lanier är en insider. Som forskningschef för olika projekt i den digitala teknikens avgörande år under 1980-1990-talen har han präglat en stor del av utvecklingen; begreppet *virtual reality* är hans. Enligt *Encyclopædia Britannica* är Lanier en av historiens 300 främsta uppfinnare. Det var La-

nier som utvecklade de första prototyperna Tele-Immersion; det var han som skapade de första avatarerna; det var han som uppfann televiserad kirurgisk teknologi. För sina epokgörande insatser har Lanier belönats med ett flertal utmärkelser.

Laniers bok är dels en svidande kritik mot en "perverterad internetutveckling", dels en uppmaning att sätta sig emot den "online-mobb" som alltmer breder ut sig. Vad han visar på är de mekanismer i det digitala samhället som lett till det han kallar "cybernetic totalism" – ett samhälle där ett idealiserande av teknologi bestämmer utvecklingen på samma sätt som i en totalitär stat. Det är ett samhälle, där cybernetiska mönster framställs som enda vägen att förstå verkligheten samtidigt som den subjektiva erfarenheten blir värdelös och där de härskande algoritmerna förstör människors högst individuella kreativitet.

Närmast ansvariga för den destruktiva utvecklingen är Laniers tidigare kollegor, vänner och medarbetare. Idag har vi en subkultur av tekniker som Lanier kallar "cybernetiska totalitarister" eller "digitala maoister". Men själva ser de sig fortfarande som efterföljare till renässansen: "Det är ytterst egendomligt att höra mina gamla goda vänner i den digitala världens kultur göra anspråk på att vara renässansens sanna efterföljare utan att de inser att användandet av datorer till att reducera individuella uttryck är en primitiv regressiv aktivitet oavsett hur sofistikerade våra redskap är."

Mest oroande är det då personer blir anonyma. Steget till mobb och mobbning ligger nära. "Vi får en destruktiv online-värld utan moral och utan positiva värderingar (...). Trots att online-kulturen ständigt talar om skapandet av en bättre värld så är den fylld av ett anti-humant tanke-gods. Detta ser vi i den växande aggressiviteten i exempelvis bloggar. Det är ett verbalt våld som under anonymitetens täckmantel sprids likt varhärdat och ständigt infekterar nätet."

Meningen med datorer och virtualitet framhäver Lanier var att underlätta vissa uppgifter för människor; istället är vi fullt upptagna med att konstruera alltmer sofistikerade robotar. "Allt annat däremot håller på att devalveras", fortsätter Lanier, "utom reklam" och han förutspår att kultur kommer att utarmas till reklam: "Om pengarna går till reklam istället för till musiker, journalister och konstnärer då är samhället mer intresserat av manipulation än av sanning och skönhet."

Istället för sociala digitala nätverk där vuxna personer utbyter bilder av små teddybjörnar eller åsikter om pudlar föreslår Lanier "humanism som det mest färgstarka, heroiska och förföriska sättet att närma sig teknologi".

Lisbeth Lindeborg

Vi är alla amerikaner

USA

Amerikanisering" är ett skällsord vanligtvis reserverat för saker som hamburgarkedjor, ytliga tv-program och Halloween. Irriterande och ofta nog så påtagliga men knappast betydelsefulla fenomen i vårt moderna samhälle. Långt mera sällan funderar vi på hur själva grundvalarna i vår moderna samhällsordning, den representativa demokratin, marknadsekonomi, och den medborgerliga jämlikheten, kan spåras till Förenta staternas dominans i världen under det gångna halvsekllet. Trots neutralitet och tredje vägens politik har faktiskt också Sverige formats av den amerikanska tidsåldern. Och hur märkligt det än låter betyder det att det är riktigare att spåra ursprunget till många av våra samhälls-fenomen till andra sidan Atlanten snarare än till Uppsala högar och Arboga möte. Om den moderna världen i allt väsentligt är skapad i Förenta staternas avbild är vi alla invånare av en amerikansk värld. I någon mån är denna världs ursprung också vårt eget.

Det är en värld som föds i och med den amerikanska revolutionen. Av hävd har historiker och samhällsvetare haft svårt att finna något särskilt revolutionärt i denna borgerliga medelklassrevolt. Här finns inga jordreformer där godsen styckas till förmån för landsbygdsproletariatet. Här finns ingen klasskamp och ingen storm mot kyrkan och religionen.

Ingen giljotin syntes någonsin på Philadelphias State House Yard. Enligt den gängse förklaringen saknades sådan dramatik på grund av att utvecklingen under kolonialtiden avlägsnat alla förutsättningar för en verklig revolution. Den politiska utvecklingen mot representativa församlingar, konstitutionalism och medborgerliga rättigheter, parad med extremt gynnsamma ekonomiska förutsättningar för den vita befolkningen som resulterade i en jämn egendomsfördelning och utbrett välstånd gjorde att Förenta staterna uppstod som ett fullfjädrat liberalt samhälle.

Beskrivningen av den amerikanska re-

volutionen som en anemisk medelklass-revolt är dock knappast korrekt. Det åtta-åriga frihetskriget (1775–1783) rymde nog så mycket av kamp, blodspillan och landsflykt. Det är heller inte riktigt att det rådde enighet om vilket slags samhälle som skulle skapas efter självständigheten. Till sist, och kanske mest allvarligt, utgår en sådan beskrivning från att skapandet av en republik och ett demokratiskt och kapitalistiskt samhälle var en oproblematisksk och automatisk process och inte följden av människors handlingar och val.

Gordon S. Woods *Empire of Liberty* behandlar just den kritiska period i amerikansk historia efter att självständigheten hade vunnits och det ännu var oklart vad Förenta staterna skulle bli och om republiken skulle bestå. Det är ett mäktigt epos som tar sitt avstamp i Förenta staternas författning från 1787 och sträcker sig fram till freden i Ghent som avslutade 1812 års krig mot Storbritannien, det särregna krig som i amerikansk historieskrivning ofta kallas för ett andra frihetskrig. Få historiker klarar bättre än Wood av att fånga in det radikalt nya i det amerikanska samhällsexperimentet liksom dess bräckliga karaktär. Wood är inte bara en mästerlig stilist, han är också en av Förenta staternas mest respekterade och dekorerade historiker och kan luta sig mot en livslång gärning som uttolkare av revolutionen och den tidiga amerikanska republiken.

För Wood är revolutionen inte över i och med att Thomas Jefferson författar självständighetsförklaringen 1776 eller Benjamin Franklin undertecknar freden i Paris 1783. När frihetskriget slutar har omvandlingen av det amerikanska samhället bara börjat. Inte förrän Napoleon lidit sitt sista nederlag vid Waterloo, hela fyra decennier efter den ödesdigra sammandrabbningen vid Lexington och Concord som inledde upproret mot Storbritannien, är den amerikanska revolutionen i hamn. Då har två saker skett.

Det amerikanska folket och deras politiska ledare har anammat demokratin och Förenta staterna har visat sig kunna genomgå de svåra prövningar som orsakas av krig och internationella kriser med

sina republikanska institutioner i behåll. I ett världshistoriskt perspektiv är en av de viktigaste följderna av den amerikanska revolutionen upprättandet av demokratin som politisk styrelseform i den moderna eran. Det är en utveckling som var allt annat än självklar.

När revolutionen bröt ut ansågs demokratin vara en instabil och oönskad form av styrelse. Dåtidens politiska teori firade den blandade styrelsen som förenade element av demokrati, aristokrati och monarki. Den renodlade demokratin däremot var en styrelseform som ansågs dömd att urarta i anarki och ur anarkin följde i sin tur tyranniet. Det var ingen orimlig teori. Den fångade förloppet i den engelska revolutionen under 1600-talet och i den franska revolutionen 1789 vilken först urartade i skräckvälde och sedan i Napoleons despoti. Men med den amerikanska revolutionen bröts detta flertusenåriga mönster.

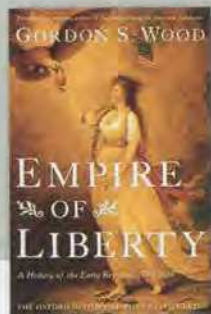
De amerikanska statsmän som skrev och antog självständighetsförklaringen och senare den federala författningen hade dock inga planer på att införa demokrati. De ville skapa en republik där vanliga människor hade en mycket begränsad roll i styrelsen. Republikens mål var det allmänna bästa. Förmågan att först urskilja och därefter förverkliga det allmänna bästa var dock få förunnat. Medborgarna i allmänhet klarade inte av att åsidosätta sitt egenintresse till förmån för republikens väl. Grundlagsfäderna satte istället sitt hopp till samhällseliten, en grupp de kallade den "naturliga" aristokratin eftersom de hade förtjänat och inte ärvt sin ställning. Med hjälp av stora valkretsar och politisk representation sökte de förädla folkviljan och sälla bort sämre lämpade kandidater från politiskt inflytande.

Från första stund utmanades den republikanska projektet dock av de breda massorna som sökte ett renodlat demokratiskt samhälle. I revolutionens kölvatten vällde en veritabel armé av amerikanska parvenyer fram vilka vägrade erkänna några som helst sociala distinktioner på grundval av börd, förmögenhet, utbildning eller profession. Bagare, skomakare och grovsmeder såg sig som "gentlemän" och krävde att tituleras *Mister* och *Esquire*. I en republik fanns inga herrar, endast jämlika medborgare.

Dessa demokrater krävde inte bara plats i statens styrelse. Än mer radikalt var att de förnekade själva förekomsten av ett allmänna bästa skilt från egenintresset. I ett demokratiskt system kan det allmänna bästa aldrig vara mer än summan av samhällsmedlemmarnas egenintressen.

I Woods ögon är det inte institutioner som författningen eller rättighetsförklaringen som cementerar den politiska ny-

**EMPIRE OF LIBERTY
A HISTORY OF THE EARLY
REPUBLIC 1789-1815**
GORDON S. WOOD
Oxford University Press 2009

ordningen. Det är istället jämställdhetstanken. De centrala aktörerna är de tusentals vanliga medborgare som kräver inflytande över styrelsen och går till storms mot alla former av privilegier och skillnader inom politiken, näringslivet, kulturen, vetenskapen och religionen. Redan något decennium in på 1800-talet är amerikanerna ett folk som tar för sig och som tar sig fram, som ifrågasätter allt och osentimentalt river ned det gamla. Men även om följden blir det mest demokratiska samhälle världen ditintills har skadat, så låter Wood oss inte glömma att det också är en exklusiv demokrati, inte bara förbehållen vita män utan också använd för att förtrycka dem som saknar politiskt inflytande. Medborgarnas ställning vilade i hög grad på expropriering av indianbefolkningens mark och exploatering av kvinnors och slavarbetskraft.

Om skapandet av ett demokratiskt medborgarsamhälle är en viktig utveckling under decennierna efter revolutionen så är en annan bibehållandet av Förenta staternas självständighet. Den franska revolutionen gav upphov inte bara till massavrättningar och slagord om frihet, jämlikhet och broderskap, utan också till ett nära kvartssekel långt världskrig mellan Frankrike och Storbritannien. I hög grad utkämpades kriget till havs. På grund av sitt stora handelsberoende drogs Förenta staterna in i den europeiska konflikten och utkämpade ett sjökrig med Frankrike (1798-1800) och ett fullskaligt krig med Storbritannien (1812-1814).

I avsikt att värna amerikanska intressen sökte Förenta staternas två första presidenter, George Washington (1789-1797) och John Adams (1797-1801) att bygga en stat efter europeiskt snitt, utrustad med en armé, flotta och omfattande skatteväsende. Ur detta försök växte ett annat hot mot den amerikanska republiken. För visserligen är en funktionell statsapparat nödvändig för en nations självbestämmande, men samtidigt leder militär kapprust-

ning och krig ofelbart till att den verkställande makten stärks och att medborgarnas rättigheter urholkas till förmån för statens säkerhet. Under slutet av 1790-talets sista år inskränkte kongressen under Adams ledning invandrarers rättigheter och pressfriheten i avsikt att skydda landet från subversiva element i franska revolutionens tjänst. Samtidigt rustades armén och flottan upp och ny skattelagstiftning antogs. Med en kraftig överdrift har vissa historiker hävdad att Adams sökte införa en säkerhetsstat av kalla krigets snitt.

I detta kritiska läge trädde Jefferson fram som republikens försvarare. Med hans seger i presidentvalet 1800 krossades Adams kvasimonarki och den republikanska ordningen återställdes. Pressfriheten återupprättades, antiimmigrationslagarna avlägsnades, armén och flottan reducerades och skatterna avskaffades. Jefferson såg med avsmak på den europeiska staten med sina förlegade ceremonier, sina uppblåsta monarker och hovmän, och sina resursslukande byråkratier och krig. Hans idealstat var "en vis och sparsam styrelse, vilken ska hindra människor från att åsamka varandra skada men i övrigt lämna dem fria att bestämma över sitt arbete och sin utveckling och inte frånta den arbetande hans lön."

Trots eskalerande internationella risker valde Jefferson att trotsa farorna utan militär upprustning, statlig expansion eller stärkande av den verkställande makten.

När Jeffersons efterträdare James Madison (1809-1817) ledde Förenta staterna i krig mot Storbritannien sommaren 1812 valde också han att så långt som möjligt undvika militär upprustning. Historikernas dom mot Madison har därför varit hård och han anses allmänt som landets genom tiderna svagaste krigspresident. Men Wood ser något annat hos Madison. Madisons förtröstan på den amerikanska nationens inneboende styrka och hans vägran att förvandla presidentämbetet till en kungakrona utgör hans storhet.

Krigets utgång kan visserligen betraktas som en förlust för Förenta staterna men långt viktigare var att landet genomgick detta stälbad utan att republiken omvandlades i riktning mot monarki. Som Madison själv uttryckte det bevisade kriget "att våra politiska institutioner, grundade i människans rättigheter och utformade för deras bevarande, är lika lämpade för krigets hårdaste prövningar som för vanliga perioder av fred".

Efter 1812 års krig kunde den demokratiska republiken inte längre avfärdas som en anakronistisk relik från antikens dagar. Den stod som ett förebud om framtidens politiska ordning.

Max Edling

Tvivlare utan tvivel

Richard Dawkins pläderar ännu en gång för de darwinistiska idéernas överlägsna förklaringskraft. Staffan Ulfstrand ser ett solitt teoribygge med polemisk udd mot religionen som dock riskerar att bara övertyga de redan frälsta.

BIOLOGI

Människan i sin nuvarande form har utvecklats från tidigare djurarter – ett obestriddigt faktum, anser fyra av fem skandinaver men bara var fjärde turk. Exempelvis i Polen och Grekland uppfattar ungefär varannan person påståendet som en sanning. Endast var sjunde amerikan ställer utan invändningar upp på att människan uppkommit på ett fullkomligt naturligt sätt, medan de andra sex antingen anser att Gud haft ett större eller mindre finger med i spelet eller "vet ej". Både i USA och i en del andra länder växer antipatin mot evolutionsbiologiska kunskaper och ståndpunkter, i regel med tydligt samband med ökande religiös intensitet. Färsk data visar att den stora majoriteten av Jordens befolkning hyser den uppfattningen att livet och i synnerhet människan har ett gudomligt, övernaturligt ursprung. Resultaten av modern biologisk forskning, i den mån de är bekanta för de tillfrågade, avvisas som påhitt, medan mytologiska berättelser antingen ur olika heliga skrifter eller muntligt traderade anses som bokstavligen sanna beskrivningar av "hur det gick till".

En av dem som mest energiskt arbetat och fortfarande arbetar på att övertyga människor om det rimliga i att ge forskaren vad forskaren tillkommer, nämligen att med ett öppet sinne ta del av och värdera hennes eller hans resultat, är Richard Dawkins, brittisk biolog och bästsäljande författare med världsrykte. Sin vetenskapliga berömmelse vann han redan i ungdomens vår genom teoretiskt viktig evolutionsbiologisk forskning, med-

FOTO:ISTOCKPHOTOS

an han för en större allmänhet först blev känd genom sin bok *The Selfish Gene* (1976), där han med glasklar argumentation och lysande stilistik berättade om hur darwinsk urval fungerat och fungerar som

styrinrättning i den evolutionära process som danat oss själva liksom allt övrigt liv på Jorden. Boken hade en enorm genomslagskraft och har blivit en klassiker, och den metafor som är dess titel fungerar än i denna dag omväxlande som en ledlyd eller som en pålitlig tändhatt för fruktbara diskussioner.

Här kan jag inte låta bli att berätta att jag en gång i slutet av 1980-talet fick ett brev från en för mig obekant professor i litteraturvetenskap vid ett engelskt universitet, vari hon på egna och fem kollegers vägnar undrade om jag kunde upplysa om hur man nominerar en person till Nobelpriset i litteratur. Den person som de sex litteraturprofessorerna hade i kikaren var – just det – Richard Dawkins!

Sedan många år är Dawkins djupt engagerad i kampen för att föra ut den vetenskapliga sanningen om hur organismerna på Jorden uppstått, mångfaldigats och erhållit sina anpassningar till sina omvärldsbetingelser – det vill säga, att presentera den moderna evolutionsbiologin. Hans nya bok i detta ärende heter i original *The Greatest Show on Earth*, vilket markerar hans fascination inför den skapelseprocess som pågått i 4 000 miljoner år och som lett till det nuvarande överflödet av organismer och av arter i alla tänkbara miljöer. I den innehållsrika boken redovisar han med gedigen sakkunskap en lång rad av de viktigaste bevis som forskningen förfogar över beträffande "hur det gått till", gärna med anknytning till hur Charles Darwin på sin tid formulerade motsvarande argument. Livets stamträd – det förhållandet att alla levande varelser är mer eller mindre nära släkt med varandra – skildras ingående liksom hur detta träd vuxit, förgrenats, beskrivits av globala katastrofer och gjort den ena lysande comebacken efter den andra.

Speciellt fascinerar Dawkins berättelse om hur informationen i arvsmassan ingalunda representerar exempelvis en fix och färdig blåval men däremot innehåller tillräckliga instruktioner för hur en sådan ska byggas. Mer precist uttryckt: hur bygget ska sättas igång så att det från en blygsam början kan "självkonstruera" sig till det slut-

**SÅ GICK DET TILL
BEVISEN FÖR EVOLUTIONEN**
RICHARD DAWKINS
ÖVERS. MARGARETA EKLÖF
Leopard Förlag 2010

liga resultatet. I detta samman-

hang citerar Dawkins med förtjusning den på sin tid synnerligen välkände biologen J. B. S. Haldane som efter ett föredrag från en dam i publiken fick frågan: "Men dr Haldane, ni påstår väl inte att ni kan förklara hela proceduren från en enda liten cell till en människa genom er teori?" och svarade: "Ack, my lady, det är inget problem. Ni har ju själv gjort hela den resan under de nio månader ni låg i er mors mage." Självlärt beskriver och utvecklar Dawkins alla de argument för arternas föränderlighet som deras geografiska utbredningsmönster tillhandahåller och som surrade i Darwins hjärna när han sjösjuk på gränsen till sammanbrott seglade runt Sydamerikas kust ombord på fregatten "The Beagle". Inte minst ute på Galápagosöarna började han ana hur en art kan ge upphov till en eller flera nya arter och noterade i sin dagbok att "kanske är jag mysteriernas mysterium på spåren"... Hur rätt han hade – det är ju det som är temat för Richard Dawkins bok.

Med vederbörligt eftertryck beto-
nar Dawkins att den darwinska teorin om artbildning och anpassning genom ojämlig fortplantningsframgång för olika genetiska varianter i en värld full av konkurrens är en äkta vetenskaplig teori som går att pröva mot nya data och med nya metoder. Den är rakt inte något slags "ism" som är höjd över eller principiellt oåtkomlig för kritisk granskning. Tusentals forskare med användande av hundratals me-

toder har försökt visa att naturligt urval inte duger eller i vart fall inte utgör en tillräckligt kraftfull mekanism för att förklara livets "mirakel". Men eftersom Darwins teori hitintills stått pall för alla dessa omkullkastningsförsök, är den så nära ett faktum eller en sanning som man kommer inom naturvetenskapen. Vid närmare eftertanke är det ju ganska fantastiskt att den vetenskapliga revolution, som molekylärbio-
logins tillkomst och blomstring under de senaste sex decennierna inneburit, inte krävt mer än en del smärre justeringar i Darwins lärobyggnad.

Kommer Dawkins bok att övertyga en massa "antibiologer" – eller för att använda ett av författarens egna favorituttryck, "historieförnekare" – om att livet på Jorden går att förklara genom vetenskaplig forskning?

Knappast. Naturvetenskapen och religiös fundamentalism lever i skilda världar och talar ömsesidigt obegripliga språk. Dessutom kommer en person som inte redan har ett påtagligt intresse för biologi att tveka redan vid den första anblicken av Dawkins bok, som nämligen är riktigt bredryggad. Vad värre är måste texten sägas vara tämligen svårgrömlig. Facktermer står som spön i backen, och även om de förklaras första gången de nämns, gör de utan tvivel läsningen jobbig för den som inte redan har en ganska rejäl naturvetenskaplig kunskapsbakgrund. Framställningen är inte sällan omständlig och splittrad på ett sätt som inte känns igen från Dawkins tidigare böcker, och det är gott om ovidkommande utvecklingar, fotnoter och anekdoter.

Beklagligtvis är Dawkins bok ännu besvärligare i sin svenska översättning än i original. En enda mening räcker som exempel, åtminstone för eventuella biologer bland läsarna av denna recension. Så här står det nämligen faktiskt: "... det finns en snarlik insekt som inte alls är något skalldjur utan en tusenfoting ...".

En recensent av den engelska utgåvan av Dawkins bok skriver att författaren verkar lida av "antireligiöst tourette-syndrom"! Så illa är det förstås inte, men man rekryterar knappast några nya anhängare genom rallarsvingar eller ironiska uppercuts. Envar som delar Dawkins oro för den hotande avse-

lariseringen av de västerländska samhällena med obönhörligen åtföljande trångmål för friheten inom och utom forskningens värld måste önska att han kunde dämpa sin aggressivitet, för det skulle utan tvivel gynna saken.

Att det faktiskt går att utan emotionella utbrott för en bredare publik presentera de evolutionsbiologiska bevisen för livets evolution genom darwinsk

urval har visats allra mest övertygande av Jerry A. Coyne, professor vid universitetet i Chicago. Hans bok, *Why Evolution is True* (Oxford University Press, 2009), är en riktig fullträff. Coyne skriver lika sakkunnigt som Dawkins och med entusiasm men alldeles utan polemik – bravo! Hans bok vore värd en sakkunnig översättning till svenska.

Man kan verkligen fråga sig varför miljontals människor, som hyser fullständig tillit till vetenskapen när det kniper, till exempel i barnbarnets mage, blankt förnekar varje vetenskaplig förklaring till livets formrikedom och förändrighet på vår planet. I det förra fallet söker de tveklöst hjälp hos läkaren, som ju arbe-

kunna lämna och ta emot alternativa budskap. För sina antivetenskapliga kampanjer får de kraftfullt stöd av allsköns konservativa potentater som räds att deras maktstrukturer ska demoleras när de visas vara byggda på lösan sand. Som motvikt mot all denna falska propaganda behövs sannerligen personer som är beredda att ta sig tid till försvar för sanningen, som exempelvis Dawkins och Coyne.

Vår värld är byggd på vetenskapens resultat. Våra problem kan endast lösas genom vetenskapliga framsteg. I detta perspektiv utgör de starka antivetenskapliga vindarna ett utomordentligt allvarligt hot.

Neuroteologi är en ny och spännande forskningsspecialitet som ägnar sig åt att leta efter vetenskapliga förklaringar till hur det kommer sig att de allra flesta människor fäster avseende vid även de sällsammaste påståenden om "övernaturliga" makter och krafter. Är denna vår benägenhet en genetiskt nedärvd egenskap som under tidevarvens gång haft och möjligen fortfarande kan ha positiv betydelse för individens framgång här i livet? Allmänt förekommande element i våra psyken brukar på goda grunder antas vara rotade i människans "natur". Den oemottaglighet som fundamentalistiskt religiösa individer visar gentemot vetenskapliga insikter och argument påminner om en reflex, lika automatisk som att man rycker tillbaka handen vid kontakt med en het spisplatta.

Allt detta vore kanske inte så mycket att hetsa upp sig över, om det inte vore för det faktum att troende i alla samhällen ständigt kräver särskilda hänsynstagen och tillåtelser, som ofta står i total konflikt mot rådande etik och lagstiftning. Få fenomen är mer sönderdrande än religiösa trosföreställningar och regelverk, och

Framställningen är inte sällan omständlig och splittrad på ett sätt som inte känns igen från Dawkins tidigare böcker.

tar på basis av vetenskap och beprövad erfarenhet, medan de i det andra fallet litar på personer som saknar varje spår av kunskaper inom fältet och på dokument som skrevs för hundra- eller tusentals år sedan och vars rätta tolkning än i denna dag sysselsätter hela fakulteter på universitet världen runt. Inte nog med det: det finns en hel del gott folk som spenderar fabulösa resurser på att sprida sina trosuppfattningar och – än mer motbjudande och

kanske även mer obegripligt – att förhindra att andra människor ska

ingen "mem", för att använda en av Dawkins introducerad term för "bit av kultur", har högre ärftlighetsgrad än religionen. Lika självklart som att myndiga människor om de så önskar ska få ägna sig åt vilka religiösa beteenden som helst, lika självklart är det att ett samhälle för att kunna fungera och skydda sina medborgares lagstadgade fri- och rättigheter likabehandlar dessa medborgare antingen de är ateister eller ingår i det ena eller andra religiösa samfundet. Medan detta mål borde vara uppnåeligt, är Dawkins ambition att sekularisera alla enskilda människor sannolikt en utopi.

Staffan Ulfstrand

I vad som antagligen var ett försök att sätta krydda på ett grått privatliv, myntade en radikal frasen "Det privata är politiskt". Jag vet inte om det fungerade, men det är inte alls osannolikt. Det finns ett oändligt antal böjelser, perversioner och fetischismer och de verkar ofta skänka sina utövare glädje.

Själv har jag aldrig lockats av just den politiska fetischismen. Det är något i grunden bakvänt med idén att det privata är politiskt. Sanningen är den motsatta: Det politiska är alltmer privat. Vitvingas "lärakänna" politiker och deras familjer. De återger sina megalomana fantasier utan filter. Deras skamlösa karriärism utövas för öppen ridå. Etikettsexperten Magdalena Ribbing brukar säga att god uppfostran innebär att man aldrig generar en annan människa. Just där brister politiken. När vi vänder bort blicken från en politisk blottare, faller den genast på en annan, med lika öppen rock.

Och i år planeras allmänna val.

Vår tid är full av bisarra tilldragelser som antas ha allmänintresse. Är det inte VM i speedway, är det EM i handboll, eller SM i körsång. Det mesta sådant går att undvika. Men att ignorera en hel valrörelse är nästan omöjligt. I år misslyckades jag redan i april, då jag hörde Mona Sahlin meddela att hon inte skulle återinföra förmögenhetsskatten. Istället ville hon införa en ny skatt "på förmögna".

Att Mona Sahlin inte vill åt pengarna, utan personerna som äger dessa pengar, stärker min tes att "Tobleroneaffären", och allt annat av samma Sahlinska slag, inte är en fråga om privat slarv utan verklig politik. Sahlins beteende är precis vad man kan förvänta sig av en radikal som inte försitter en chans att använda Proudhons gamla ord "egendom är stöld" som svepskäl för att ta, utan att göra rätt för sig. Och nu, alltså, en kulakkampanj och Sveriges första regering med kommunistiska ministrar.

Så planerar inte en slarvmaja, utan en slug ideolog.

Det är en uppmuntrande tanke. Om vi nu måste dras in i politiken är det lättare att uthärda om man vet att den inte bara handlar om privatliv, utan också om ett rejält klasskrig.

NYHETERNA OM oljeläckaget i Mexikanska golfen lade sordin på vårstämningen bland oss som är intresserade av trädgårdsskötsel. Vi vet vilket hårt arbete det är att få ordning på naturen och hur lätt den återgår till primitivt kaos, när dess olika sub-stanser blandas på ett tanklöst sätt.

Även om man kan känna viss empati för oljebolaget BP:s nytillträdde ordförande, Carl-Henric Svanberg, måste ansvar utkrävas. Att bara göra det i dollar och cent vore meningslöst. Erfaren-

heten säger oss att stora skadestånd inte nämnvärt påverkar företag, men uppmuntrar advokater i sina slemma syften.

Det som behövs är effektivare och allmännyttiga påföljder. En sådan vore att döma Svanberg till att tjänstgöra som dekorativ eremit, ett yrke som till trädgårdskonstens förfång näst intill försvunnit sedan 1700-talet.

Att Svanberg sonar sin naturvandalism genom att i egen person försköna naturen är passande. Iklädd säckväv, med långt skägg och i absolut tystnad får han dessutom gott om tid att begrunda sin gärning. För att det rena och oskyldiga nöjet att njuta av sin egen eremit ska tillfalla en bred grupp, kunde Svanberg ambuleras mellan eremitgrottor. Så länge grottorna inte är större än 15 kvadrat och inte mer än tre meter i nock kan de byggas som frigebodar i vanliga villaträdgårdar.

Själv har jag bara tillgång till balkong, men avsätter gärna ett hörn bredvid pelargonerna, för att här-bärgera Svanberg under ett par veckor. Lämpligast

vore veckorna 31 och 32, då vi firar drottningens namnsdag och gärna vill bjuda våra gäster på något vackert.

Är det inte VM i speedway är det EM i handboll eller SM i körsång

OROVÄCKANDE statistik från Microsoft visade nyligen att endast två procent av svenskarerna använder Twitter dagligen. Hela nittiotvå procent använder ald-

rig Twitter.

Jag och många icke-twittrare med mig hade vid det här laget låtit dagstidningar, tv och radio övertyga oss om att vi tillhörde en liten, reaktionär minoritet. Nu visar det sig att vi är del av en förkrossande majoritet. Det är i sig en obehaglig insikt. Men det som öppnar en veritabel avgrund är tanken på allt som försiggår i detta land, utan att vi har en aning om det.

Någonstans står antagligen en person just nu och steker blodpudding. Någon annanstans har en annan person möjligen svårt att välja mellan två olika flytande tvålsorter. En tredje person kanske just har dragit av snöret till sina gymnastikskor.

Jag skriver "antagligen", "möjligen" och "kanske", för just när vi övertygats om motsatsen, tvingas vi inse att vi inte vet säkert. Vi famlar i toltalt – eller åtminstone nittiotvå procents – mörker.

Tanken svindlar. Plötsligt blir det uppenbart hur liten människan egentligen är. Kan vi hantera detta, utan att återinföra statskyrkan?

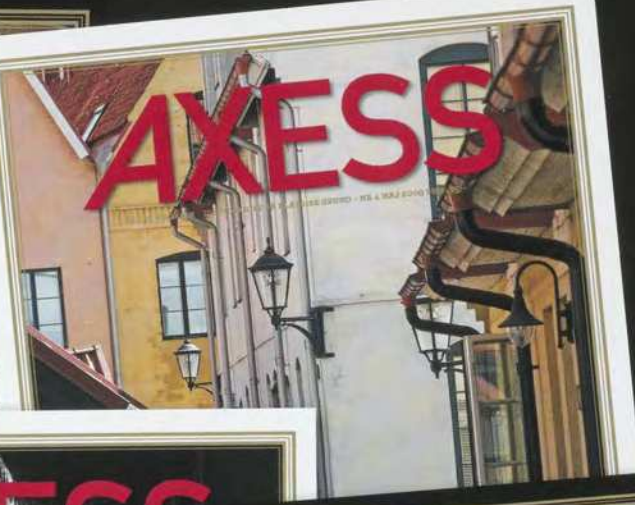

AXESS

AXESS MAGASIN - IDÉTTIDNING PÅ KLASSISK GRUND - NR 1 FEBRUARI 2008 PRIS: 75:-

AXESS

AXESS

Vart tog pengarna

AXESS

AXESS MAGASIN - IDÉTTIDNING PÅ KLASSISK GRUND - NR 4 SEPTEMBER 2008 PRIS: 75:-

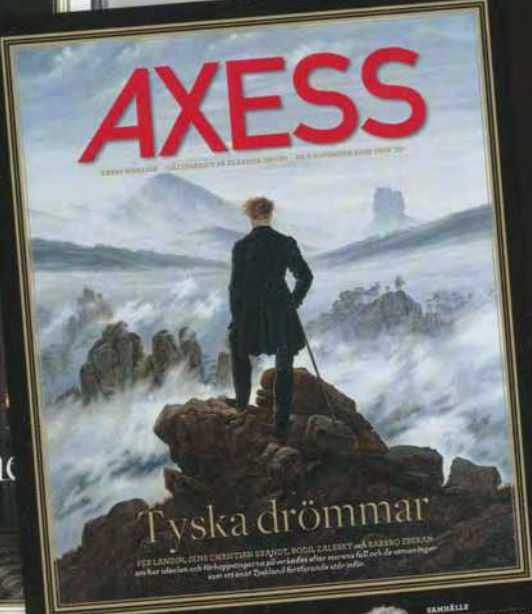

Den amerikanske vänne

PETER SALVENDIN, DONALD MITCHELL och GÖRAN ROSENBERG skriver om amerikanska värderingar och idéer i en tid när EU:s utbredning utmanas och dess egen president står inför fundamentala utmaningar.

AXESS

AXESS MAGASIN - IDÉTTIDNING PÅ KLASSISK GRUND - NR 6 JANUARI 2009 PRIS: 75:-

Tyska drömmar

PER LINDQVIST, BENJAMIN BRANTZ, NICOL CALVERT och KARENO FREDRIKSSON skriver om tysk kultur och idéer i en tid när EU:s utbredning utmanas och dess egen president står inför fundamentala utmaningar.

SAMHÄLLE
BERNARD-HENRI LÉVY
Rapport från kriget i Gaza och ett försök att se nyanserna i en konflikt som splittrade världen.

INTERVJU
ROSANNE ALTS
Den ekonomiska krisen med den globala krisen rekonstrueras.

FRISON
PER HAGMAN
Om den oförutsägbara politiska överlevaren Muammar Khaddafi.

KRÖNIKA
TANJA BERGKVIST
Om hur genusvetare från skolpojkar det egna ansvaret.

LEDARE
JOHAN LUNDIN
Om hur varje avvikelse från kulturradikall uppfattas som extrem.

KULTUR
THERESE BOHMAN
Om avmodiktade i Carper David Friedrichs konst.

INTERVJU
EDGAR REITZ
Om hur hans ryddade Helmut Reichdrade tyskarnas egen på sig själva.

SAMHÄLLE
ANDERS JOHNSON
Om Beethovens kamp för berömdhet och upplysning.

Skäm bort dig – starta en prenumeration på Axess Magasin

Magasinet som ger dig ett fördjupat perspektiv på samhälle, vetenskap och kultur

- ☐ Jag vill prova tre nummer av Axess magasin för 59 kronor
- ☐ Jag vill ha nio nummer (helår) av Axess magasin för 499 kronor
- ☐ Jag är student och vill ha nio nummer för 249 kronor

När min beställning är mottagen får jag mitt första nummer av Axess magasin.

MOTTAGAREN
BETALAR
PORTOT

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
831 18 ÖSTERSUND

NAMN:
ADRESS:
POSTADRESS:
E-POSTADRESS:
TELEFONNUMMER:

KVINNLIGA ÄVENTYRARE

Seriestart torsdag
20 maj kl 21.40

Klassisk bildning på **AXESST**